

Krfs program

2009 -2013

Innhold

INNHold.....	1
KRFS VERDIGRUNNLAG OG IDEOLOGI	5
VERDIGRUNNLAGET	5
<i>Det kristne menneskesynet</i>	<i>5</i>
<i>Nestekjærligheten</i>	<i>5</i>
<i>Forvalteransvaret.....</i>	<i>5</i>
KRISTENDEMOKRATISK IDEOLOGI	5
<i>Et helhetlig menneskesyn og likeverd</i>	<i>5</i>
<i>Fellesskap og mangfold.....</i>	<i>6</i>
<i>Nærhet og subsidiaritet</i>	<i>6</i>
<i>Solidaritet.....</i>	<i>6</i>
<i>Forvalterskap</i>	<i>6</i>
MENNESKEVERD – MENNESKET OG FELLESSKAPET	8
RETTE TIL LIV.....	9
UNGE KVINNER	9
RETTE TIL ET FULLVERDIG LIV	9
SORTERING AV MENNESKER.....	9
FAMILIEPOLITIKK.....	11
FLEKSIBILITET OG VALGFRIHET	11
ADOPSJON	12
SAMLIV OG FAMILIEVERN	12
TRYGGHET FOR UTSATTE BARN	12
ALENEBOENDE.....	13
LIKESTILLING	15
ET SAMFUNN MED Plass FOR ALLE	17
HELSEPOLITIKK	19
FORNYET SYKEHUSREFORM	19
"ØMLØS TJENESTE"	19
SATSING PÅ FOREBYGGING OG REHABILITERING	19
FORTSATT SATSING PÅ PSYKIATRIEN.....	20
RUSPOLITIKK	22
JUSTISPOLITIKK	24
FOREBYGGING	24
KRIMINALITET.....	24
ORGANISERT KRIMINALITET	24
STRAFF.....	25
KRIMINALOMSORGEN OG ETTERVERN	25
OFRENE FOR KRIMINALITET	25
FRI RETTSHJELP	25
POLITIET.....	26
BEDRE ALDERDOM	28
SENIORPOLITIKK.....	28
ELDREPOLITIKK	28
<i>Eldresentra</i>	<i>29</i>
<i>Etikk.....</i>	<i>29</i>

<i>Eldre og tannhelse.....</i>	<i>29</i>
<i>Omsorg ved livets slutt.....</i>	<i>29</i>
KUNST OG KULTUR.....	31
KULTURSKOLENE	31
MANGFOLD	31
FILM.....	31
SPRÅK.....	31
KULTURBÆRERE	31
IDRETT.....	33
MEDIEPOLITIKK	34
RELIGION OG LIVSSYN	36
KULTURTRADISJON	36
TROSSAMFUNNS SELVSTENDIGHET	36
KIRKEBYGG SOM KULTURMINNER	36
TROSOPPLÆRING.....	36
URFOLK OG NASJONALE MINORITETER.....	38
NESTEKJÆRLIGHET UTEN GRENSER	40
UTENRIKSPOLITIKK.....	41
GLOBALISERINGENS UTFORDRINGER OG MULIGHETER	41
FN OG GLOBALE SAMARBEIDSFORA.....	42
MENNESKERETTIGHETER.....	42
FRED OG FORSONING	43
MIDT-ØSTEN	44
NORGES FORHOLD TIL EU	45
NORDEN OG NÆROMRÅDENE	45
INTERNASJONAL RETTFERDIGHET	46
BISTAND.....	46
FATTIGDOMSORIENTERING.....	46
FRIVILLIG ENGASJEMENT	47
ÅPENHET OG KONTROLL	47
KLIMA.....	47
HANDEL	48
INVESTERINGER.....	49
GJELD	49
KAPITALFLUKT	50
FLYKTNINGPOLITIKK, INNVANDRING OG INKLUDERING	51
RETTIGHETER.....	51
NASJONALT ANSVAR	51
ARBEIDSINNVANDRING	51
FRIVILLIG ARBEID	54
MOMSFRITAK.....	54
UNNGÅ FRIVILLIGHETEN PÅ ANBUD	54
FORVALTERANSVAR – NATUR, RESSURSER OG ØKONOMI	56
MILJØ OG NATURRESSURSER	57
KLIMAPOLITIKK	57
ENERGI	58
FORNYBAR ENERGI.....	59

<i>Miljøvennlig energibruk</i>	59
FORBRUK OG AVFALL.....	60
NATURVERN, FRILUFTSLIV OG NATURBRUK	61
<i>Vern</i>	61
<i>Friluftsliv</i>	62
FINANSPOLITIKK.....	63
STABIL PENGEPOLITIKK	64
"BRUTTO NASJONAL LIVSKVALITET"	64
SKATT OG AVGIFTER.....	65
SKOLEPOLITIKK.....	67
SKOLETRINNENE.....	67
SKOLEHVERDAGEN.....	68
LÆRERROLLEN OG LÆRERKOMPETANSE	68
FRISKOLER	69
HØYERE UTDANNING OG FORSKNING.....	71
LÆRERUTDANNINGEN	71
FORSKNING	71
PRIVATE HØYSKOLER, FOLKEHØYSKOLER OG ULIKE FAGSKOLER	72
LIVSLANG LÆRING	72
UTDANNING MÅ LØNNE SEG.....	72
NÆRINGSLIV OG NÆRINGSUTVIKLING	75
LANDBRUKSPOLITIKK	78
ØKOLOGISK PRODUKSJON OG ALTERNATIV DRIFT.....	78
DYREVERN OG DYREHELSE	78
LANDBRUK OG MILJØ	78
ØKONOMI	79
GENERASJONSSKIFTE OG ODEL	79
SKOGBRUK.....	79
FISKERI OG HAVBRUK.....	81
FORBEDRING	81
REKRUTTERING	81
BÆREKRAFTIG FORVALTNING	81
ARBEIDSMARKEDS- OG VELFERDSPOLITIKK.....	83
NAV	83
LIVSFASETILPASSET ARBEIDSTID	83
UTENLANDSKE ARBEIDSTAKERE	83
BOLIGPOLITIKK.....	85
SOSIAL BOLIGBYGGING	85
ENERGI I BOLIGER	85
UNIVERSELL UTFORMING	85
DISTRIKTSPOLITIKK	87
BYPOLITIKK	89
AKTIV AREALPLANLEGGING.....	89
HOVEDSTADEN	89
FORBRUKER- OG KONKURRANSEPOLITIKK	91
ØKT PRODUSENTANSVAR	91

BARN OG KJØPEPRESS	91
REKLAME I DET OFFENTLIGE ROM.....	91
ENKELTMENNESKETS RETTIGHETER.....	91
KONKURRANSEUTSETTING.....	91
SAMFERDSEL	93
BEDRE OG MER LANGSIKTIG FINANSIERING	93
SAMFERDSEL OG MILJØ.....	93
SIKKERHET OG FREMKOMMELIGHET	93
DEMOKRATIET VÅRT	96
LOKAL- OG REGIONALDEMOKRATI	97
SAMSVAR MELLOM ØKONOMI OG OPPGAVER.....	97
KOMMUNESTRUKTUR.....	97
SLAGKRAFTIGE FOLKEVALGTE REGIONER.....	97
FORSVAR- OG SIKKERHETSPOLITIKK	99
SIKKERHETSPOLITISKE UTVIKLINGSTREKK.....	99
FORSVARSPOLITIKK	100
SAMFUNNSSIKKERHET OG BEREDSKAP	102
NORDOMRÅDEPOLITIKK	103
NORDOMRÅDEPOLITIKK ER OGSÅ FOKUS PÅ NORD-NORGE.....	104

KrFs verdigrunnlag og ideologi

KrF bygger sin politikk på et kristent verdigrunnlag og en kristendemokratisk ideologi. Vårt verdigrunnlag har sin forankring i det kristne menneskesynet, nestekjærligheten og forvalteransvaret.

KrF er et verdiparti. Det kristne menneskesynet skal prege all vår politikk og forplikter oss til en radikal omsorg for våre medmennesker og en rettferdig forvaltning av verdens ressurser.

Til sammen representerer KrFs verdisyn og ideologi en tredje vei i politikken. Det gode samfunn skapes i et samspill mellom det enkelte mennesket, offentlige myndigheter og privat og frivillig virksomhet. Disse fellesskapene bidrar til at makt spres i samfunnet og ikke begrenses til noen få mennesker og strukturer.

Verdigrunnlaget

Det kristne menneskesynet

Hvert enkelt menneske har en uendelig verdi og har ukrenkelige rettigheter fra unnfangelse til naturlig død. Retten til liv er den mest grunnleggende av dem og er en forutsetning for de andre rettighetene. Enkeltmennesket har en unik egenverdi og må aldri reduseres til et middel for å oppnå noe annet. Menneskeverdet må ikke graderes verken ut fra alder, prestasjoner, meninger, kjønn, seksuell legning, bosted, hudfarge, tro eller livssyn.

Nestekjærligheten

Nestekjærlighetstanken bygger på at alle mennesker har samme verdi. Avgjørelser som berører andre mennesker må være preget av respekt og erkjennelse av likeverd. Nestekjærlighet innebærer en radikal solidaritet og krever aktiv handling. Den gjelder alle mennesker og kjenner ingen landegrenser.

Forvalteransvaret

Mennesket har et grunnleggende ansvar for å forvalte skaperverket på en forsvarlig måte. Det gjelder naturressurser, økonomiske og menneskelige ressurser. Skaperverket må forvaltes på en forsvarlig måte. Naturen gir oss store muligheter og et stort ansvar. Ressursene må brukes i pakt med naturens tåleevne. Godene skal fordeles rettferdig ut fra at alle mennesker er like mye verdt. Vi er forpliktet til å verne livsgrunnlaget vårt slik at vi overleverer kloden til våre etterkommere i minst like god stand som da vi fikk ansvar for den.

Kristendemokratisk ideologi

KrF er et kristendemokratisk parti. Våre ideologiske prinsipper som er styrende for den praktiske politikken, utarbeider vi fra de tre grunnverdiene våre; menneskeverd, nestekjærlighet og forvalteransvar, som kommer til uttrykk i Bibelen. Vårt mål er å skape et godt samfunn med livskvalitet for hvert enkelt menneske. De ideologiske prinsippene i vår kristendemokratiske ideologi er et helhetlig menneskesyn og likeverd, fellesskap og mangfold, nærhet og subsidiaritet, solidaritet og forvalterskap.

Et helhetlig menneskesyn og likeverd

Kristendemokratiet betrakter mennesket som et enkeltindivid som har behov for fellesskap. Mennesket er unikt med sine egenskaper og behov og har en sosial natur og søker relasjoner med andre mennesker. Deltakelse i fellesskapet utvikler og utfordrer enkeltmennesket. Fellesskapet på sin side må skape rom for hvert enkelt individ og verdsette mangfoldet av mennesker. Det enkelte mennesket står i fokus i den kristendemokratiske ideologien. Menneskene har forskjellig utgangspunkt, psykisk, fysisk, sosialt og økonomisk. Det kristne menneskesynet forplikter oss til å se enkeltmenneskets ulike evner og behov.

Kristendemokratiets helhetlige menneskesyn betoner sterkt personlig egenart og frihet, men personlig frihet gir på samme tid et personlig ansvar. Egen frihet må aldri gå på bekostning av vår nestes frihet.

Kristendemokratiets menneskesyn legger vekt på at mennesket har åndelige og kulturelle behov, og det blir derfor viktig å skape et samfunn der mennesker kan få utøve sin tro og sitt livssyn. Et aktivt

kulturliv og et levende åndsliv gir trygghet, identitet og åpenhet for mangfoldet. Den kristendemokratiske ideologien søker å skape en motvekt til kulturell ensretting. Alle mennesker er like mye verdt. Dette er et helt grunnleggende syn i den kristendemokratiske ideologien. Det betyr kamp mot enhver diskriminering og utnytting.

Fellesskap og mangfold

Den kristendemokratiske ideologien ønsker å bygge et velferdssamfunn fremfor en velferdsstat. Alle mennesker er deltakere i samfunnet og skal ha mulighet til å bidra med sine evner og egenskaper. Velferdssamfunnet baserer seg på et aktivt samspill mellom det offentlige, private og frivillige, og må baseres på verdier som likeverd, omsorg, fellesskap, solidaritet, nestekjærlighet og forvalteransvar.

Familien er det mest grunnleggende fellesskapet i samfunnet. Det er i familien de første og nære relasjoner utvikler seg og skaper grobunn for enkeltmenneskets vekst. Ethvert menneske har behov for å være en del av et slikt nært fellesskap. Det er derfor viktig å legge til rette for at familien har frihet til å fylle og utvikle denne rollen.

Mennesker søker også fellesskap gjennom frivillige organisasjoner, institusjoner, arbeidsfellesskap, trossamfunn, bedrifter og forsamlinger. De ulike fellesskapene utgjør et verdifullt mangfold. Fellesskapene bidrar til engasjement og aktiv handling i befolkningen, og møter mennesker i nærmiljøet.

Lag, foreninger og ulike organisasjoner utfører en uvurderlig samfunnsinnsats. Sammen med offentlig og privat virksomhet bidrar disse fellesskapene til bredde og mangfold i samfunnet. Vi ønsker et mangfoldig samfunn der aktiviteter er styrt av mennesker, ikke av staten, og ulik tro, livssyn, ideologi, solidaritet, medmenneskelighet og kreativitet kommer til uttrykk.

Nærhet og subsidiaritet

Den kristendemokratiske ideologien har som mål at beslutninger skal fattes på det lavest mulige hensiktsmessige nivå. Det innebærer at beslutninger skal fattes så nær de det gjelder som mulig. Samtidig må ønsket om nærhet ivareta at flest mulig av dem som beslutningen gjelder, skal inkluderes i beslutningsprosessen. Nærhetsprinsippet handler om maktfordeling og beslutningsmyndighet. Det dreier seg om å avgrense bruken av offentlig makt. Subsidiaritet innebærer at fellesskapet skal fungere som en støtte og hjelp for mennesker når det trengs. Grunntanken er at offentlige myndigheter eller private initiativ skal støtte de naturlige og selvstyrende fellesskapene i samfunnet når disse trenger det. De oppgaver den enkelte og familien ikke makter, må offentlige myndigheter bidra til løsningen av, for å verne om enkeltmennesket og sikre dets plass i fellesskapet. Subsidiaritetsprinsippet erkjenner at vi er avhengig av hverandre som medmennesker, og at alle trenger et fellesskap der man blir tatt vare på.

Solidaritet

Solidaritet handler om likeverd, rettferdighet, tjeneste, omsorg og vilje til å dele. Den kristne nestekjærligheten er en solidaritet som er mer radikal enn den som kommer fra rettferdighetshensyn alene. Solidariteten er uten grenser. Den gjelder på alle nivåer, både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt, og omfatter alle grupper og mennesker i vår generasjon og de kommende generasjoner.

Samfunnet er ikke en rekke løsrevne institusjoner med ansvar bare for seg selv. Både enkeltmennesker, familien, staten, nasjoner og andre grupper har også et ansvar for å vise solidaritet. Solidaritetsprinsippet står i en vekselvirkning mellom samfunnet og den enkelte. Den enkelte må både kjenne sitt ansvar overfor samfunnet og, etter evne, yte en personlig innsats for de andre i fellesskapet.

Subsidiaritetsprinsippet utdyper solidaritetsprinsippet gjennom å konstatere at alle har ansvar for hverandre. Det betyr at institusjoner og grupperinger i samfunnet ikke bare har ansvar for seg selv. Solidaritetsprinsippet og subsidiaritetsprinsippet sett i sammenheng betyr at der noen svikter, må andre gå inn og ta ansvaret. Samtidig handler det om å ta avgjørelser på et nivå der solidariteten omfatter flest mulig mennesker.

Forvalterskap

Mennesket er satt til å forvalte jorden på best mulig måte. Det innebærer i den kristendemokratiske ideologien å skape rettferdig fordeling av ressurser og forvalte naturen slik at vi ikke går utover dens tålegrense.

Bærekraftig utvikling er et nøkkelord i forvalterskap. Det handler om å sikre at økonomisk, industriell og forbruksmessig utvikling er i balanse med økologien – med jordas bæreevne. I den kristendemokratiske ideologien kan ikke ensidige økonomiske hensyn gå foran økologisk og sosial utvikling. Økonomisk vekst er ikke et mål i seg selv. Uten store endringer i produksjons- og forbruksmønsteret og en radikalt endret global fordeling, er ikke fortsatt økonomisk vekst forenlig med en rettferdig og bærekraftig utvikling. Godt forvalterskap handler om å forvalte de økonomiske og naturgitte ressursene man har til disposisjon på en fremtidsrettet måte.

Verdens naturressurser er begrenset. Innenfor rammen av en bærekraftig utvikling er det grenser for hvor stort ressursforbruket kan være. Vi må derfor beregne hvor stor andel av ressursforbruket hver enkelt verdensborger i utgangspunktet har "rett til".

Ideologi og praktisk politikk

Den kristendemokratiske ideologien forplikter oss til et sterkt engasjement for enkeltmenneskene og miljøet. Praktisk politikk må alltid ha sin begrunnelse i disse faktorene. Som mennesker er vi ufullkomne, og prinsippene i den kristendemokratiske ideologien er fornuftens redskap. Målet vårt er et samfunn som gir god livskvalitet for alle.

Menneskeverd

– mennesket og fellesskapet

Retten til liv

Alle mennesker har en ukrenkelig verdi i kraft av å være menneske. Menneskeverdet kan ikke graderes ut fra alder, kjønn, etnisitet, legning eller funksjonsevne, og det betyr at alle mennesker har krav på de samme rettighetene, mulighetene og det samme rettsvernet.

Retten til liv er den mest grunnleggende menneskeretten. For KrF gjelder retten til liv fra unnfangelse til naturlig død. KrFs mål er at samfunnet er så barne- og foreldrevennlig og velferdsordningene så gode at gravide kvinner beholder barnet de bærer. Samtidig må innsatsen for å forebygge uønskede svangerskap styrkes.

KrF ønsker å speilvende lovverket og erstatte abortloven med en lov som sikrer livsrett for ufødt liv. KrF vil ikke tilbake til et nemndssystem, men vil at en ny lov skal legge fosterets rett til liv til grunn og at avgjørelser knyttet til liv og helse tas i dialog mellom pasient og lege. Vår modell fjerner ikke alle etiske dilemmaer. Det vil, uansett hvilken lov vi har, oppstå vanskelige avveininger som må løses i dialog mellom helsepersonell og den enkelte. KrF ønsker imidlertid ikke en debatt der unntakene og dilemmaene blir avgjørende for helheten.

Unge kvinner

For KrF handler kampen for ufødt liv om et ja til et samfunn som legger til rette for at man får barn, også når det "ikke passer" i forhold til livssituasjon, økonomi, studie eller karriere. De fleste abortene i Norge tas av kvinner i alderen 20-24 år. Økonomiske støtteordninger og tilgangen på barnehageplasser må utformes slik at flere velger å få barnet. Studenter som blir gravide, må sikres praktisk og økonomisk støtte slik at de både får mulighet til å fullføre svangerskapet og fortsatt ha mest mulig normal progresjon i studiene. Kvinner som står i en valgsituasjon, må få veiledning og støtte til å bære frem barnet.

KrF vil styrke arbeidet med å forebygge uønskede svangerskap. Det abortforebyggende arbeidet må handle om god seksualundervisning i skolen, en tilgjengelig skolehelsetjeneste og tilgang på gratis prevensjon inkludert god prevensjonsveiledning.

Retten til et fullverdig liv

Retten til liv forplikter helsevesenet og samfunnet som helhet til å sørge for at alle mennesker skal få hjelp til å leve et fullverdig liv og oppleve en verdig avslutning av livet. Vi ønsker en helsetjeneste som gir pasienter og pårørende mulighet til å tilbringe verdifull tid sammen ved uhelbredelig sykdom og i avslutningsfasen av livet. Uhelbredelig syke trenger et helhetlig tilbud der man kan få lindrende behandling og ikke minst få ivaretatt ulike behov, også de eksistensielle og åndelige.

Sortering av mennesker

Parallelt med abortdebatten foregår en sorteringsdebatt i Norge. Medisinsk vitenskap gjør det mulig å få vite mer om fosteret på et stadig tidligere stadium. Denne kunnskapen er i utgangspunktet positiv ettersom den kan brukes til tidlig behandling. Men når kunnskapen brukes for å fjerne fostre med redusert funksjonsevne eller alvorlig sykdom gjennom senabortpraksisen i Norge, er det sortering av mennesker på bakgrunn av egenskaper. KrF ønsker å stramme inn abortlovens bestemmelser om abort ved avvik eller funksjonsevne.

KrF ønsker å beskytte menneskeverdet gjennom nødvendige etiske grenser i forskningen.

Hvert enkelt menneske er unikt. Derfor mener KrF det er galt at et nytt liv dyrkes frem som et middel for å behandle andre. Preimplantasjonsdiagnostikk (PGD, det vil si genetisk undersøkelse av et befruktet egg) gir mange muligheter for tidlig behandling, men reiser også noen av de vanskeligste etiske spørsmålene knyttet til bioteknologien. KrF aksepterer ikke at det skal være mulig å "designer" mennesker med bestemte egenskaper for å få frem det individet man ønsker. Dette gjelder enten det er som et middel for forskningen eller til behandlingsformål for andre.

KrF vil:

- grunnlovsfeste retten til liv.

- erstatte dagens Lov om svangerskapsavbrudd med en lov som sikrer rettsvern for det ufødte liv.
- etablere bedre økonomiske og praktiske ordninger som gjør det lettere for unge kvinner å bære frem barnet .
- at det skal utarbeides et informasjons- og veiledningsopplegg som alle abortsøkende skal gjennomgå før en abort besluttet, der psykiske og fysiske ettervirkninger beskrives.
- at det skal opprettes en veiledningstjeneste for vanskeligstilte gravide, som skal kunne gi informasjon om økonomiske støtteordninger og støtteapparat, gi råd om utdanning og yrkesmuligheter og som kan tilby hjelp i en vanskelig situasjon.
- sikre statlig støtte til Amatheia og andre organisasjoner som driver rådgiving for og oppfølging av gravide.
- at det skal gis obligatorisk rådgiving for alle som vurderer abort (etter gjeldende lovverk). En kvinne skal ha rett til et informert valg, derfor må abortsøkende kvinner og par få rådgiving som sikrer dem dette. Rådgivingen må finne sted i god tid før det eventuelle abortinngrepet.
- styrke prevensjonsveiledningen generelt og til unge spesielt og sikre god tilgang på prevensjon gjennom å utvide ordningen med gratis prevensjon opp til 24 år.
- sørge for en god seksualundervisning som hjelper ungdom å sette grenser og ta gjennomtenkte valg. Undervisningen bør fortrinnsvis gis av skolehelsetjenesten.
- ha mer forskning og åpenhet om årsakene til at abort velges, og virkningene av disse valgene.
- gi alle kvinner som velger å ta abort, tilbud om oppfølging i etterkant, fordi mange opplever psykiske ettervirkninger etter en abort.
- sikre økonomisk trygghet for gravide gjennom en opptrapping av engangsstøtten ved fødsel i første omgang til 2G, og sikre studenter som blir gravide, mer fleksible ordninger.
- opprettholde reservasjonsretten for helsepersonell ved abortinngrep.
- bygge flere lindrende enheter (hospiceplasser) i kommunene.
- etablere flere ambulerende team for lindrende behandling som gir pasienter mulighet til å være hjemme i livets slutfase.
- sikre nok ressurser til helsevesenet, slik at det er mulig å gi aktiv livshjelp til personer i avslutningsfasen av livet.
- ha en sterkere vektlegging av omsorg ved livets slutt i grunn- og videreutdanning av helsepersonell.
- opprettholde forbudet mot terapeutisk kloning.
- satse på forskning på stamceller fra fødte individ og ikke tillate forskning på befruktede egg.
- ikke tillate bruk av fosterceller fra provoserte aborter til forskningsformål.
- opprettholde dagens forbud mot bruk av genetisk informasjon i forsikringssammenheng.
- at ordningen med assistert befruktning skal være innenfor forsvarlige rammer og ha som mål at egg og sæd bør komme fra foreldrene.
- sikre god genetisk veiledning til mennesker som tilbys gentest finansiert av det offentlige.

Familiepolitikk

Familien er samfunnets grunnleggende enhet. Det er den viktigste arenaen for tilhørighet, nærhet og fellesskap, og den trygge rammen rundt barns oppvekst. I familien møter barnet omsorg, bygger de første relasjoner og lærer om den nødvendige samhandlingen mennesker i mellom. Samfunnet har ansvar for å ta vare på og beskytte familien. I KrFs familiepolitikk er det å skape best mulig oppvekstvilkår for barna det viktigste.

Fleksibilitet og valgfrihet

Mange foreldre opplever at det er vanskelig å få nok tid til å være sammen med egne barn og finne en god balanse mellom arbeidsliv og familieliv. KrF vil derfor gjøre hverdagen enklere ved å innføre en fleksibel foreldrepermisjon på 68 uker (16 måneder) som må benyttes innen barnet fyller 10 år. Permisjonen deles fritt, med unntak av 10 uker som er forbeholdt mor og 10 uker som er forbeholdt far.

Mange innretter seg slik at den ene av foreldrene er hjemme eller har redusert stilling når barna er små. Hvis denne forelderens blir syk eller skadet, medfører dette ofte store problemer i hverdagen. KrF vil bedre ordningene for rett til å være hjemme med små barn ved sykdom til også å omfatte den andre forelderens sykdom utover egenmeldingsdagene.

Samfunnet skal tilrettelegge for familienes behov, og sette barnas behov for en trygg oppvekst i fokus. Familiene har ulike utfordringer og muligheter og må ha valgfrihet til å organisere sin hverdag. Det er viktig å legge opp til ordninger som gjør at både småbarnsfedre og småbarnsmødre har mulighet til å kombinere yrkesliv og familieliv. I dag må kvinner ut i lønnet arbeid i minst 6 måneder etter en foreldrepermisjon for å tjene opp nye rettigheter til foreldrepermisjon med lønn. Det må etableres en ordning, "søskenbonus", som gir rett til fødselspenger når det er kort tid siden forrige fødsel. Når det er mindre enn 24 måneder mellom svangerskapene, må en kunne få samme foreldrepenger som ved forrige svangerskap.

Aleneforeldre har ekstra utfordringer når det gjelder omsorgen for egne barn. Det må derfor legges opp til praktiske og økonomiske ordninger som kan gjøre hverdagen enklere og bedre for disse familiene. KrF vil øke foreldrefradraget for barnepass i familier med flere enn ett barn.

Kontantstøtten er et viktig virkemiddel for et familievennlig samfunn, og bør fornyes og heves slik at den kan gi flere småbarnsfamilier reell valgfrihet. På sikt må kontantstøtten utgjøre 50 prosent av det offentlige utgifter til en barnehageplass. Menn må stimuleres til å benytte ordningen.

KrF vil ha et fleksibelt barnehage tilbud, tilpasset familienes behov. Alle som ønsker det, skal få tilbud om barnehageplass. Barnehagen skal være et trygt og godt sted for små barn å være, et sted der barnet får utvikle seg gjennom lek, samspill og kreativ utfoldelse. Barnehagen skal samarbeide med foreldrene om barnets beste. Barnehagen er også en viktig arena for integrering av barn fra ulike kulturer og for barn med spesielle behov. Den offentlige barnehagen skal være forankret i en kristen og humanistisk formålsparagraf. Det må legges til rette for et fleksibelt og mangfoldig barnehage tilbud av god kvalitet til alle som ønsker det. Private og offentlige barnehage tilbud må sikres likebehandling når det gjelder offentlige tilskudd. Alle barn må få tilbud om barnehageplass. Barnehagene må ha gode lokaler, egnede uteområder og velkvalifisert personale. Det må innføres en maksimaltid for barn i barnehage tilsvarende arbeidsmiljølovens bestemmelser for voksne i arbeidslivet.

KrF vil gi fedre bedre mulighet til å være sammen med barna sine ved å gi alle fedre selvstendige permisjonsrettigheter. KrF mener at fedre skal ha rett til 14 dagers lønnet permisjon i forbindelse med fødsel.

Økonomiske støtteordninger og tilgangen på barnehageplasser må utformes også med tanke på studenter og andre som ikke er i arbeid når de får barn og stifter familie. Studenter som blir gravide, må sikres praktisk og økonomisk støtte slik at de både får mulighet til å fullføre svangerskapet og fortsatt ha mest mulig normal progresjon i studiene. Engangsstøtten ved fødsel må økes til 2G.

Adopsjon

Ved adopsjon må samfunnet legge til rette for mest mulig optimale oppvekstvilkår for barnet. Barn som adopteres, har rett til både en mor og en far. Adopsjonsreglene må ha fokus på det optimale for barnet og være i samsvar med internasjonale konvensjoner. Adopsjonsprosessen må forenkles og ta kortere tid, og adopsjonsstøtten må økes til 1 G.

Samliv og familievern

KrF mener at alle barn har rett til en mor og en far, og at alle har rett til å kjenne sitt biologiske opphav. Derfor er det viktig at ekteskapsloven, adopsjonsloven, barneloven og bioteknologiloven bygger på prinsippet om at alle barn har rett til en mor og en far. KrF er opptatt av å sikre ekteskapet mellom mann og kvinne i lovverket nettopp fordi dette har vist seg å være den mest stabile rammen rundt barns oppvekst, og fordi ekteskapet som en ordning mellom en mann og en kvinne har dype røtter i tro og tradisjon i kulturer over hele verden – uavhengig av religion og livssyn. Samtidig har samfunnet et ansvar for å sikre barns juridiske og økonomiske rettigheter uavhengig av foreldrenes samlivsform.

Samlivsbrudd er en stor utfordring for de som selv er involvert, ikke minst for barn. Vi trenger økt satsing på samlivstiltak og foreldreveiledning, gjerne i samarbeid med ideelle aktører. Familievernet må styrkes slik at de får kapasitet til mer forebyggende arbeid. Forebyggende familiearbeid kan gjøre at færre barn opplever samlivsbrudd og styrker muligheten for godt foreldresamarbeid i etterkant av et brudd. Derfor bør familievernet drive mer forebyggende arbeid, ikke bare mekling.

KrF er opptatt av at barn skal ha så god kontakt som mulig med begge foreldrene etter et samlivsbrudd. Betingelsen for at delt bosted skal fungere bra er at foreldrene samarbeider godt, og at det er åpenhet for å endre ordningen dersom barnas situasjon og behov forandrer seg. Når uenighetene blir så store at beslutningen overlates til det offentlige, er disse kriteriene sjelden oppfylt. KrF mener derfor at offentlige domstoler eller tvisteløsningsorganer ikke bør kunne idømme delt bosted.

Dersom foreldrene etter et samlivsbrudd ikke blir enige om hvor barna skal bo, avgjøres spørsmål om foreldreansvar, bosted og samvær i dag av tingretten. KrF vil vurdere om barnefordelingssakene heller bør løses i fylkesnemndene for sosiale saker.

KrF vil ta tenåringsfamiliens utfordringer på alvor. Tenåringsfasen kan oppleves som utfordrende for familiene. Tenåringsfamilier kan ha et ekstra behov for veiledning. KrF vil innføre en prøveordning med akuttberedskap/hjelpetelefon ved kriser i familien relatert til relasjonsproblemer, konflikter og så videre. Dette kan legges til familievernkontor som innehar kompetanse på dette området.

Mange barn og unge med flerkulturell bakgrunn kan oppleve forholdet mellom tradisjon og kultur hjemme og samfunnets forventninger som spesielt utfordrende. Vellykket integrering og inkludering bygger på respekt for ulike kulturer og livssyn. Skolen og barnehagen må legge stor vekt på god kontakt med foreldre.

Trygghet for utsatte barn

Noen barn trenger hjelp av barnevernet for å få en trygg oppvekst. Tilstrekkelig kompetanse og ressurser til barnevernet er en forutsetning for at disse barna skal få rask og god hjelp. Overfor barn med adferdsproblemer som er plassert i institusjon, må barnevernet få mulighet til å bruke tvang for å hindre rusmisbruk, rømming og kriminalitet.

Barnevernet må øke satsingen på samarbeid med andre sektorer, som helsestasjon, skole, barnehage, politi og familiens nærmiljø. Det bør vurderes om barnevernet skal få mulighet til å pålegge hjelpetiltak uten at begge foreldrene samtykker. Taushetsplikten må ikke hindre nødvendig samarbeid mellom offentlige instanser som skal hjelpe barna.

Vold i familien er et alvorlig problem og krever økt innsats. Voldshandlinger videreføres ofte til neste generasjon. Det er viktig å stanse denne negative generasjonsspiralen. Barn som er utsatt for eller vitne til vold, må få tett og riktig oppfølging.

Fosterforeldrene er en uerstattelig del av barnevernsarbeidet i Norge. Det er viktig at det offentlige legger til rette for at vi får gode fosterhjem, slik at fosterbarna får best mulig oppvekstvilkår. Familier som tar på seg fosterhjemsoppgaver, må få økt oppfølging, støtte og kompetanseheving, samt rettigheter til sykepenger og tjenestepensjon.

Aleneboende

Enpersonshusholdningene utgjør en stor del av befolkningen. Mange aleneboende kommer dårlig ut i levekårsundersøkelser. Deres levekår må kartlegges bedre gjennom en egen stortingsmelding, slik at det kan settes inn målrettede tiltak for at aleneboende opplever samfunnsmessig likestilling.

Enpersonshusholdningers situasjon må få større oppmerksomhet. Aleneboende må sikres mulighet til å skaffe seg egen bolig. Husbankens ordninger må ta høyde for at ikke alle boligkjøpere har tilgang til to inntekter. Avgiftssystemet må rettes mer inn mot forbruk, slik at enpersonshusholdninger ikke må betale uforholdsmessig mye og at miljøvennlig adferd samtidig premieres. Bostøtteregulverket bør få en egen sats for enpersonshusholdninger.

KrF vil:

- utvide foreldrepermisjonen til 68 uker (16 måneder) som må benyttes innen barnet fyller 10 år. Permisjonen deles fritt, med unntak av 10 uker som er forbeholdt mor og 10 uker som er forbeholdt far.
- endre permisjonsreglene, slik at man ikke mister uker av permisjonstiden ved fødsel før termin.
- gi alle fedre rett til foreldrepermisjon uavhengig av mors yrkestilknytning.
- gi fedre rett til lønn ved 14 dagers permisjon i forbindelse med fødsel.
- at rehabiliteringspenger og attføringspenger skal medregnes i opptjeningsgrunnlaget for foreldrepenger.
- at selvstendig næringsdrivende må få like gode rettigheter i forbindelse med svangerskap og fødsel som lønnsmottakere.
- innføre rett til dobbel foreldrepermisjon ved flerbarnsfødsler.
- øke engangsstønden ved fødsel til 2 G.^G
- øke adopsjonsstøtten til 1 G.
- innføre søskenbonus, slik at kvinner kan beholde rettighetene til foreldrepenger selv om de ikke er i lønnet arbeid mellom foreldrepermisjonene.
- innføre bedre studiefinansieringsordninger for studenter i foreldrepermisjon og gi rett til pappapermisjon for studenter, samt sikre gode ordninger i overgang mellom studium og arbeid.
- gi studenter som får barn, rett til overgangsstønad uten at stipend blir gjort om til lån.
- øke kontantstøtten til 5 000 kroner pr måned for ettåringene og 4 000 kroner pr måned for toåringene. På sikt bør kontantstøtten utgjøre 50 prosent av kostnadene ved drift av barnehageplass for barn under 3 år.
- at sjablongsystemet for trekk i kontantstøtten må endres, slik at en dag med barnehage utgjør en dag med trekk i kontantstøtten.
- ha et fleksibelt barnehagetilbud, tilpasset familienes behov. Alle som ønsker det, skal få tilbud om barnehageplass.
- ha en grundig gjennomgang og drøfting av kvalitet i barnehagen for å få mer kunnskap og fokus på innholdet i barnehage tilbudet og øke rekrutteringen av førskolelærere.
- sikre likebehandling av kommunale og private barnehager. Det må etableres et statlig fastlagt finansieringssystem som sikrer reell økonomisk likebehandling av offentlige og private barnehager.
- gi gratis kjernetid i barnehagen for barn med ekstra språklige utfordringer.
- at alle nygifte, samt førstegangsforeldre skal få tilbud om gratis samlivskurs.

^G G=Folketrygdens grunnbeløp er 72 881 kroner pr mai 09

- ha økt kapasitet, tilgjengelighet og kompetanse ved familievernkontorene.
- styrke finansiering av de kirkelige og de offentlige familievernkontorene, og ivareta de kirkelige familievernkontorenes egenart.
- sikre Samlivssenteret ved Modum Bad og andre tilsvarende sentra.
- ha økt satsing på samlivstiltak for familier med funksjonshemmede barn.
- tilby foreldreveiledning til alle foreldre med tenåringer i 8. klasse, og styrke den ordinære foreldreveiledningen.
- ha økt satsing på foreldreveiledning for minoritetsfamilier.
- at ekteskapsloven, adopsjonsloven, barneloven og bioteknologiloven skal bygge på prinsippet om at alle barn har rett til en mor og en far og arbeide for å sikre flertall for å endre den vedtatte ekteskapsloven, slik at den gamle lovens definisjon av ekteskap som en ordning mellom mann og kvinne gjenopprettes.
- sikre alle barn rett til å kjenne sitt biologiske opphav og derfor fjerne pater-est-prinsippet.
- styrke barnevernets muligheter til rask reaksjon og til å yte hjelp til så mange som mulig gjennom et mangfold av tiltak tidligst mulig og at barnevernet skal være sikret midler til oppfølging av bekymringsmeldinger.
- lovfeste rett til ettervern for barn som barnevernet har hatt omsorg for frem til de fyller 23 år.
- øke innsatsen for å hindre vold i nære relasjoner og satse på forebyggende behandling for voldsutøvere.
- etablere flere tilbud til barn som har vært utsatt for eller vitne til vold i familien.
- sikre fullfinansiering av voldtektsmottak, krisesentre, incestsentre og ettervern for incestofre.
- at alle grunnutdanninger og videreutdanninger som vedrører arbeid med barn, pålegges å inkludere kunnskap om seksuelle overgrep, vold og omsorgssvikt i sine fagplaner.
- jobbe for en helhetlig singelpolitikk og bedre ensliges adgang til boligmarkedet og lage et mer rettferdig avgiftssystem. Første steg vil være å sikre at kommunale avgifter beregnes utfra forbruk.

Likestilling

Likestilling bygger på at kvinner og menn har lik verdi og skal ha samme muligheter og rettigheter. Kjønn skal ikke hindre noen til å delta i og påvirke samfunnets utvikling. Likestilling handler om at kjønn ikke skal være til hinder for den enkeltes muligheter til å velge utdanning, yrke, deltakelse i barneomsorg og deltakelse i samfunnet for øvrig. I et likestilt samfunn må det være respekt for den enkeltes valg av livsstil, utdanning eller arbeid.

Det er til hinder for likestillingen at tradisjonelle kvinneyrker ikke har fått sin rettmessige lønnsøkning på lik linje med andre yrkesgrupper. Lik lønn for likt arbeid er et spørsmål om rettferdighet. Når kvinners lønnsnivå ligger 15 prosent lavere enn menns, er det fortsatt en vei å gå. KrF mener det er relevant å se på ledelseskulturer og liknende som årsaker til at kvinner ikke får ta del i lønnsutviklingen på lik linje med menn, snarere enn å legge skylden på at det er tiden kvinner er hjemme i foreldrepermisjon som skaper lønnsgapet. Det rettferdige ville være at alle fikk ta del i lønnsutviklingen som skjer på sin arbeidsplass mens de er i permisjon. Samtidig er det avgjørende at arbeidslivet organiseres slik at begge foreldre kan kombinere arbeid og tid til familien.

Norge trenger flere kvinner i ledende stillinger, og her har offentlig sektor et særlig ansvar. Det er helt avgjørende å bruke kjønnskvoteering som virkemiddel for å jevne ut kjønnsrepresentasjon. Spesielt vil det være viktig i yrker der det ene kjønn er underrepresentert. Andre tiltak for å motvirke et kjønnsdelt arbeidsmarked er å stimulere ungdom til å ta utradisjonelle valg. Skolen er en viktig arena for å motvirke forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn og arbeide for økt likestilling.

Det er et overordnet mål at alle skal kunne bli økonomisk selvstendige, både i de yrkesaktive årene og ved oppnådd pensjonsalder. Det er fremdeles kvinner som tar hovedansvaret for det omfattende pleie- og omsorgsarbeidet som blir utført i hjemmet. For å skape økonomisk likestilling, ønsker KrF å sikre en bedre økonomisk situasjon, inkludert trygderettigheter, for dem som velger selv å ha omsorg for egne barn eller familiemedlemmer med pleiebehov.

Mange arbeidstakere i kvinnedominerte yrker arbeider i deltidsstillinger, men har et ønske om å øke sin stilling. KrF vil jobbe mot ufrivillig deltid. KrF mener at unntaksregelen om at økt stilling kan nektes dersom dette vil medføre "vesentlige ulemper for virksomheten" må tolkes strengt. Samtidig må man erkjenne at deltidsstillinger i noen sammenhenger er delvis ufrivillig i den forstand at arbeidsbelastningen gjør det umulig å jobbe fulltid.

Minoritetskvinner kan bli utsatt for en dobbel diskriminering både på bakgrunn av kjønn og etnisitet. Introduksjonsprogrammene må ha særlig fokus på integrering av kvinner og deres rolle som arbeidstakere og mødre for barn som vokser opp i spenningen mellom flere kulturer.

Kynisk pornoindustri og kriminelle bakmenn innen prostitusjon og trafficking har gjort mange kvinner til salgsvare. Trafficking har brakt mange fattige og sårbare kvinner til Norge. Det er nødvendig å gi ofrene for trafficking den trygghet som er nødvendig, og å stille opp med de hjelpetiltak som skal til for at disse skal kunne bryte ut av prostitusjon.

KrF vil:

- kreve en tidsplan fra partene i arbeidslivet for å rette opp diskrimineringen mellom kvinner og menn både med hensyn til lønn og arbeidsvilkår og innføre en likelønnsrett som virkemiddel.
- likestille arbeidsbetingelsene for skift og turnusarbeid.
- at offentlig sektor skal rekruttere flere kvinner til ledende stillinger.
- gjennomføre en handlingsplan for kvinners innovasjon og entreprenørskap.
- gi selvstendig næringsdrivende like rettigheter i sykelønnsordningen som lønnsinntakere.
- at det i styrene i kommunale og fylkeskommunale selskaper skal være minst 40 prosent av begge kjønn.
- at kvinner stimuleres til å være aktive utøvere innen primærnæringene.

- bekjempe vold og sikre finansiering til behandlingstilbud for barn som utsettes for vold i nære relasjoner og for mennesker som utøver vold.
- bekjempe handel med kvinner og barn.
- sørge for trygghet og hjelpetiltak for kvinner som ønsker å forlate prostitusjon og som bidrar til å avdekke organisert kriminalitet.
- ha økt innsats for å stoppe hallikvirksomhet.
- at omsorgslønn for eldre og pleietrengende i hjemmet blir gjennomført i alle kommuner.
- innføre bedre permisjonrettigheter for å ta omsorgsarbeid ved sykdom i hjemmet, og gi pensjonsopptjening for ulønnet omsorgsarbeid også fra tiden før 1992.
- motvirke kjønnsdiskriminering i helse- og trygdesystemet gjennom mer forskning og kunnskapsformidling om kvinnesykdommer og sykdommer som gir andre symptomer hos kvinner enn hos menn.
- arbeide for en gjennomgang av yrkesskadeordningene og rette opp skjevhetene som spesielt rammer kvinner.
- gi far rett til lønnet foreldrepermisjon basert på egen opptjening, uavhengig av mors yrkesaktivitet, og legge til rette for at flere fedre tar mer av omsorgsarbeidet i hjemmet.
- gi fedre rett til lønn ved 14 dagers permisjon i forbindelse med fødsel.
- innføre en ordning med pappapermisjon for studenter.
- innføre et forbud mot å spørre om graviditet og familieplanlegging under jobbintervju.
- innføre en ordning med deling av pensjonsopptjening ved skilsmisse ved ekteskap over 10 år.
- arbeide for lik egenandel for sterilisering av kvinner og menn.

Et samfunn med plass for alle

Samfunnet skal være universelt utformet, slik at alle mennesker har muligheter for deltakelse, personlig utvikling og livsutfoldelse. Universell utforming er bra for alle og nødvendig for mange. Nedsatt funksjonsevne på ett eller flere områder medfører praktiske utfordringer som det er samfunnets oppgave å redusere.

Alle mennesker skal ha mulighet til å leve selvstendige liv. Fysisk utestengelse betyr for mange sosial isolasjon og svekket livskvalitet. Vi har et ansvar for å redusere menneskeskapte barrierer som stenger mennesker ute fra aktiv deltakelse. Den nye diskriminerings- og tilgjengelighetsloven må følges opp med konkrete forskrifter og tidsfrister for gjennomføring.

Mennesker med nedsatt funksjonsevne er ingen ensartet gruppe. Avstanden mellom den enkeltes forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon avgjør konsekvensene av nedsatt funksjonsevne. Undersøkelser viser at mennesker med nedsatt funksjonsevne har dårligere levekår enn gjennomsnittet i befolkningen. De har gjennomgående lavere inntekter, og mange har høyere utgifter til blant annet helse- og omsorgstjenester og legemidler. Om lag halvparten av alle med nedsatt funksjonsevne er ikke i arbeid.

KrF arbeider for bedre tilgjengelighet, bedre samordning av rettigheter og økt brukermedvirkning for funksjonshemmede. Det må legges til rette for at flere mennesker med nedsatt funksjonsevne kan være yrkesaktive, og at ordningen med funksjonsassistent i arbeidslivet bør utvides. Utvidelse av omfanget av brukerstyrt personlig assistanse (BPA) vil være med på å legge til rette for et mer selvstendig liv for flere. KrF mener det er viktig at det offentlige driver aktiv rekruttering av funksjonshemmede til arbeidslivet.

KrF mener alle mennesker skal ha mulighet til å leve selvstendige liv. Dette innebærer at vi må finne politiske løsninger som ser mangfoldet av behov og tar på alvor at enhver trenger individuelt tilpasset hjelp og oppfølging. Samtidig er det grunnleggende viktig å arbeide for et samfunn som er universelt utformet, spesielt innenfor samferdsel og bygg.

Mange funksjonshemmede og deres pårørende opplever det som en stor belastning å forholde seg til mange instanser og bruke tid og energi på å finne frem i systemene. Det skal ikke være nødvendig å måtte kjempe for å få den hjelpen man har krav på. Familier med barn med nedsatt funksjonsevne vil ha behov for helhetlige tjenester og tiltak på mange områder. Samfunnet må sikre nødvendig hjelp til foreldre som får barn med nedsatt funksjonsevne gjennom hele barnets oppvekst og inn i voksen alder. KrF vil at det offentlige skal stille opp med en fast koordinator og en foreldrepakke til dem som får et barn med nedsatt funksjonsevne. Barn med nedsatt funksjonsevne må prioriteres ved tildeling av barnehageplass og sikres god pedagogisk oppfølging.

KrF vil:

- at alle som får et barn med nedsatt funksjonsevne skal få tett oppfølging med nødvendig informasjon om hjelpetiltak og rettigheter gjennom en fast koordinator, gode avlastningsordninger og en "foreldrepakke" (se faktaboks for utdyping).
- styrke informasjonen og støtteapparatet for foreldre som venter et funksjonshemmet barn.
- at barn med nedsatt funksjonsevne skal sikres skolefritidstilbud i hele utdanningsløpet.
- gi foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne lovfestet rett til å jobbe deltid frem til barnet er 18 år, så lenge det ikke er til vesentlig ulempe for arbeidsplassen.
- gi rett til pleiepenger når barnets helsetilstand gjør at foreldrene ikke kan stå i arbeid, også når foreldre ikke har opptjente rettigheter til dette. Nivået på slik utbetaling bør settes til 4,5 G per år.
- gi rett til omsorgslønn og eventuelt andre støtteordninger til foreldrene i inntil 3 måneder etter at et barn med nedsatt funksjonsevne dør.
- at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal få et tilpasset tilbud både i barnehager og gjennom hele utdanningsløpet, slik at de gis like muligheter som andre til opplæring, og tilbudene må kunne gis i nærområdene.

- at mulighetene for å gi permanent lønnstilskudd til personer med nedsatt funksjonsevne blir benyttet aktivt.
- at offentlig planlegging må ta høyde for mennesker med nedsatt funksjonsevne gjennom utbedring av offentlig transport. Nye tog må bli tilgjengelig for alle, og alle offentlige bygg og uteområder og adkomsten til disse må være universelt utformet.
- sikre gode medvirkningsprosesser med bred deltakelse fra brukerorganisasjoner og brukere med ulik kompetanse.
- styrke Husbankens ordninger for finansiering av universell utforming av boliger, både ved forbedring av eksisterende boliger, og ved å øke tilgangen på universelt tilrettelagte boliger på utleiemarkedet.
- utvide tolketjenesten for døve og døvblinde og stille krav om at alle norske filmer tekstes for hørselshemmede.
- at personer med funksjonsnedsettelse og som har behov for assistanse, må få tilbud om brukerstyrt personlig assistent.
- at ordningen med brukerstyrt personlig assistanse (BPA) rettighetsfestes og utvikles til en helhetlig ordning der den nødvendige assistansen sikres både i fritid, arbeid og skole.
- at unge med nedsatt funksjonsevne gis tilbud om tilpasset bolig utenom aldersinstitusjonene.
- evaluere PU-reformen blant annet med fokus på eldre utviklingshemmedes hverdag.
- at støttekontaktordningen skal endres, vitaliseres og gjøres mer likeverdig.
- at NAV skal ha mulighet til større fleksibilitet etter en individuell vurdering for å kunne gjøre unntak fra treårsgrensen og kostnadstaket for utdanning som attføring.
- at egenandelen på hjelpemidler for selvstendig næringsdrivende må reduseres.
- videreutvikle ordningen med omsorgslønn.

Foreldrepakke til foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne

Hver familie må sikres en kontaktperson i kommunen som kan sikre dem tilgang på eksisterende og nye tilbud innen:

- medisinsk oppfølging og veiledning
- barnepass og avlastningsordninger
- hjelpemidler
- økonomiske rettigheter
- tilrettelegging av bolig
- foreldreveiledning og samlivskurs
- hjelp til hele familien
- tilrettelagt barnehageplass
- skolegang og leksehjelp og god pedagogisk oppfølging
- planlegging av veien videre

Helsepolitikk

KrF ønsker et likeverdig tilbud av helsetjenester til innbyggere over hele landet. Kvalitet, trygghet, tilgjengelighet og omsorg skal utgjøre kjerneverdiene i helsetjenestene. KrF vil ha en gjennomgang av finansieringsordningen for sykehusene. Dagens finansieringssystem må forbedres og ha økt fokus på pasientenes behov og forebygging av helseproblemer fremfor hva som lønner seg for sykehusene.

KrF er opptatt av et godt og trygt helsetilbud som balanserer behovet for nærhet gjennom lokalsykehus og lokale/desentraliserte helsetilbud og behovet for avansert behandling gjennom spesialiserte og sentraliserte institusjoner. Norge trenger en mer sammenhengende helsetjeneste fra forebygging og primærhelsetjeneste til sykehus og rehabilitering som setter pasienten i sentrum.

Fornyhet sykehusreform

KrF mener dagens forvaltning av sykehusene (sykehusreformen) krever endringer som bedrer helsetilbudet til hver enkelt pasient. En forbedret sykehuspolitikk krever en ny finansieringsordning som henger bedre sammen på tvers av nivåene sammen med forsterket politisk styring med innholdet i helsepolitikken. Et grep ut fra dagens situasjon kan være mer fokus på rammestyring fremfor stykkpris. KrF står for en helsepolitikk som prioriterer de med størst behov for behandling, og vil ikke la lønnsomhet være styrende for hvordan sykehusene prioriterer. Alle som trenger behandling på sykehus skal føle seg trygge på at de får god behandling og oppleve at deres sykdom og lidelser blir tatt på alvor. Helsetjenestene må tilpasses pasientene, og ikke omvendt. Tjenestene må forankres sterkere lokalt. På sikt bør de regionale helseforetakene legges ned og mer myndighet overføres til de lokale helseforetakene.

”Sømløs tjeneste”

Samhandling mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten må bedres. Pasienter som utskrives fra sykehusene må sikres nødvendig og riktig medisinsk oppfølging i sitt nærområde.

KrF ser behovet for en sømløs tjeneste som kan ivareta oppgaver som i dag ligger mellom sykehusenes ansvar og kommunehelsetjenesten/primærlegenes (førstelinjetjenestens) ansvarsområde. Det må tilbys trygg og god behandling og pleie i tilstrekkelig periode etter at spesialisert sykehusbehandling er gjennomført. En slik tjeneste bør bestå av et formalisert samarbeid mellom første- og andrelinjetjenesten, der også det økonomiske ansvaret er klarlagt.

Det må iverksettes prøveprosjekter der kommunene har bestiller- og finansieringsansvar for spesialisthelsetjenester. Dette vil kunne stimulere kommunene til å satse på forebyggende helsearbeid, lavterskeltiltak og gode lokale helsetilbud. Videre vil også spesialisthelsetjenester i stadig større grad foregå i pasientenes eget hjem, eller på kommunale sykehjem, gjennom hjelp fra ambulante team og økt samhandling og kompetanseutveksling. Dette er med på å viske ut det fysiske skillet mellom spesialisthelsetjenestene og kommunale helse- og omsorgstjenester. Kommunene må samtidig settes istand til å kunne ivareta disse oppgavene.

Satsing på forebygging og rehabilitering

Folkehelsearbeid og forebygging av sykdommer er helt avgjørende for å redusere utgiftene i helsesektoren, og vil samtidig gi økt livskvalitet for den enkelte. Økt fysisk aktivitet og sunt kosthold kan redusere hyppigheten av en rekke lidelser. Helsemyndighetene må fremme gode tiltak for å bedre folkehelsen generelt. Det bør videre iverksettes tiltak for å rette opp sosiale helseforskjeller. Dette innebærer målrettede tiltak mot enkelte grupper. Tiltak må iverksettes slik at en del med mindre alvorlige sykdommer slipper å gå lenge sykemeldt fordi de ikke er prioritert i finansieringssystemet. Dette medfører økt belastning på den enkelte, på trygdeordningene og på arbeidsgiverne.

KrF ønsker en offensiv satsing på rehabilitering. Det vil styrke den enkeltes mulighet til å klare seg selv, og samtidig sørge for redusert behov for hjelp fra det offentlige.

Stadig nye medisinske tilbud gjør det mulig å behandle flere pasienter og flere lidelser. Den medisinske teknologiske utvikling fører til at helsetjenesten stadig åpner for nye behandlingsformer og bruk av nye

produkter. Helsetjenestene blir stadig mer spesialiserte. Innenfor behandlingsområder hvor kompetansekravene er særlig omfattende og antall pasienter er begrenset, bør nordisk samarbeid om behandlingen vurderes. Dette for å oppnå både bedre kvalitet og bedre ressursutnyttelse.

Økningen i antall eldre fører til at flere rammes av sykdom. KrF mener det er viktig at vi planlegger for fremtidige utfordringer for helsetjenestene i landet og driver et aktivt forebyggende helsearbeid.

Fortsatt satsing på psykiatrien

Behovene for psykisk helsehjelp har vært økende de siste årene. Mennesker med behov for denne typen behandling må få rask og riktig hjelp. Forebygging og tidlig hjelp reduserer i mange tilfeller behovet for langvarig behandling. Det er nødvendig å sikre økt kompetanse i kommunene. Det er viktig å arbeide for økt aksept og åpenhet om psykiske lidelser.

Barn og unge med psykiske lidelser må sikres behandlingsplasser på egne institusjoner eller avdelinger for å sikre et trygt og verdig tilbud der man kan omgås personer på sin egen alder. Barn og unge med psykiske lidelser trenger et mer tilgjengelig tilbud både for å søke hjelp og finne informasjon om psykiske lidelser.

Ungdom må sikres lavterskelhelsetilbud. Skolehelsetjenesten må bli bedre og mer tilgjengelig for elevene, og det bør trekkes inn flere yrkesgrupper som psykologtjeneste, rådgivere, sosionomer, miljøarbeidere, prester og barnevernspedagoger. Helsestasjonene for ungdom skal være et åpent tilbud med profesjonelle veiledere, der ungdom kan søke helsehjelp, råd og veiledning.

Spilleavhengighet er et økende problem blant nordmenn. Undersøkelser viser at så mange som 50.000 nordmenn har et problematisk forhold til spill. Hjelpetelefonen for spilleavhengige og deres pårørende må videreføres, og det må sikres behandlingstilbud for spilleavhengige.

KrF vil:

- at alle skal ha rett til likeverdige helsetjenester uansett hvor de bor i landet. Helseforetakene skal ha like økonomiske rammevilkår.
- gjennomgå finansieringssystemet for å sikre større pasientfokus, og mindre fokus på inntjening.
- ha en sykehusstruktur som sikrer desentraliserte tjenester for behandling av store pasientgrupper, og sentraliserte tjenester for sjeldnere og avansert behandling.
- utvikle de regionale helseforetakene og overføre mer myndighet til de lokale helseforetakene.
- at sykehusopphold fortsatt skal være gratis.
- sikre et "sømløst" samarbeid mellom ulike forvaltningsnivå før, under og etter kontakt med spesialisthelsetjenesten. Kommunehelsetjenesten må ha tilstrekkelig kompetanse og kapasitet til å forebygge, diagnostisere og etterbehandle. Gode systemer for interkommunalt samarbeid om legevakt, akutte tjenester og krevende pasientforløp må sikres. Dette må skje gjennom et formalisert samarbeid mellom spesialist- og kommunehelsetjenesten. Kommunene må få både tilstrekkelig økonomisk handlingsrom og god nok kompetanse til å realisere denne samhandlingen med spesialisthelsetjenesten.
- at det skal gjennomføres prøveprosjekter med kommunalt bestiller- og finansieringsansvar for spesialisthelsetjenester for å utvikle modeller for bedre samhandling til beste for pasienten og den samlede ressursbruken.
- sikre alle lik rett til rehabilitering gjennom en rehabiliteringslov.
- at rehabiliteringsinstitusjonene må sikres bedre rammevilkår gjennom mer langsiktige avtaler, og det må bli en bedre geografisk fordeling av institusjonene i landet.
- at telemedisin, distriktsmedisinske og distriktpsikiatriske sentre må videreutvikles. Det totale sykehustilbudet må ses i nær sammenheng med ambulansetjenesten og andre prehospitale tjenester, og tilpasses lokale forhold.
- at det iverksettes et forsøk med ambulerende helseteam for å hjelpe syke og eldre med minoritetsbakgrunn.

- sørge for en bedre samhandling mellom distriktspsykiatriske sentra, sykehus og kommunen der den enkelte bor, og en videre satsing på psykiatri også etter opptrappingsplanen.
- styrke behandling og oppfølging av pasienter med dobbeldiagnose (rus og psykiatri).
- at barn og unge med psykiske lidelser skal få rask behandling og innføre en garanti om ingen ventetid for personer under 23 år.
- at det skal opprettes flere ambulerende akutteam innenfor psykiatrien, som et lavterskeltilbud for pasienter og pårørende.
- innføre fritak for egenandeler for spesielt utsatte pasientgrupper og finansiere dette med å øke egenandelstaket for befolkningen generelt.
- stille krav om god dialog og samhandling mellom skolemedisin og godkjente alternative behandlingsformer, både i forskning og pasientbehandling.
- styrke svangerskapsomsorgen gjennom blant annet tettere oppfølging av jordmor for de som ønsker dette, og sørge for et opphold på barselavdelinger som gir trygghet for foreldre og ha god dekning med fødeavdelinger/fødestuer og følgetjeneste med jordmor i hele landet.
- sikre helseinstitusjoner drevet av stiftelser og frivillige organisasjoner en plass i det samlede helsetilbudet gjennom langsiktige avtaler med helseforetakene. Disse institusjonene må unntas fra anbudsreglementet i lov om offentlige anskaffelser.
- styrke helsetjenesten for de eldre med flere spesialister innen geriatri.
- at det innføres et organdonormerke på førerkortet til alle som ønsker å være organdonorer, og at alle over 18 år bør få informasjon og forespørsel om å registrere seg som organdonor.
- at kommunalt ansatte innenfor helse- og sosialsektoren må skuleres i temaet «vold i nære relasjoner», slik at de som møter mennesker daglig, står bedre rustet til å melde fra om overgrep og vold og til å gi veiledning til ofrene.
- at det skal opprettes et senter for behandling av ungdom med spiseforstyrrelser i hver region.
- innføre en nasjonal minstestandard som vil sikre bedre kvalitet i skolehelsetjenestetilbudet med blant annet flere yrkesgrupper og mer tid pr elev.
- at alle elever skal få fast innkalling til skolehelsetjenesten en gang i året.
- styrke helsestasjonstilbudet for ungdom, inkludert behovet for mer oppfølging av psykiske lidelser.
- gjøre helsetjenester mer tilgjengelig gjennom nettbaserte tjenester.
- at det må sørges for økte bevilgninger til studentsamskipnadene slik at de kan utvikle helsetilbudet for studenter.
- ha en reform av tannhelsetjenesten basert på offentlig ansvar og styring, refusjon fra folketrygden og begrenning av egenbetalingen.
- styrke og intensivere den uavhengige forskningen på helseskader på grunn av elektromagnetisk stråling.
- at det innføres system for anonymt rapporteringssystem for uheldige hendelser i helsetjenestene, for å styrke pasientsikkerheten.

Ruspolitikk

Nøkkelpbegrepene i KrFs ruspolitikk er solidaritet med dem som sliter, omsorg for dem som har problemer og forebygging av skader. Som samfunn har vi et ansvar for å redusere skadevirkningene av rusmidler og gi rusavhengige hjelp til å bli rusfrie og begynne et nytt liv. En offensiv ruspolitikk handler om aktivt forebyggende arbeid.

En solidarisk alkoholpolitikk handler om å redusere alkoholrelaterte skader og alkoholmisbruk. Rusmisbruk og rusrelaterte problemer har en høy kostnad både for enkeltmennesker og samfunnet. KrF vil opprettholde den nasjonale målsettingen om reduksjon i alkoholforbruket. Det betyr å opprettholde en relativt høy pris på alkohol og begrense tilgjengeligheten.

Mange barn sliter fordi de vokser opp i familier med rusproblemer. Disse familiene må få spesiell hjelp. Tidlig inngripen overfor barn og deres familier kan forhindre rusproblemer og psykiske og sosiale vansker. I denne sammenhengen er det viktig å styrke samarbeidet skole, helsesøster, barnevern.

Det er viktig at alkoholdebuten utsettes fordi vi vet at resultatet vil bli mindre misbruk og mindre sannsynlighet for overgang til narkotiske stoffer. Det krever en aktiv politikk for å skape rusfrie aktivitetsarenaer for ungdom, overholdelse av aldersgrenser for salg av alkohol, en holdningsskapende skole og gode forbilder. Dette er både samfunnets og enkeltmenneskers ansvar.

KrF vil fortsatt ha alkoholfrie soner og føre en politikk som legger til rette for arenaer uten bruk av alkohol. Viktige alkoholfrie soner er aktiviteter for barn og unge, i trafikken, i arbeidslivet og i idrettssammenheng.

Mange gravide er uvitende om hvor stor skade alkoholinntak og andre rusmidler under svangerskapet kan påføre barnet. KrF vil sørge for at gravide får bedre informasjon om skadene de kan påføre barnet.

Utviklingen de siste årene med eksperimentering av partydop, som blant annet kokain, i stadig flere miljøer er bekymringsfullt. Informasjon, bevisstgjøring og nulltoleranse for bruk og oppbevaring er tiltak som må gjennomføres.

Det overordnede målet er å gi mulighet for et liv i rusfrihet for alle rusavhengige. KrF mener at virkemidler som opprettholder et rusmisbruk eller skaper ny avhengighet, er blindspor i ruspolitikken. KrF vil i stedet satse på behandlingsplasser som tar sikte på rusfrihet. Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) kan være nyttig når andre tiltak ikke har ført frem, og som en del av et samlet behandlingssopplegg.

Samfunnet må se og respektere enkeltmennesket i rusomsorgen. Det er vanskelig å bli rusfri. KrF mener samfunnet må ta vare på, hjelpe og støtte rusavhengige. Det må bli enklere å få tilbud om avrusing når behovet er der. Mange rusavhengige mister motivasjonen til å bli rusfri mens de står i kø for å få behandling. Det må også satses på ettervern for tidligere rusavhengige gjennom tilrettelagt bolig, utdanningsmuligheter, arbeidstrening, familie og nettverk og fritidsaktiviteter. Rusavhengige er forskjellige og har ulike behandlingsbehov. Det trengs derfor et mangfoldig behandlingstilbud. Private og ideelle tilbud til rusavhengige er viktige og bidrar til at det samlede tilbudet blir variert og bedre tilrettelagt utfra den enkeltes behov. Disse rusinstitusjonene må sikres gode rammebetingelser.

Rusomsorgen trenger en forpliktende, konkret og forutsigbar opptrappingsplan etter mønster av opptrappingsplanen i psykiatrien. Dagens rusplan er underfinansiert både i kommunene og i helseforetakene. Effektene av opptrappingsplanen for psykisk helse utarmes som en følge av dette da de samme ressursene forsøkes brukt til å finansiere både psykiatri og rusbehandling.

KrF vil:

- at offentlige og private ideelle institusjoner for rusomsorg skal likestilles.
- iverksette en forpliktende, konkret og forutsigbar opptrappingsplan for rusomsorgen.
- at alle rusavhengige skal få tilbud om behandling innen 30 dager.
- sørge for at det er nok behandlingsplasser som tar sikte på rusfrihet.

- reformere behandlingsopplegget knyttet til LAR med blant annet et helhetlig sosialfaglig opplegg og sterkere ettervern.
- at medikamentfri behandling skal være førstevalget i rusbehandling.
- gå mot utdeling av gratis heroin til rusavhengige.
- at rusmisbrukere skal møtes med verdighet. Det skal være tilstrekkelig kapasitet på lavterskel helsetilbud, og det skal tilbys bolig og arbeidstrening.
- at utesteder som bryter skjenkereglene, skal miste skjenkebevillingen i minst 3 måneder, og at salgssteder for alkohol som selger til mindreårige, skal miste salgsløyve i tre måneder og i tillegg ilegges bøter.
- endre alkoholloven for slik å redusere maksimal skjenketid fra kl 03.00 til 02.00.
- at det ikke skal kunne gis salgs- og skjenkebevilling når politiet har frarådet det.
- tilrettelegge for behandlingstilbud for hele familier med rusproblemer.
- ta initiativ til en nasjonal holdningskampanje om problematikken arbeid og alkohol. AKAAN må styrkes.
- sørge for at gravide får god informasjon om skaden alkoholinntak under svangerskap kan påføre barnet.
- at gravide med rusavhengighet må sikres tettere oppfølging, og det bør opprettes egne rusavvenningsinstitusjoner for disse.
- støtte frivillige lag og organisasjoner som driver opplysnings- og holdningsskapende rusarbeid.
- at rusfrihet skal være en forutsetning for offentlig støtte til idrettsarrangementer.
- opprettholde et høyt avgiftsnivå på alkohol og tobakk.
- stramme inn alkoholloven, slik at det ikke blir mulig å dumpe prisene på utesteder.
- beholde Vinmonopolet som et viktig alkoholpolitisk virkemiddel for at det er tilstrekkelig antall utsalgssteder til at denne funksjonen kan ivaretas.
- opprettholde reklameforbudet for alkohol.
- ha sterkere tiltak mot smugling til Norge gjennom bedre kontrollmekanismer, som blant annet flere mobile scannere og tilstrekkelige driftsmidler til kontrollarbeid.
- ikke tillate sprøyterom og andre tiltak som legaliserer misbruk av narkotiske stoffer.
- styrke ettervernet gjennom tettere oppfølging av den enkelte på det psykososiale plan, hjelp til å komme i arbeid eller utdanning, bygging av nye nettverk og styrke arbeidet med å etablere flere boliger til rusavhengige.
- gjøre det mulig å dømme unge kriminelle rusavhengige til opphold på behandlings- og rehabiliteringsinstitusjoner i stedet for fengselstraff.
- styrke kompetansen i hjelpeapparatet, både i første- og andrelinjetjenesten, gjennom grunnutdanning og videreutdanning.
- styrke samhandlingen på rusfeltet, slik at rusmiddelavhengige sikres sammenhengende tjenester fra avrusing til behandling og oppfølging i kommunene.
- gi rett til institusjonsplass i påvente av rusbehandling i spesialisthelsetjenesten, slik at motivasjonen til behandling stimuleres.
- styrke informasjons- og holdningsskapende arbeid i skolen.
- ikke tillate pengespillautomater på steder der det skjenkes alkohol.

Justispolitikk

En av statens viktigste oppgaver er å sørge for trygghet for sine innbyggere. KrF vil bekjempe kriminalitet i alle former. Organisert kriminalitet over landegrensene krever at det åpnes for nye etterforskningsmetoder. Overvåking må skje innenfor rammen av forsvarlig personvern. Det skal være nulltoleranse for hverdagskriminalitet. Straffesystemet må bli mer effektivt, og nye soningsformer innføres. Behovene til ofre i kriminalsaker og deres pårørende må ivaretas bedre. Det må satses på å redusere barne- og ungdomskriminalitet. Kriminalomsorgen må styrkes, ikke minst slik at rehabiliteringen fortsetter etter endt soning.

Forebygging

Arbeidet for å bekjempe kriminalitet må inneholde satsing på forebyggende tiltak. Voldsforbrytelser begått av barn og ungdom har økt de siste årene i byene. Enkelte innvandremiljøer bidrar til dette, noe som må gripes fatt i med helhetlige virkemidler. Gode fritidstilbud til barn og unge, tilrettelagte tilbud til ungdommer som havner på skråplanet, et velfungerende barnevern og en god og inkluderende skole, er viktig og nødvendig. Samarbeid med nærpolti, hjem, skole og barnevern, samordnede lokale tiltak, har gitt gode resultater. KrF vil videreføre dette.

Overvåking kan være et viktig forebyggende tiltak, for eksempel kamera på offentlige plasser. Likevel er hensynet til personvernet viktig å ivareta spesielt sett i lys av den teknologiske utvikling. Disse hensyn må veies opp mot hverandre.

Kriminalitet

Voldskriminaliteten har negativ innvirkning på livskvalitet, økonomi, arbeidsfærlighet og det sosiale livet for mange enkeltpersoner. Voldskriminaliteten skaper utrygghet i det offentlige rom. Hatkriminalitet angriper menneskers krav på likeverd, skaper utrygghet og har store konsekvenser for samfunnet. Det skal være nulltoleranse for hatkriminalitet, og slike saker skal prioriteres.

Volds- og voldtektsfres rettssikkerhet må styrkes. Voldtekts- og voldsmottak må være tilgjengelig over hele landet og ha utstyr og kompetanse til å sikre bevis. Straffenivået for grov vold og voldtekt må heves. Seksuelle overgrep mot barn er en svært alvorlig forbrytelse som gir skadelige langtidseffekter for ofrene. Innsatsen for å avdekke og bekjempe seksuelt misbruk av barn må prioriteres.

Vold i nære relasjoner er et alvorlig samfunnsproblem som særlig rammer kvinner og barn.

Samfunnet har et ansvar for å forebygge og avdekke den volden som skjer i en sammenheng hvor man nettopp skulle være trygg. Kommunene bør lage handlingsplaner mot vold i nære relasjoner og etablere tilstrekkelig med krisesentra. Rådgivningstjenesten for voldsofre og tildeling av voldsalårmer må bygges ut. Voldsofre må ha rett til å få informasjon om gjerningspersonens permisjoner. Voldsutøvere som ikke overholder besøksforbud, kan i enkelte tilfelle utstyres med "alarm", slik at det er mulig å overvåke hvor vedkommende befinner seg.

Organisert kriminalitet

Korrupsjon og økonomisk kriminalitet er et problem på alle samfunnsområder. Dette undergraver respekten for forvaltningen, myndighetspersonene og demokratiske spilleregler. Det er også i Norge en svart økonomi av betydelig omfang som fratar fellesskapet midler som skal komme hele samfunnet til gode. KrF vil styrke etterforskningen av økonomisk kriminalitet.

Kriminalitet over landegrensene, organisert kriminalitet og menneskehandel er en økende kriminell virksomhet som blir stadig vanskeligere å avdekke. KrF mener politiet må få ressurser og at det skal tillates skjerpede etterforskningsmetoder for å bekjempe dette.

KrF mener det skal være straffbart å kjøpe seksuelle tjenester. Samtidig må hjelpetilbudene til de prostituerte koordineres, og den enkelte prostituerte møtes på en mer helhetlig måte enn i dag. Politiet må få utvidede fullmakter til å bortvise tiggere, prostituerte og andre som opptrer aggressivt.

Straff

KrF ønsker å føre en kriminalpolitikk som er rettferdig – både overfor offeret og gjerningspersonen. Rask og riktig reaksjon er viktig for både å bevare legitimiteten til rettsstaten og for å sikre straffens individualpreventive funksjon, ikke minst overfor unge lovbyggere. Det må være raskere reaksjon mellom lovbrudd, straff og soning. Straffen skal både avskrekke andre fra å begå liknende handlinger og legge til rette for rehabilitering av den enkelte lovbyggere. Hensikten med straff er også at gjerningspersonen gjør opp for seg og avstår fra nye straffbare forhold. Strafferammer og straffutmåling må gjenspeile hvor alvorlig samfunnet ser på forskjellige typer kriminalitet. KrF mener at straffenivået i drapssaker, voldssaker, voldtektssaker og i saker som gjelder overgrep mot barn, må heves. Det forventes at domstolene følger opp de politiske signalene når det gjelder straffutmålingen og at hele strafferammen brukes.

Det må etableres mer hensiktsmessige reaksjonsformer for barn og unge mellom 12 og 16 år. Barn under kriminell lavalder bør gis oppfølging ved samarbeid mellom barnevern, politi, konfliktråd, foreldre og skole. Det bør vurderes egne soningsinstitusjoner for yngre lovbyggere. En hovedutfordring for kriminalomsorgen er å utvikle soningskøen. Antall soningsplasser må økes i tillegg til at bruk av andre straffformer både vil redusere fengselskøen og gi riktigere straff med hensyn til rehabilitering. Straffformer må utvides til mer bruk av konfliktråd, dom til behandling og trygge soningsformer utenfor fengsel. Alternative soningsformer må kombineres med strenge permisjonsregler og prøveløslatelse for innsatte som soner for grov kriminalitet. KrF støtter prøveprosjektet med hjemmesoning med elektronisk fotlenke. Denne soningsformen kan bidra til å skåne lovbyggerens familie og barn for merbelastningen som soning i fengsel innebærer.

Ofrenes stilling i straffeprosessen må styrkes med flere rettigheter og utvidede erstatningsordninger også til de pårørende. Ofre og etterlatte for de alvorligste typene kriminalitet, som drap, incest og voldtekt, skal bli forhåndsvarslet og ha uttalelsesrett i forbindelse med den straffedømtes permisjon og frigang.

Lekmannselementet i strafferettspleien må bevares, og endringer i lekmannsuttakningen og juryordningen bør vurderes nærmere med formål å styrke rettssikkerheten.

Kriminalomsorgen og ettervern

Et viktig formål med straff er rehabilitering. En forutsetning for at lovbyggere skal leve et kriminalitetsfritt liv etter soning, er at de gis mulighet til å bli inkludert i samfunnet etter at straffen er ferdig sonet. Utdanningstilbud i fengselet, tilbud om arbeid, praksisplass og bolig etter soning er avgjørende for å komme ut av en kriminell livsstil. Prosjektet "bosetting med tilsyn" av prøveløslatte har gitt gode resultater, og bør videreføres permanent. Samarbeid med frivillige organisasjoner i kriminalomsorgen er verdifullt og gir gode resultater. Det offentlige bør gi støtte til bedrifter som tar inn ungdommer med spesielle behov og tidligere dømte.

Mye av kriminaliteten skyldes rusmisbruk. Straff er ikke nok til å få rusavhengige bort fra sine problemer. Samarbeidet mellom kriminalomsorgen, psykiatrien og rusomsorgen om behandling er viktig. KrF mener det er en selvfølge at fengslene skal være rusfrie.

Ofrene for kriminalitet

Ofrenes stilling er forbedret ved nye regler under selve rettssaken. Det må fortsatt arbeides for å ivareta ofrenes og pårørendes behov bedre under sakens behandling hos politiet og i domstolen. Erstatningsordningene må utvides og også omfatte de pårørende i større grad. Trygdeytelser må også tilstås pårørende som rammes av alvorlige forbrytelser. Staten bør utbetale idømte voldserstatninger på forskudd til ofrene, og deretter kreve inn pengene fra gjerningspersonene. Arbeid for å bedre barn og pårørendes rettigheter som blant annet Stine Sofies Stiftelse driver, må sikres statsstøtte.

Det må være mulighet for konfrontasjon/samtale mellom offer/pårørende og gjerningsperson når offeret/pårørende ønsker det. I noen tilfeller kan det være en viktig del av bearbeidelsen. Det kan også bidra til at gjerningspersonene får en reell forståelse av konsekvensen av sine kriminelle handlinger.

Fri rettshjelp

KrF ønsker å styrke rettshjelpsordningen, slik at den når ut til de mest ressursvake gruppene i samfunnet. Ordningen må utvides slik at den innbefatter de områdene hvor ressursvake har behov for hjelp, for eksempel i saker om sosial- og trygderett. Behovsprøvingen må basere seg på en

netto vurdering hvor man gjør fradrag for gjeld og utgifter til nødvendig forbruk, slik at man kan få et mer realistisk bilde av den enkeltes økonomiske situasjon. Egenandelens størrelse bør tilpasses den enkeltes inntekt, og den bør bortfalle helt for de med lavest betalingsevne.

For å fange opp behovet til de mest trengende, må fri rettshjelp ytes av både privatpraktiserende advokater og det offentlige. De frivillige rettshjelpstiltakene er også viktige lavterskeltilbud. KrF ønsker derfor å styrke de frivillige rettshjelpstiltakene, og å opprette offentlige kontorer for fri rettshjelp i alle fylker.

Politiet

KrF mener at politiet må styrkes. Politi- og lensmannsetaten skal være desentralisert, og fortsatt være et nærpoliti. Synlig politi i gatebildet reduserer kriminaliteten og skaper trygghet. Politireformen må fortløpende vurderes ut fra en slik målsetting. Ordningen med et ubevæpnet politi som underbygger det sivile preg, videreføres. Politiet må samtidig være godt forberedt på skarpe oppdrag og kunne møte disse raskt og effektivt.

Politiets oppgaver må gjennomgås med sikte på å overlate oppgaver som ikke er myndighetsutøvelse eller blant politiets kjerneoppgaver til andre yrkesgrupper.

Det internasjonale samarbeidet mot alvorlig og samfunnstruende kriminalitet må styrkes.

Politiet skal være godt forberedt på beredskapsoppgaver.

Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) har økende oppgaver i forbindelse med kriminalitet over landegrensene og overvåking mellom landene. PST trenger økte ressurser for i kunne ivareta landets interesser sett i lys av den voksende internasjonale kriminaliteten og behov for overvåkingstjenester. Nye overvåkningsmetoder må utformes slik at de ikke krenker personvernet, og overvåkning må rettes mot mistenkte, ikke befolkningen som helhet.

Ny DNA-lovgivning må sikre uavhengighetskravet og en objektiv etterforskning hos politiet og påtalemyndigheten.

Restansene i straffesakskjeden er for store. Dette kan føre til uakseptabel henleggelsespraksis som skjuler kriminaliteten og undergaver den alminnelige tillit til rettssystemet og at straffbare forhold anmeldes. Det er ikke akseptabelt med henleggelse når gjerningspersonen er kjent, eller generelt for mindre alvorlige kriminelle forhold. KrF vil støtte virkemidler som kan bidra til å øke andelen tilståelsesdommer.

KrF vil:

- bedre barns rettssikkerhet ved å bekjempe mishandling og overgrep mot barn og styrke den rettsmedisinske kompetansen.
- skjerpe straffenivået for drap, voldsforbrytelser, seksualforbrytelser og forbrytelser mot barn.
- at midlene til politiet skal økes.
- forbedre kriminalomsorgen og rehabilitering av straffedømte.
- sikre nødvendige behandlingsplasser for personer som trenger sikkerhetspsykiatriske døgntilbud fordi de dømmes til psykisk helsevern.
- forbedre samarbeidet mellom kriminalomsorgen og kommunene når det gjelder tilbud om arbeid, praksisplasser og bolig etter endt soning.
- ha en offensiv og bred satsing både på kortsiktige hjelpetiltak for rusavhengige og langsiktig rehabilitering og avvenning.
- legge til rette for at barn med foreldre i fengsel kan ha samvær på en egnet måte.
- prioritere politifaglige ressurser til politifaglige oppgaver og overlate andre oppgaver, som for eksempel fangetransport og arrestforvaring til andre yrkesgrupper.
- styrke arbeidet til PST.
- styrke kapasiteten til politiet og tollvesenet ved utsatte grensestasjoner.

- styrke politiets kompetanse innenfor mobbing, trusler og annen kriminalitet som skjer gjennom nye digitale medier.
- arbeide for mer synlig politi i gatene og nærmiljøene. Politireformen må gjennomgås ut fra en slik målsetting.
- ha nulltoleranse og bøtelegging for hverdagskriminalitet som vanligvis blir vurdert som mindre alvorlige lovbrudd.
- intensivere arbeidet mot trafficking og hallikvirksomhet.
- styrke det forebyggende arbeidet mot vold, barne- og ungdomskriminalitet.
- innføre ordning med barnevernsvakt i alle politidistrikter.
- arbeide for raskere straffereaksjoner og fjerne soningskøen.
- etablere en prøveordning med ungdomsdomstol.
- bedre ofrenes stilling i straffeprosessen og la staten forskuttere idømte erstatningskrav til voldsofre.
- at tilbudet med "Barnehuset" må omfatte hele landet.
- ha økt utdanningskapasitet for politiet som sikrer en økt bemanning på sikt.
- ha et desentralisert og tilstedeværende politi.
- at rettshjelpsordningen og dekningsområdet for denne skal utvides og at en nettovurdering skal legges til grunn ved behovsprøving.
- at egenandelen for å få fri rettshjelp skal stå i forhold til den enkeltes inntekt, og at den skal bortfalle helt for de fattigste.
- opprette kontorer for fri rettshjelp i hvert fylke, og styrke de frivillige rettshjelpstiltakene.

Barnehuset (tidligere kalt Barnas hus) er et samordningstiltak for hjelp og oppfølging til barn som har vært utsatt for vold og overgrep. All hjelp og oppfølging til barnet og barnets familie samles på ett sted. I tillegg gir Barnas Hus bedre rammer og økt kvalitet på dommeravhør og etterforskning av vold og overgrepssaker. Erfaringene fra Island, der Barnehuset har vært en etablert ordning i en årrekke, er svært gode. Etablering av denne ordningen i Norge har vært en viktig kampsak for KrF.

Bedre alderdom

Seniorpolitikk

KrF vil legge til rette for aktive seniorer og sørge for gode ordninger for overgang mellom full yrkesaktivitet og pensjonisttilværelse.

De nærmeste årene kommer andelen personer mellom 55 og 66 år til å øke kraftig. Vi må legge til rette for at så mange som mulig av disse kan stå lenger i arbeid. Det er samtidig viktig med gode ordninger for arbeidstakere som på grunn av slitasje må trappe ned eller slutte tidligere enn den generelle pensjonsalderen. En god seniorpolitikk skal både hindre utstøting og motivere seniorene til å stå lenger i arbeid. Personalpolitikken, både i offentlig og i privat sektor, må sette arbeidsmiljøet og kompetanseutvikling for seniorene på dagsordenen. KrF vil legge til rette for at seniorene kan stå lenger i arbeid, ved at arbeidstakere over 62 år kan få tilbud om en individuell nedtrappingsplan for arbeidstiden frem mot pensjonsalderen.

Arbeidsmiljøloven setter i dag en grense på 70 år for når en arbeidsgiver kan si opp en medarbeider på bakgrunn av alder. KrF vil heve denne aldersgrensen fra 70 til 72 år, men vil påpeke at det er hensiktsmessig å bevare en øvre grense for pensjonering for å sikre at ansattes yrkeskarriere kan avsluttes på en verdig måte.

Det må bli mer attraktivt for alderspensjonister å kombinere arbeid og pensjon. Arbeidstakere over 67 år skal få utbetalt full opptjent pensjon uavhengig av hvor mye de har i arbeidsinntekt.

Det må stimuleres til bygging av flere seniorboliger og "seniortun", der beboerne kan ha fellesfunksjoner. Det vil lette overgangen mellom aktiv seniortilværelse og den perioden av livet man trenger hjelp til en del oppgaver.

KrF vil:

- legge til rette for at seniorene kan stå lenger i arbeid og heve lovens aldersgrense for når medarbeidere kan sies opp på grunn av alder fra 70 til 72 år.
- styrke Senter for seniorpolitikk.
- stimulere til mer aktiv seniorpolitikk i staten ved å la den enkelte etat bære kostnaden ved avgang til AFP.
- utvikle den statlige ventelønnsordningen for nye tilfeller og erstatte den med aktive, arbeidsrettede tiltak.
- ha en kritisk gjennomgang av særaldersgrensene.
- legge bedre til rette for å kombinere arbeid og pensjon.
- stimulere til etablering av flere seniorboliger.

Eldrepolitikk

Fremtidens eldreomsorg skal ha tjenester med kvalitet, innhold og kapasitet. Eldres grunnleggende behov må dekkes, både fysiske, psykiske, sosiale og åndelige. Det må satses på kvalifiserte ansatte, tilrettelagte aktivitetstilbud og møteplasser. De sykeste eldre må sikres sykehjemsplasser.

Egnet boform er en nøkkel til en god eldreomsorg. Det må derfor være en god balanse mellom hjemmebaserte tjenester, omsorgsboliger og sykehjemsplasser. I den forbindelse må det vurderes om harmonisering av finansieringsordningene for sykehjemsplasser og omsorgsboliger er nødvendig. Dette berører blant annet finansiering av medisiner, medisinsk-teknisk utstyr og nødvendige tjenester fra ulike yrkesgrupper. Kommunene bør utarbeide planer for en sammenhengende omsorgstrapp, der det å kunne bo hjemme, motta hjemmesykepleie, bolig med heldøgns omsorg og pleie, dagtilbud i institusjon, tilbud om dagsenter, omsorgsbolig og sykehjemsplass utgjør trinnene.

Kvalitet i eldreomsorgen forutsetter at arbeidet er attraktivt for alle yrkesgrupper man trenger for en verdig eldreomsorg. Det må gjennomføres tiltak for å styrke rekruttering og søkning til geriaterstillinger, og legges til rette for at alle ansatte i eldreomsorgen får mulighet til faglig utvikling.

KrF vil ha en verdighetsgaranti for eldreomsorgen, hjemlet i lover og forskrifter. Vi vil også ha en forpliktende opptrappingsplan med innhold og kvalitet som hovedfokus. Det skal være et offentlig ansvar å sikre og finansiere nødvendige omsorgstjenester av god kvalitet. Ordningen med omsorgslønn for familier som selv utfører omsorgstjenester må forbedres.

KrFs forslag til verdighetsgaranti

- Alle eldre skal tilbys en boform som er riktig og forsvarlig ut fra den enkeltes behov og medisinske tilstand.
- Ingen skal oppleve underernæring. Alle skal få nødvendig hjelp til måltider.
- Alle skal ha rett til et mest mulig normalt liv, med en normal døgnrytme og nødvendig hjelp til personlig hygiene.
- Alle som ønsker det, skal få delta på dag- eller aktivitetstilbud.
- Alle demente mennesker som har behov for å bo på atskilte demensenheter, skal få tilbud om dette.
- Alle skal få rett medisin. Foreskrivingen av legemidler må samordnes for å hindre feil.
- Alle som bor på sykehjem, skal følges opp av faste sykehjemsleger med spesialisering i allmennmedisin eller geriatri.
- Alle på sykehjem som ønsker det, skal få enerom.
- Alle som ønsker det, skal få samtale om eksistensielle spørsmål med fagpersonell fra egne samtaleteam i kommunene.
- Alle skal ha rett til å velge om de ønsker å dø hjemme, på sykehus eller på sykehjem.
- Alle skal få mulighet til å bevare eller øke sin mulighet til å fungere i hverdagen. Omsorgen skal bidra til rehabilitering så langt det er mulig.

Sykehjemmene må være steder der beboere gis god omsorg, kulturopplevelser og livsinnhold. Det må gis rom for frivillige initiativ for å gi eldre kulturelle opplevelser og innhold i hverdagen.

Eldresentra

Å treffe andre og ha sosialt fellesskap er en viktig kvalitet i livet som må tilrettelegges når man blir eldre. De fleste eldresentra drives med høy andel frivillige, som også gir friske eldre anledning til fellesskap og anledning til å gjøre noe for andre. Det er viktig å forebygge sykdom og skader blant eldre. Eldresentra er det fremste forebyggende tiltaket blant eldre.

Etikk

KrF mener det bør opprettes etiske komiteer i kommunene. Slike komiteer skal være arena for drøfting av personalets dilemmaer, bidra til å utvikle god dømmekraft hos de ansatte i pleie- og omsorgssektoren og bidra til at pasienters og pårørendes møte og erfaringer med sykehjemmet blir best mulig.

Eldre og tannhelse

KrF mener at det offentliges engasjement må rettes mot grupper som anses å ha et særlig behov for tannhelsetjenester. KrF vil ha en reform av tannhelsetjenesten basert på offentlig ansvar og styring, refusjon fra folketrygden og begrensning av egenbetalingen. Eldre som ikke evner å ta vare på egen tannhelse, bør få gratis tannbehandling uavhengig av om de har offentlig hjelp i hjemmet, bor i institusjon eller bor hjemme med pårørende som ansvarspersoner.

Omsorg ved livets slutt

Lindrende (palliativ) behandling for mennesker i livets slutfase er en viktig del av en verdig alderdom. Lindrende behandling må gis individuelt og etter behov i hjemmet, i egen avdeling eller på sykehjem, eventuelt i samarbeid mellom kommuner. Økt kompetanse om omsorg ved livets slutt blant ansatte som jobber i eldreomsorgen er nødvendig.

Befolkningssammensetningen i Norge står foran store endringer.

Antallet eldre vil øke og den andelen av befolkning som er yrkesaktive avta. Frem mot 2050 vil antallet personer over 67 år fordobles. Antallet med demens vil kunne dobles til om lag 130 000 innen en periode på 30-40 år. Det var 4,7 personer i yrkesaktiv alder per eldre i 2000. Dette forholdstallet reduseres til 3,5 i 2030 og 2,9 i 2050. Den største utfordringen for omsorgssektoren i de nærmeste tiårene vil være å skaffe til veie nok fagutdannet personell. Økningen i arbeidskraftbehovet i omsorgssektoren vil være 54 000 årsverk frem mot 2030 og nesten 133 000 årsverk frem mot 2050. Vi må regne med at nye generasjoner eldre vil ha helt andre forventninger og krav til innholdet i omsorgstilbudet. Det vil være behov for om lag 60 000 nye sykehjemsplasser og omsorgsboliger frem til 2030.

KrF vil:

- innføre en verdighetsgaranti for eldreomsorgen.
- at kommuneøkonomien må styrkes slik at kommunene kan ivareta nye oppgaver innen eldreomsorgen.
- ha en gjennomgang av refusjonsordningene for fysioterapeuter for å redusere ventetid og gjøre tjenestene lettere tilgjengelige for pasientene.
- opprette etiske komiteer for helse- og omsorgssektoren i kommunene.
- lovfeste eldresentre og innføre statlig stimuleringsstøtte til disse.
- innføre en reform av tannhelsetjenesten basert på offentlig ansvar og styring, refusjon fra folketrygden og begrenning av egenbetalingen.
- styrke rehabiliteringstilbudet for eldre etter sykdom, slik at den enkelte kan få funksjonsevnen tilbake og selv kan klare dagligdagse gjøremål.
- ha et mer fleksibelt stimuleringsstøtte for bygging av sykehjem og omsorgsboliger.
- stimulere til tilbud om musikkterapi, erindringsarbeid og annen sansestimulering, for eksempel sansehager for alle pasienter i sykehjem.
- at vertskommunen beholder vertskommunestøtten for psykisk utviklingshemmede også etter fylte 67 år.
- opprette flere hele legestillinger for sykehjemmene i kommunene.
- at kommunene skal gis faglige og økonomiske midler for å ta imot utskrivningsklare pasienter fra sykehusene.
- sikre medisinsk faglig utredning av personer med demenssymptomer.
- sikre at det finnes spesialkompetanse innen lindrende behandling i alle kommuner og arbeide for opprettelse og drift av flere lindrende (palliative) enheter.
- bedre ordningen med omsorgslønn og avlastningstiltak for familiemedlemmer som selv utfører omsorgstjeneste.
- legge til rette for at beboere på alders- og sykehjem skal få gode og jevnlig kulturopplevelser blant annet ved utvidelse av "den kulturelle spaserstokken".
- at beboere på alders- og sykehjem skal ha mulighet for og tilbud om noen å snakke med om åndelige og eksistensielle spørsmål (prestetjeneste m.m.).
- gi statlig driftstøtte til organisasjoner, som for eksempel "Livsglede for eldre", for å bidra til at slike aktiviteter tilbys over hele landet.

Kunst og kultur

Kunst og kultur har en egenverdi og er grunnleggende for livskvalitet og utvikling. Kultur er en kilde til kreativitet, opplevelse og kunnskap. KrF vil sikre et mangfoldig, stimulerende og utfordrende kulturtilbud for hele befolkningen. Bevilgningene til kultur må økes. KrF vil særlig gi et løft for det frivillige kulturarbeidet. KrF vil bygge på den kristne og humanistiske kulturarven som et felles grunnlag for samfunnet vårt.

Den kristne kulturarven er en hjørnestein i vår felles identitet. I en tid hvor endringer skjer raskt og påvirkningene fra det internasjonale samfunnet er sterke, er det viktig å videreføre de tradisjoner og verdier vår kultur bygger på. En levende kulturpolitikk må både bevare og fornye.

Kulturskolene

KrF vil særlig arbeide for å stimulere barn og unges engasjement i ulike kulturtiltak. Kulturskolene har stor betydning, både lokalt og nasjonalt. Her får elevene møte kunstneriske og kulturelle uttrykk i sitt nærmiljø. Kulturskolene må ha en lav egenbetaling, slik at den sosiale rekrutteringen ikke blir skjev. Det er et mål for KrF at alle barn som søker, får plass, og at det utarbeides retningslinjer for kommunene ut fra nasjonale mål for kulturskoletilbudet.

Mangfold

Det er en nasjonal oppgave å sikre arenaer for så vel minoriteters kulturuttrykk som andre "smale" kulturuttrykk som beriker det kulturelle mangfoldet i Norge.

Samisk kultur og annen minoritetskultur må sikres vekst- og utviklingsmuligheter.

Skapende og utøvende kunst bidrar til å utvikle og utfordre enkeltmennesker og samfunn. Kulturpolitikken må legge forholdene til rette for et bredt spekter av aktivitet, opplevelse, erfaring og erkjennelse. KrF vil gi kulturlivet rammebetingelser for å utvikle seg, utfordre, fornye og bevare. Dette innebærer også gode vilkår for aktive kunstnere. Kunstnere i etableringsfasen trenger spesielle tiltak, både i form av økonomisk støtte og bedre trykdeordninger.

Film

Det er viktig å sikre et godt og mangfoldig filmtilbud med forankring i norsk kultur, språk og historie. Særlig viktig er det å sikre barn og unge tilgang til audiovisuelle produksjoner av høy kvalitet. Det må dessuten legges til rette for videreutvikling og styrking av de regionale produksjonsmiljøene.

Språk

KrF mener det er viktig å styrke og ta vare på det norske språket. I et åpnere internasjonalt samfunn blir våre nasjonale språk satt under press. KrF vil verne og styrke norsk språk generelt og nynorsk skriftkultur spesielt. KrF vil legge til rette for at nynorsk kan sikre og styrke posisjonen sin, som et levende bruksspråk så vel som et likeverdig offisielt skriftspråk ved siden av bokmål.

Kulturbærere

Internett gir økt tilgang til underholdning, kultur og kunnskap. Samtidig kan utstrakt tilgjengeliggjøring og kopiering undergrave kunstnernes inntektsgrunnlag. KrF vil arbeide for å sikre gode løsninger som ivaretar kunstnernes rettigheter ved digital bruk.

Frivillig arbeid er svært viktig også innenfor kulturfeltet. I tillegg til de tradisjonelle, frivillige organisasjonene har det vokst frem en rekke lokale og regionale kulturtiltak som i stor grad er basert på frivillig innsats. De mange ulike festivaler og historiske spill utgjør verdifulle møteplasser mellom frivillige og profesjonelle virksomheter, og mellom lokal, nasjonal og internasjonal kultur. KrF ønsker en særlig styrking av det frivillige kulturarbeidet.

Museumsfeltet er i rivende utvikling, både når det gjelder bevaring og formidling. Det er særlig viktig med gode og engasjerende formidlingsopplegg rettet mot barn og unge. KrF vil ha en sterkere og mer systematisk satsing på istandsetting og vedlikehold av kulturminner som en oppfølging av kulturminnemeldingen fra 2005. Det er også helt nødvendig å trekke kommunene sterkere med i

arbeidet for å verne landets kulturarv. Bare drøyt hundre av landets kommuner har i dag kommunedelplaner for kulturminner og kulturmiljøer. KrF vil også ha en sterkere satsing på skatte- og avgiftsincentiver overfor private eiere av fredede og bevaringsregulerte kulturminner, slik at man på den måten understøtter det nødvendige, jevnlige vedlikehold av våre mest sentrale kulturminner.

Arkivene representerer et kollektivt samfunnsminne og er viktige kilder til forståelse av vår felles historie og kultur. KrF vil styrke både de private og de offentlige arkivene.

Bibliotekene er viktige kunnskapsbaser og en kilde til aktivitet og opplevelse for den enkelte. KrF vil styrke og videreutvikle biblioteksektoren, og mener bibliotekene skal tilby et bredt spekter av tjenester. Bibliotekenes digitale verktøy og tilbud må videreutvikles.

Bokbransjen er en svært viktig formidler av både kunnskap og kunstneriske opplevelser. KrF vil gi bokbransjen vilkår som sikrer hele bransjen en sunn utvikling, samtidig som usunn maktkonsentrasjon på eiersiden motarbeides.

KrF vil:

- styrke kulturskolene og øke midlene til pedagogisk utvikling.
- styrke formidlingen av smale kulturuttrykk, folkekultur og minoritetskultur.
- styrke musikkensembler, band, orkestre og festivaler over hele landet.
- styrke og tilrettelegge for lavterskel musikktilbud for ungdom, som for eksempel tilbud om opplæring og utøvelse via fritidsklubber og rockeverksteder.
- sikre gode kunst- og kulturtilbud for eldre både på institusjoner og i nærmiljø.
- arbeide for bedre skatte- og trygdeordningene for kunstnere som er selvstendig næringsdrivende.
- verne opphavsretten.
- sikre det frivillige kulturlivet et økonomisk løft.
- doble kulturminnefondet.
- ha en betydelig økning av Riksantikvarens tilskuddsmidler.
- innføre et statlig stimuleringsstilskudd til kommuner som vil arbeide med kommunedelplaner og kulturmiljøer.
- etablere bedre støtteordninger for vedlikehold av vernede private bygg og innføre endringer i skattesystemet som er til fordel for private eiere av fredede og bevaringsregulerte kulturminner.
- styrke finansieringsordningene for å ta vare på kirkebyggene.
- at staten må ta kostnadene ved kartlegging/utgraving av fornminne.
- verne og styrke norsk språk generelt og nynorsk skriftkultur spesielt.
- øke satsingen på kulturbasert næringsutvikling.
- utrede en skattefritaksordning for bedrifters avsetning av midler til kulturformål.
- føre en politikk på spill- og lotteriområdet som ikke fremmer spilleavhengighet.
- opprettholde bokbusstilbudet i distriktene.
- styrke og videreutvikle det tilbudet som gis i "Den kulturelle skolesekken" til elever i grunnskolen og den videregående skolen.
- forsterke støtteordninger for digitale utgivelser.

Idrett

KrF ønsker å gi flere barn, ungdom og voksne et bedre idrettstilbud. KrF vil stimulere det frivillige engasjementet og legge til rette for bredde og mangfold i norsk idrett.

Idretten er en stor folkebevegelse som samler barn, unge og voksne til positiv livsutfoldelse i ulike aktiviteter. Idretten skaper velvære og glede og er dessuten viktig for folkehelsen. KrF vil legge til rette for at flest mulig gis mulighet til å være aktive innen idrett og fysisk aktivitet.

I Norge er det lang tradisjon for å se sammenheng mellom bredde- og toppidretten. Statens tilskudd til toppidrett er viktig på grunn av dens rolle som forbilde og kulturell identitetsskaper. KrF mener at statlige tilskudd til organisert idrett i hovedsak skal understøtte breddeidretten, slik at det kan opprettholdes og utvikles gode lokale aktivitetstilbud over hele landet. De statlige tilskudd må være preget av langsiktighet og forutsigbarhet.

Gjennom tilskuddsordningene må idretten stimuleres til å innlemme ulike grupper i sine aktiviteter. Særlig viktig er det at innvandremiljøer inkluderes i lokalmiljøet gjennom idrettsarbeidet.

Idrettsanlegg er en viktig del av infrastrukturen for å gi barn og ungdom gode oppvekstvilkår. Det må satses på lokale idrettsanlegg som sikrer et mangfold av aktiviteter, og som er tilgjengelige for et bredt spekter av lag og organisasjoner. Momsfritak og reduksjon av det store etterslep på spillemidler til idrettsanlegg er viktige virkemidler.

En av idrettens baksider er doping. KrF vil støtte arbeidet for en dopingfri idrett både i den organiserte og den uorganiserte idretten.

KrF vil:

- legge til rette for økt fysisk aktiviteten blant folk flest og særlig barn og ungdom.
- sette i verk ulike stimuleringsiltak for å støtte idrettens arbeid med å innlemme ulike grupper med spesielle behov i idretten, for eksempel mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- støtte idrettens arbeid med å etablere og utvikle idretts- og aktivitetstiltak rettet mot innvandrerbarn, særlig jenter, og øke deltakelsen fra innvandrerforeldre.
- jobbe for at det blir nulltoleranse mot diskriminering og trakassering uansett kjønn, etnisk bakgrunn, livssyn, seksuell orientering og nedsatt funksjonsevne.
- satse aktivt på utbygging av lokale idrettsanlegg og lette tilgangen til bruk av kommunale og fylkeskommunale anlegg og at alle kommuner har tilfredsstillende tilbud til svømmeopplæring.
- utvikle enkle aktivitetshaller som krever minimalt av investerings- og driftsutgifter.
- arbeide for momsrefusjon for idrettsanlegg bygget av idrettslag.
- arbeide for å redusere etterslepet på spillemidler til idrettsanlegg.
- at breddeidretten fortsatt skal være prioritert i statlig idrettspolitik.
- styrke samarbeidet mellom skole og frivillig idrettsarbeid.
- ha idretten som alkoholfri sone.
- styrke arbeidet mot doping.

Mediepolitikk

KrFs mål er å sikre gode kår for ytringsfrihet og reelt mangfold i media. En fri og uavhengig presse er en forutsetning for en god samfunnsdebatt. En dominerende eierkonsentrasjon i mediemarkedet kan bidra til å undergrave de demokratiske beslutningsprosessene i samfunnet. Reguleringer må derfor tas i bruk i den grad det er nødvendig for å motvirke misbruk av markedsrett.

Mediesamfunnet er i stadig endring. Vi har nå et komplekst mediemangfold med nye teknologiske løsninger. Fremveksten av nye medier har skjerpet kampen om mediebrukerne, men har også ført til en sterk kommersialisering av innholdet og en økende liberalisering.

Lokalmediene er viktige kulturbærere og bidrar til at et bredt spekter av synspunkter og ytringer kommer til orde i den lokale samfunnsdebatten. KrF vil ha et medietilbud der riksdekkende, regionale og lokale medier sammen gir bredde og mangfold og gi disse mediene gode rammevilkår.

KrF ønsker en gjennomgang av pressestøtten, slik at denne tilpasses den nye medievirkeligheten. Momsreglementet for aviser og blader skal gjennomgås. KrF mener prinsipielt at sammenlignbare produkter skal ha samme momssats. Et mangfold av ulike aviser skal ta vare på demokratiske, kulturelle og språklige verdier. Det er en viktig kulturpolitisk utfordring å opprettholde en uavhengig og levedyktig allmennkringkasting. KrF vil videreføre NRKs rolle som allmennkringkaster og ønsker ikke ytterligere reklamefinansiering av NRK. NRKs allmennkringkasterrolle innebærer at institusjonen skal legge vekt på kvalitet og formidling av kulturelt mangfold og bredde der alle aldersgrupper blir tatt hensyn til. I tillegg skal det være en betydelig grad av egenproduserte program.

FM-båndet på radio har ikke rom for et større mangfold av radiotilbud. KrF mener det er viktig å sikre et godt og mangfoldig radiotilbud over hele landet, og vil derfor at radioen snarest mulig digitaliseres. Digital kringkasting av radio er den distribusjonsformen som sikrer alle i Norge lik tilgang til de fleste kanalene og et variert programtilbud. KrF vil slippe til et mangfold av aktører i radio, både NRK, organisasjoner og kommersielle allmennkringkastere.

Den økte tilgangen til og bruken av internett medfører at innhold som de tradisjonelle mediene i større grad ville ha stanset, blir tilgjengelig via nettet. Dette tilsier at arbeidet med å avklare redaktøransvaret i nettmediene må intensiveres. Politiets arbeid med nettovervåking må styrkes. Det må stilles krav til innehavere av nettsider om lett tilgjengelig "meldeknapp" for rapportering av lovbrudd på nett. Samfunnet må bidra til at barn og unge får gode nettvaner gjennom fokus på nettvett i skolen.

Mediene bidrar sterkt til det økte presset mange unge opplever med tanke på kommersialisering og usunne kroppsidealer. Lovgivning må tas i bruk for å sikre at voldsinnslag reduseres og at sendingene er voldsfrie før kl 21. Norge må fortsette arbeidet internasjonalt for å begrense barn og unges tilgang til grov vold og pornografi gjennom Internett. Det må legges vekt på å utvikle mekanismer som skjermer ikke minst barn og unge mot skadelig og uheldig påvirkning fra ulike medier.

Prinsippet om universell utforming må gjenspeiles i mediepolitikken. Syns- og hørselshemmedes behov må ivaretas. KrF mener det er viktig med teksting og tegnspråktolking av fjernsynsprogrammer. Talegjenkjenningsteknologi må benyttes i større grad enn i dag. KrF vil at alle norskproduserte filmer som får statlig filmstøtte, skal gjøres tilgjengelig i tekstet versjon.

KrF vil:

- utvikle pressestøtten for å sikre en rik avisflora, nasjonalt, regionalt og lokalt.
- at lokale medier skal sikres gode og forutsigbare rammevilkår.
- sikre et bredere og mer framtidsrettet radiotilbud gjennom å digitalisere radioen.
- fortsette arbeidet for internasjonale regler mot porno, vold, rasisme og misbruk av barn.
- si nei til politisk reklame på TV.
- si nei til reklame rettet mot barn.
- nedsette et utvalg som skal vurdere innholdsformidlingen på nettet.

- at det utredes en ordning med lokalradiotilskudd, der en forutsetning for tilskudd er at lokalradioene oppfyller et minimum av nyhets- og kunnskapsformidling, eller forøvrig representerer et viktig lokalt kulturtilskudd.
- innføre bedre reguleringsordninger for å motvirke misbruk av markedsrett i fjernsynsmarkedet.
- opprettholde nynorskens plass i NRK, og legge til rette for mer bruk av nynorsk i media.

Religion og livssyn

Mennesker har både materielle og ikke-materielle eller åndelige behov. Tro og livssyn er uttrykk for søking etter noe mer enn penger og gjenstander. Den norske kirke, andre trossamfunn og religiøse og livssynsmessige organisasjoner skal sikres selvstendighet og gode arbeidsvilkår.

Det enkelte menneskes egenverdi og ukrenkelighet er et grunnleggende premiss for religions- og livssynsfrihet. Alle må sikres rett til fri utøvelse av religion og livssyn. Tros- og livssynssamfunn skal ha rett til å organisere seg ut fra sine egne forutsetninger og rett til fritt å velge sine egne ledere.

Kulturtradisjon

Norge har en tusenårig kristen kulturtradisjon. Kristne og humanistiske verdier har i stor grad preget vårt samfunn frem til i dag. Den norske kirke er, sammen med andre tros- og livssynssamfunn, en viktig kulturbærer og formidler av kristen tro og kultur i vårt land.

Samtidig har en del av befolkningen i dag en annen religiøs og kulturell bakgrunn. I et samfunn med større mangfold er det viktig å møte hverandre med gjensidig respekt. Samfunnet må legge til rette for en god kontakt, dialog og sameksistens mellom ulike religioner og kulturer.

Trossamfunns selvstendighet

Trossamfunn må gis full frihet til selv å avgjøre hva de vil stå for, og norsk lov må sikre frihet i lærespørsmål og ansettelsessaker. Det er trossamfunnenes eget ansvar å formidle både den tro og de teologisk begrunnede etiske og moralske standpunkt de står for. Verken staten eller politikere skal ha rett til å gripe inn og overprøve disse.

Det er viktig for KrF å sikre at tros- og livssynssamfunn ikke blir tvunget til å gjennomføre handlinger mot sin overbevisning. Derfor vil KrF vurdere en ordning der all ekteskapsinngåelse skjer borgerlig, for å sikre fri religionsutøvelse i Norge.

KrF går inn for en nyordning mellom kirke og stat ved at det etableres en selvstendig folkekirke som fortsatt er forankret i grunnloven, i tråd med kirke/stat-forliket i Stortinget våren 2008.

KrF vil legge til rette for fortsatt levende kirker i lokalsamfunnene. Den norske kirke må sikres gode økonomiske vilkår gjennom statlige og kommunale bevilgninger, og eiendomsretten til Opplysningsvesenets fond.

Reell trosfrihet forutsetter åpenhet for og gode rammebetingelser også for trossamfunn knyttet til andre religioner enn kristendommen. Dette gjelder mulighet til å bygge sine gudshus, utøve sin tro og bruke religiøse symboler slik det er naturlig for den enkelte.

Kirkebygg som kulturminner

Mange eldre kirkebygninger er viktige kulturelle minnesmerker og stiller særskilte krav til vedlikehold. Vedlikeholdsutfordringen er her av en helt annen karakter enn ordinært bygningsvedlikehold, og det har utviklet seg et stort etterslep på vedlikehold av gamle kirkebygg. Staten må ta ansvar for vedlikeholdet av middelalderkirker, og kulturminnefondet bør utvides slik at det også kan omfatte hele spekteret av eldre kirkebygg. Samtidig må rentekompensasjonsordningen for vedlikehold av kirkebygg videreføres og styrkes.

Trosopplæring

Bevilgningene til trosopplæringsreformen må løftes opp til det nivået Stortinget forutsatte ved innføringen. Det er grunnleggende at barn og unge får en trosopplæring i pakt med sin egen livssynsbakgrunn. Dette er også fundamentet for å kunne møte hverandre med respekt. Respekt for andres syn fordrer bevissthet og kunnskap om eget ståsted.

KrF vil:

- sikre alle reell tros- og religionsfrihet.

- gjennomføre endringen av forholdet mellom stat og kirke i tråd med stat/kirke-forliket i Stortinget, som sikrer Den norske kirke full råderett i tros- og ansettelsesspørsmål.
- legge til rette for dialog på tvers av livssyn og religioner for å fremme gjensidig forståelse og respekt.
- vurdere en ordning der all ekteskapsinngåelse skjer borgerlig for å sikre trossamfunnene frihet.
- trappe opp bevilgningene til trosopplæringsreformen i tråd med Stortingets intensjoner.
- sikre alle kirkesamfunn, inkludert Den norske kirke og kristne organisasjoner, rett til selv å bestemme i lærespørsmål, ansettelse og i spørsmål om ordninger.
- sikre fast prestedtjeneste i alle landets kirker gjennom tilstrekkelige bevilgninger til Den norske kirke.
- sikre Den norske kirke full råderett over Opplysningsvesenets fond.
- at låneordningen for vedlikehold av kirkebygg videreføres og trappes opp.
- at ansvaret for vedlikehold av middelalderkirker skal overtas av staten, og at regelverket for statens kulturminnefond endres slik at også kirkelige kulturminner omfattes.
- ha separate valg til menighetsråd i Den norske kirke, og ikke koble disse til politiske valg.

Urfolk og nasjonale minoriteter

Menneskets unike egenverdi må legges til grunn for storsamfunnets opptreden i forholdet til urfolk og nasjonale minoriteter. Diskriminering på alle plan må motvirkes, og kulturmangfoldet må fremheves for sin positive egenverdi.

Vi har i Norge ett urfolk, samene, og fem nasjonale minoriteter. De nasjonale minoritetene er jødene, kvenene, rom/sigøyerne, romani/taterne og skogfinnene. KrF vil sikre disse retten til eget språk, kultur og samfunnsliv, slik det er forankret i internasjonale konvensjoner.

KrF vil bygge opp under mangfoldet i det samiske samfunnet. Samepolitikken krever oppfølging på kommunalt, fylkeskommunalt og nasjonalt nivå. Sametinget er et demokratisk valgt organ for den samiske befolkningen og regjeringens fremste premissleverandør i samiske spørsmål. Samarbeidsformene og dialogen mellom Sametinget og regjeringen må fungere godt.

Urfolks egenart må sikres ved at deres levemåte, kultur og verdier blir ført videre til nye generasjoner. Mange utfordringer ligger i skjæringspunktet mellom samiske næringsinteresser, generell næringsutvikling, bruk av naturressurser og arealforvaltning i områder med samisk bosetting. Sentrale myndigheter har et selvstendig ansvar for å bevare og videreutvikle samisk kultur. Spørsmålet om selvbestemmelse og vurdering av Sametingets rolle bør være dynamiske, kontinuerlige prosesser der innholdet ikke kan fastsettes en gang for alle. Urfolksdimensjonen i prosessene i nordområdene krever samarbeid på flere plan; både innad i det samiske samfunnet og utad i forhold til andre urfolk, med den øvrige befolkning i nordområdene, nasjonalstat og næringsliv. KrF mener at Sametinget må involvere hele det samiske samfunnet i prosessene rundt nordområdene. Samiske betegnelser er viktig for samisk språk og for å bevare etnisk identitet. KrF er opptatt av at personer som tilhører nasjonale minoriteter, skal kunne delta i samfunnslivet på lik linje med andre og samtidig ha anledning til å utvikle sin egen identitet, sitt eget språk og sin egen kultur.

Antisemittismen har økt, også i Norge. Det er helt nødvendig å styrke kampen mot antisemittismen. KrF mener at turer med de hvite bussene gir generell kunnskap om folkemord og utryddelse av befolkningsgrupper. Holocaustsenteret og andre institusjoner som arbeider for å motvirke folkemord og rasisme, bør gis offentlig driftsstøtte.

Tatere og sigøynere har helt opp i nyere tid fått svært dårlig behandling av det norske storsamfunnet. Overgrep og feil som er begått, må rettes opp. Tater- og sigøynerkulturen har tilført og tilfører et viktig mangfoldsperspektiv til samfunnsliv og kultur og må verdsettes for dette og for sin egenart.

Skogfinnene og kvenene er finskættede nasjonale minoriteter som har århundrelang historie i deler av Norge. Deres språklige og kulturelle røtter skal verdsettes, og storsamfunnet må stille midler til rådighet for dette.

KrF vil:

- sikre samisk kultur, språk, næringsutvikling og samfunnsliv.
- sikre samiske interesser i verneområder som berører samisk bosetting.
- styrke samenes internasjonale arbeid for utvikling og demokratisering.
- gi Sametinget rammer som gjør det mulig å utvikle en selvstendig politikk på de ansvarsområder Stortinget har delegert myndighet til Sametinget.
- sikre åpne prosesser som involverer Sametinget på et tidlig stadium i saker som berører den samiske befolkningen.
- at det, som en del av Kunnskapsløftet, blir utarbeidet nye læreplaner for opplæring i og på samisk, og at samisk kultur får sin rettmessige plass i kulturskolen.
- at samiske læremidler skal være tilgjengelig på samme tidspunkt og til samme pris som norske læremidler.
- ha samisk deltakelse i internasjonale prosesser for best mulig å møte nye og skiftende utfordringer som angår samiske områder.
- arbeide for å styrke vernet mot etnisk diskriminering.

- styrke kampen mot antisemittismen.
- følge opp skogfinnenes stilling som minoritetsgruppe. Kulturen må dokumenteres og materialet gjøres tilgjengelig.
- verdsette og stimulere romanifolkets og romfolkets historie og kultur i Norge.
- at det skal stilles tilstrekkelige midler til rådighet for utvikling av kvenske lærebøker.

Nestekjærlighet uten grenser

Utenrikspolitikk

Norges internasjonale engasjement skal fremme verdiene menneskerettigheter, nestekjærlighet og forvalteransvar og ha som mål å realisere menneskerettighetene for alle. Norge skal vise lederskap i spørsmål som handler om miljø og klima, fredsarbeid og konfliktløsning, og ikke minst fattigdomsbekjempelse. Samtidig er KrF opptatt av å trygge norsk sikkerhet og ivareta legitime norske territorielle, økonomiske, ideelle og miljømessige interesser.

Som et av verdens rikeste land har Norge en unik mulighet, men også en forpliktelse til å være et foregangsland innen humanitært og utviklingspolitisk arbeid. Norge har også et spesielt ansvar som eksportør av olje og gass til aktivt å bidra til å løse klimaproblemene verden står overfor uten at det går på bekostning av fattigdomsbekjempelse.

KrF vil aktivt arbeide for at Norge skal være en fredsnasjon, som aktivt bidrar til sosial rettferdighet, konfliktløsning, forsoning og fredsarbeid.

Globaliseringens utfordringer og muligheter

Vi lever i en stadig mer globalisert verden, og vi blir stadig mer avhengig av andre staters opptreden, interesse og samarbeidsvilje, samt et velfungerende system av internasjonale avtaler og institusjoner. I denne sammenhengen blir det å ivareta legitime norske interesser og fremme norsk omdømme helt avgjørende. Dette krever en aktiv utenrikspolitikk og en godt utrustet utenrikstjeneste. KrF mener det er særlig viktig å styrke arbeidet med å profilere Norge offensivt både mot veletablerte og nye markeder.

Mange utfordringer og oppgaver løses best i felleskap med andre stater, enten på mellomstatlig nivå eller overnasjonalt nivå.

Globaliseringen visker på en del områder ut grensene mellom landene, og skaper en større gjensidig avhengighet mellom stater. Skillet mellom innenriks- og utenrikspolitikk blir på mange måter mindre.

Globaliseringen bidrar sammen med ny teknologi til å sprengte gamle grenser for kommunikasjon, samkvem og samhandel, men medfører også store, prinsipielle, etiske og sikkerhetsmessige utfordringer, som internasjonal kriminalitet og internasjonal terrorisme.

Alle er ikke like delaktige i globaliseringen. Afrika er i mange sammenhenger utelukket. Fremdeles lever over en milliard mennesker under den absolutte fattigdomsgrensen, og vi har dermed et stort globalt fattigdomsproblem. De store folkeforflytningene på grunn av krig, undertrykkelse, politisk uro, sult, tørke med mer, krever også økt internasjonal oppmerksomhet. Mange u-land hindres fra å nyte godt av globaliseringens muligheter gjennom handelsvridende tiltak fra de rike landene og tollbarrierer de fattige landene imellom som særlig hindrer utviklingen av regional samhandel. Det må derfor skapes rammebetingelser som gjør at alle land får del i de positive effektene av globaliseringen, og ikke blir stående tilbake materielt og utviklingsmessig.

For å møte utfordringene globaliseringen skaper og utnytte mulighetene, trengs det et globalt politisk styringsinstrument. Det blir derfor sentralt å styrke internasjonale organisasjoner, i første rekke FN. Dersom globaliseringen ikke styres politisk, vil avgjørelsene bli overlatt til økonomiske krefter og markedet alene.

Sikkerhetspolitikken har endret karakter og er i større grad en global utfordring. Terrorangrep og terrortrusler illustrerer dette. Vi ser en endring bort fra konflikter mellom stater til en situasjon preget av ustabilitet og usikkerhet med interne konflikter der sivilbefolkningen rammes. Dagens konflikter har ofte etniske og/eller religiøse overtoner. Dette får betydning både for hvordan det norske forsvar må organiseres og hva NATOs rolle skal være. Krig og konflikt er også en av de største hindringene for demokrati og utvikling.

Terror må forebygges gjennom en helhetlig tilnærming. Det er ikke bare økt kontroll og etterretningsarbeid som er viktig. Arbeidet for å skape utvikling, løse regionale konflikter, sikre menneskerettighetene og skape dialog på tvers av skillelinjer er helt sentralt. I dette arbeidet må FN ha et særskilt ansvar. Arbeidet mot terror må ikke gå på bekostning av menneskerettighetene.

For Norge er utviklingen i EU, NATO og Russland samt forholdet til USA viktig. Det er store endringer innenfor EU og NATOs rolle endres og utvides. Norge må fremdeles opptre som en pålitelig aktør innenfor NATO-samarbeidet. Russlands rolle er i endring, og landet fremstår i økende grad som en europeisk aktør. Russlands utvikling er av stor betydning også for utviklingen i mange av nabostatene. Russland har ved flere anledninger de siste årene brukt både gassleveranser og andre økonomiske midler til å presse frem politiske løsninger i forhold til andre land i regionen. Dette er uheldig sett i et demokrati- og stabilitetsspektiv. Norge bør videreføre sine planlagte rørsystemer for gassleveranser til Øst-Europa. Dette er viktig både for å bidra til at gass kan erstatte kull- og atomkraftverk, men også for å sikre en sunn konkurransesituasjon.

KrFs mål for norsk utenrikspolitikk:

- Trygge norsk sikkerhet og ivareta legitime norske territorielle, økonomiske, ideelle og miljømessige interesser, blant annet gjennom norsk deltakelse i NATO-samarbeidet.
- Bidra til fred, demokrati og menneskerettigheter i land og områder preget av konflikter og maktmisbruk.
- Bidra til økonomisk og sosial utvikling i fattige land.
- Bidra til stabilitet i Europa gjennom regionalt, europeisk og transatlantisk samarbeid.
- Bidra til å styrke globale løsninger og internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre internasjonale organisasjoner.

FN og globale samarbeidsfora

Globale spørsmål krever globale samarbeidsløsninger. Verdens nasjoner trenger fora for global og løsningsorientert dialog. FN er den eneste globale freds- og sikkerhetsinstitusjonen, og står i en særstilling i internasjonalt samarbeid. FN spiller en viktig rolle som arena for dialog og som globalt samarbeidsforum på en rekke områder – og ikke minst som koordinator. Internasjonalt samarbeid er avhengig av et styrket FN for å redusere risikoen for stormakters enegang og regional rivalisering.

I verdensøkonomien utgjør Verdensbanken, Det internasjonale Valutafondet og Verdens Handelsorganisasjon (WTO) viktige multilaterale fora. Norge må bidra til at politikken og regelverket som der utformes, stimulerer til en bærekraftig økonomisk utvikling som løfter de minst utviklede landene ut av fattigdom.

KrF vil arbeide for at FN skal stå i ledelsen for internasjonalt samarbeid basert på rettsprinsipper, menneskerettighetene, folkeretten og representative, effektive og demokratiske institusjoner.

FN må moderniseres dersom organisasjonen skal kunne spille den rollen verdensorganisasjonen bør ha. Organisasjonsstrukturen må gjennomgås med sikte på forenkling og effektivisering. Sammensetningen av Sikkerhetsrådet er fortsatt preget av den internasjonale maktsituasjonen rett etter andre verdenskrig. Sammensetningen må bli mer representativ, og bruken av vetoen bør gradvis begrenses, men uten at stormaktenes deltakelse og lojalitet undergraves. Mandatet til sikkerhetsrådet må avspeile trusselbildet og menneskerettighetene bedre enn i dag. Det kan gjøre FN mer relevant og operativt i møte med vår tids sikkerhetsutfordringer. En fornyelse av mandatet er spesielt viktig i lys av at 90 prosent av dagens konflikter er interne og at det er de sivile som lider mest. Det sivile samfunnet må sterkere integreres i FN.

KrF vil:

- at Norge skal bidra til å styrke globale løsninger og globalt samarbeid gjennom FN og andre multilaterale organisasjoner.
- arbeide for et modernisert, sterkere og mer effektivt FN.

Menneskerettigheter

Norge må basere menneskerettighetspolitikken på den universelle erklæringen om de menneskelige rettigheter og de grunnleggende konvensjoner om internasjonale menneskerettigheter. Innsatsen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter må gå hånd i hånd med innsatsen for politiske og sivile rettigheter. Disse rettighetene må ikke settes opp mot hverandre. Det må legges internasjonalt press på nasjoner som ikke respekterer menneskerettighetene.

Vår største menneskerettighetsutfordring er at verdens fattige ikke får innfridd selv de mest grunnleggende rettigheter. Her er det nødvendig med et internasjonalt krafttak. I noen områder på kloden blir barn tvunget ut i krig eller til å arbeide under skadelige forhold. Kvinner har en svært utsatt stilling i mange land. Ofte er lovverket direkte kvinnediskriminerende, og altfor mange jenter blir fortsatt nektet adgang til utdanning og styring over sitt eget liv. Vi ser overgrep på grunn av politisk overbevisning, og mange blir nektet retten til fritt å hevde sine meninger. Store grupper blir forfulgt på grunn av religiøs tro.

KrF mener Norge bør styrke kampen for religionsfrihet, blant annet ved at det stilles krav på dette området til land vi samarbeider med. Minoritetsgrupper blir undertrykt i mange land. Bruken av dødsstraff er fortsatt utstrakt. Norge må intensivere arbeidet mot dødsstraff i den politiske dialogen med andre land.

Gitt omfanget på private aktører og selskapers virksomheter, er det viktig å se på medvirkningsansvaret disse aktørene har i stater med spesielt alvorlige brudd på menneskerettighetene. Bedrifter bør være seg sitt samfunnsansvar bevisst og utføre sine operasjoner og strategier i samsvar med universelt aksepterte prinsipper om menneskerettigheter, arbeidslivsstandarter, miljø, antikorrupsjon og åpenhet i forretningsførsel. KrF vil derfor arbeide for/oppfordre til at flere norske bedrifter skal bli en del av FNs Global Compact og følge deres prinsipper.

KrF vil:

- at Norge skal bidra til fred, demokrati og overholdelse av menneskerettighetene i land og områder som er preget av konflikter og maktmisbruk.
- bidra til å etablere en uavhengig kommisjon med deltakelse fra myndigheter, sivilt samfunn, privat sektor, og fremtredende internasjonal ekspertise på menneskerettigheter, utvikling, internasjonal rett, sikkerhet og miljø. Kommisjonen bør bidra til å belyse hvordan ulike aktører bedre kan fremme menneskerettighetenes stilling og vise sammenhengene mellom menneskerettigheter og andre politikkområder.
- arbeide for forpliktende etiske retningslinjer for investeringer i utlandet.

Fred og forsoning

Krig og konflikter er den største trusselen mot internasjonal orden og en av de viktigste grunnene til fortsatt fattigdom og manglende utvikling. Fred og stabilitet gir grobunn for positiv utvikling i områder hvor det bare for få år siden var ødeleggende konflikter. Arbeidet for fred og forsoning i verden er viktig både ut fra norsk egeninteresse og våre ideelle verdier. I en globalisert verden vil krig og konflikter kunne ha store konsekvenser for oss, selv om de skjer langt borte. Konflikter kan spre seg til nye områder og skape store flyktningestrømmer. Stater og områder uten myndigheter til å ivareta lov og orden gir muligheter for utvikling av terrorisme og organisert kriminalitet innenfor narkotika, våpen og menneskehandel. Nestekjærlighetsprinsippet tilsier i tillegg at vi uansett ikke kan stille oss likegyldige til menneskelige lidelser som følger av krig.

Folkemordet i Darfur i Sudan er en skam for sudanesiske myndigheter og de stater som direkte eller indirekte medvirker til at voldshandlingen kan fortsette. Likeledes er det avgjørende at det internasjonale samfunn gjennom Den Afrikanske Union (AU) og FN makter å sikre flyktningenes sikkerhet og på sikt en forsvarlig gjenbosetting og gjenoppbygging. KrF mener det må legges langt større press på regimet i Khartoum og at en mer effektiv fredsbevarende styrke må komme på plass snarest. Tilsvarende er hele Sudan og regionen avhengig av at fredsavtalen mellom Nord- og Sør-Sudan etterleveres. Dette innebærer særlig at befolkningen i Sør-Sudan opplever at fredsavtalens bestemmelser om forvaltning og fordeling av økonomiske interesser fra olje og gassressurser respekteres. Ingen fred kan varig vinnes om ikke de brede lag av befolkningen opplever trygghet samt sosial og økonomisk utvikling.

Krig og væpnede konflikter i DR Kongo er nært forbundet med fortsatt uløste spenninger og konflikter mellom folkegrupper, stater og ulike interesser i området rundt de store sjøene i Øst-Afrika. Omfanget på antall drepte, ødeleggelse og utbytting av lokalbefolkningen er noe av det verste i vår tid. KrF mener at fredelige løsninger på konflikten, utvikling av demokrati og ivaretagelse av menneskerettigheter i dette området må settes langt høyere på den internasjonale dagsordenen.

Kampen mot Taliban i Afghanistan er NATOs hittil største utfordring. Norge må som NATO-medlem og i solidaritet med befolkningen i Afghanistan stille våre styrker til rådighet for å støtte den demokratiske regjeringen i landet. Den sivile innsatsen må trappes videre opp for å gjenoppbygge landet og svekke oppslutningen om Taliban.

Konflikten mellom India og Pakistan om Kashmir har gjennom de siste 60 årene gjentatte ganger ført til krig mellom to land som begge nå er i besittelse av atomvåpen. Fremtredende ledere i Kashmir har ytret ønske om at Norge skal ta på seg rollen som megler i konflikten. KrF mener at Norge må tilby seg å ta denne rollen, og at man må arbeide for et større press på partene for at de skal komme frem til en endelig løsning.

Norge må fortsatt ha et aktivt engasjement for innføring av demokrati i Burma, en gjenopptakelse av fredsprosessen på Sri Lanka og for en fredelig utvikling på Afrikas horn (Etiopia, Eritrea og Somalia).

KrF støtter retten til selvbestemmelse og uavhengighet for folket i Vest-Sahara.

KrF vil:

- arbeide for å styrke Norges kapasitet til å bidra som tilrettelegger for freds- og forsoningsprosesser der partene ønsker norsk medvirkning.
- støtte dialogtiltak og kontakt for å fremme økt mellomfolkelig forståelse og motvirke hatpropaganda, inhumaniserende fiendebilder og voldsagitasjon.

Midt-Østen

Konflikten i Midt-Østen er en av de store utfordringene for en fredelig verden. KrF vil arbeide for at Israel skal sikres rett til å leve i fred innenfor trygge og internasjonalt anerkjente grenser og anerkjenner palestineres rett til selvstyre på eget territorium. Det internasjonale samfunnets og Norges bidrag til å løse denne konflikten må bygge på en helhetlig forståelse av situasjonen. Terroren må bekjempes og kan ikke anerkjennes som virkemiddel. Støtte til terror fra utenforstående krefter, som for eksempel Iran og Syria, må motvirkes. Forslag om handelsboikott og lignende av Israel bidrar ikke til å skape grobunn for fred. KrF vil arbeide for at demokratiske verdier som tros- og ytringsfrihet for alle borgere skal være en premiss for forhandlinger og løsninger på konflikten.

Norge må være en pådriver både praktisk og økonomisk for at konflikten mellom Israel og palestinerne løses ved dialog og forutsetter at begge parter er villig til å inngå kompromisser.

Menneskerettigheter må være grunnleggende i arbeidet med konflikten mellom Israel og palestinerne. Alle mennesker i Midt-Østen har samme grunnleggende verdi og rettigheter.

Norge må også arbeide aktivt for at de arabiske nabolandene til Israel tar sin del av ansvaret for å få en løsning på konflikten, blant annet ved å integrere de palestinske flyktingene som oppholder seg i disse landene på en bedre måte enn i dag. Israel må også ta sin del av ansvaret for at deres egne krav til sikkerhet ikke går ut over palestinerne i Israel, på Gaza, og på Vestbredden sine rettigheter til et verdig liv.

Kurderne har som gruppe måttet tåle svært mye undertrykkelse i hele Midtøsten. KrF støtter kurdernes rett til ivaretagelse av kulturelle rettigheter, demokrati og indre selvstyre i Tyrkia, Iran, Syria og Irak. Det påligger disse statene å sikre kurdernes rettigheter.

KrF vil:

- at Norge skal være en pådriver for en fredelig løsning i Midt-Østen som sikrer Israels eksistens innen trygge grenser og som anerkjenner palestineres rett til selvstyre på eget territorium.
- at Norge styrker forsknings- og utviklingssamarbeid, handel, kulturutveksling og turisme med Israel og de palestinske områdene.
- arbeide for at den norske ambassaden i Israel kan flyttes til Jerusalem.
- at det må etterstrebes en løsning som også sikrer de kristne innbyggerne rettssikkerhet og kristne pilegrimers adgang til de hellige stedene.

Norges forhold til EU

EØS-avtalen utgjør hovedfundamentet for Norges forhold til EU. Den er det viktigste virkemiddelet i Norges økonomiske forbindelser med EU og har grunnleggende betydning for å sikre norske næringspolitiske interesser. Gjennom EØS-avtalen sikres Norge adgang til det indre marked uten å miste nasjonal handlefrihet på alle områder som ville omfattes av medlemskap i Den europeiske Union. Norge får gjennom EØS delta i og ha innflytelse på utformingen av nye regler som er relevante for EØS-samarbeidet, men blir ikke bundet av EU-vedtak og direktiver på andre områder. Av EUs ulike vedtak og direktiver fra 1997 til 2001 ble bare en femtedel gjort gjeldende for EØS-landet Norge. I tillegg til EØS-avtalen har Norge samarbeidsordninger med EU på andre områder av felles interesse – som justispolitikk, utenriks- og sikkerhetspolitikk. Gjennom EØS-bidraget gir Norge store solidariske bidrag til de fattigste land i EØS. EØS-tilknytningen gjør at Norge ikke er underlagt EUs tollunion og felles landbruks- og fiskeripolitikk, noe som er viktig både for distriktpolitikken og for forvaltningen av jordbruks- og fiskeriressursene. Norge beholder utenrikspolitisk handlefrihet, noe som er viktig i mange internasjonale prosesser.

På bakgrunn av viktige samfunnshensyn, som demokrati, selvråderett, ressursforvaltning og handlefrihet i utenrikspolitikken, mener KrF at de nåværende tilknytningsformer til EU fremdeles tjener landet vårt best. Det vil imidlertid være viktig for Norge å følge aktivt opp nye samarbeidsinitiativ i EU i tråd med norske interesser og prioriteringer.

Et medlemskap vil kunne svekke vår handlefrihet på flere viktige områder. EU prøver nå å utarbeide felles utenriks- og sikkerhetspolitikk og skal i økende grad tale med én stemme. Det er behov for frittstående land som, uavhengig av stormaktene, kan påta seg særlige oppdrag i fredsmedling og annen tilrettelegging for konfliktløsning.

Dersom stortingsflertallet går inn for å søke om norsk EU-medlemskap, skal det kun holdes folkeavstemning når forhandlingene er avsluttet, og resultatet er kjent. KrF vil respektere folkeflertallets avgjørelse.

KrF vil:

- at EØS-avtalen må utnyttes effektivt og utvikles i takt med nye behov.
- at Norge ikke skal søke om medlemskap i EU, men beholde dagens tilknytningsformer.
- respektere flertallet i en eventuell ny folkeavstemning om norsk EU-medlemskap.
- ha en aktiv Europapolitikk i tillegg til EØS-samarbeidet for å utvikle og styrke samarbeidet med EU. Norge har næringspolitiske interesser som krever gode relasjoner med EU.

Norden og nærområdene

Det politiske, kulturelle og økonomiske fellesskapet mellom de nordiske landene må føres videre, fornyes og styrkes. Nordisk Råd har endret karakter etter at Danmark, Sverige og Finland ble medlemmer av EU. Nordisk Råd fremstår i dag som et viktig koordineringsforum for nordområdene i Europa. Nærområdet og forholdet til de baltiske statene er i sterkere grad trukket inn i drøftingene i Nordisk Råd. Med utvidelsen av EU til også å gjelde Estland, Latvia, Litauen og Polen har nærområdesamarbeidet endret karakter.

Derfor har Nordisk Råd og nærområdesamarbeidet et viktig ansvar for å styrke det politiske fokuset på Østersjøsamarbeidet, Barentssamarbeidet og gjennomføring og utvikling av den "nordlige dimensjon" i EU. Samarbeidet i Norden og nærområdet må fokusere på miljø, kontroll med smittsomme sykdommer, internasjonal organisert kriminalitet og handel (trafficking) av mennesker.

KrF vil:

- styrke Nordisk Råd som et koordineringsforum for nærområdepolitisk samarbeid i Europa.

Internasjonal rettferdighet

Kampen mot fattigdom er en av de største utfordringene verden står overfor. Et overordnet mål må være at Norge i størst mulig grad bidrar til å utrydde all fattigdom. Alle mennesker har ukrenkelig verdi. Undertrykking og krenkelser av menneskerettighetene må aldri aksepteres. Brudd på menneskerettigheter er et internasjonalt anliggende uansett hvor det forekommer, og må møte reaksjoner fra verdenssamfunnet.

FNs tusenårsmål er gode og konstruktive ledetråder i utviklingspolitikken, og forplikter oss til å føre en målrettet politikk. For at disse målene skal bli oppfylt, må Norge selv vise vilje og konkret handling, men også være en pådriver for at andre land skal yte mer.

KrF står for en helhetlig utviklingspolitikk der både bistand, gjeldsslette, handel og investeringer er helt avgjørende for å gi utviklingslandene reelle muligheter til å skape utvikling. Utviklingslandene må få en sterkere posisjon i internasjonale fora. Norge må tale de fattige landenes sak internasjonalt, og være en pådriver for økt bistand, gjeldsslette og bedre handelsvilkår.

Sult, sykdom og sårbarhet

er hverdagen for over 1 milliard mennesker som lever i ekstrem fattigdom. Hvert år dør 6 millioner barn av sult. Halvparten av jordens befolkning er fattige, og 70 prosent av dem er kvinner. 123 millioner barn er uten skolegang, og 250 millioner barn mellom 5 og 14 år må arbeide. Brudd på menneskerettighetene forekommer hver dag fordi mennesker sulter, ikke får utdanning, ikke har et helsetilbud, ikke har økonomisk frihet, mangler et rent miljø og ikke har medbestemmelse.

FNs tusenårsmål

– anerkjent av alle FN-land, både i-land og u-land, Verdensbanken, IMF og WTO

- * Halvere ekstrem fattigdom og sult innen 2015.
- * Sikre grunnskoleutdanning for alle barn innen 2015.
- * Fremme likestilling mellom kjønnene og styrke kvinners stilling.
- * Redusere barnedødeligheten med to tredeler innen 2015.
- * Redusere dødeligheten blant gravide og fødende kvinner med tre firedeler innen 2015.
- * Stanse spredningen av HIV/AIDS, malaria og andre sykdommer innen 2015.
- * Sikre en miljømessig bærekraftig utvikling innen 2015.
- * Utvikle et globalt partnerskap, blant annet ved å forplikte utviklingslandene til å satse på godt styresett, og å stille krav til de rike landene om å øke bistanden, innføre et rettferdig handelssystem og å bidra til en håndterbar gjeldsbyrde i utviklingslandene.

Bistand

Bistand handler ikke om veldedighet, men om rettferdighet. Vi har et ansvar for å hjelpe de menneskene som trenger livsnødvendig hjelp, og vi har et ansvar for å bidra til utvikling i de fattigste landene. KrF har som målsetting å øke bistanden til 1,4 prosent av BNI innen 2013, og et mål om 2 prosent av BNI på lengre sikt.

Norge bør også få med andre land på giversiden. Siden 1960 har bistanden fra EU-landene til verdens fattige blitt halvert. Norge må jobbe aktivt opp mot landene som ikke har nådd det internasjonale målet om 0,7 prosent av BNI for å oppfordre disse til å ta ansvar i kampen mot global fattigdom.

Fattigdomsorientering

Bistanden må først og fremst gå til de fattigste landene – de som i dag ikke har fått del i den sterke økonomisk veksten som de fleste av verdens land har opplevd de siste årene. Det vil i hovedsak si Afrika sør for Sahara. KrF ønsker å begrense antall land Norge skal delta i, og heller styrke innsatsen i

noen færre land. Bistanden bør konsentreres til tematiske områder som vi vet bidrar effektivt til langsiktig utvikling og lokal økologisk bærekraft og ikke spre innsatsen på stadig nye områder. Utdanning, helse, godt styresett og næringsutvikling må være hovedområdene for vår bistandsinnsats.

Et av de største hinderne for fattigdomsbekjempelse er HIV/AIDS-epidemien. Utviklingslandene må få mulighet til å kopiere billige HIV/AIDS-medisiner lovlig ut fra internasjonale handelsregler. KrF støtter også forslaget om opprettelsen av et internasjonalt fond som skal kjøpe opp patentrettighetene til HIV/AIDS-medisiner fra den farmasøytiske industrien.

Mangel på helsepersonell i land som er hardt rammet av HIV/AIDS er en av de viktigste grunnene til at epidemien er så vanskelig å bekjempe. I land hvor store deler av befolkningen er hivsmittet, er behovet for leger og sykepleiere ekstra stort. Likevel rekrutteres mange helsearbeidere til rike land der de blir tilbudt bedre lønn og gode arbeidsvilkår. Norge bør derfor innføre et regelverk som sørger for at utviklingsland ikke tappes for helsepersonell. For å dekke utviklingslands tap av helsepersonell ved å bruke ressurser på å utdanne helsepersonell som migrerer, bør Norge utvikle en kompensasjonsordning. En slik kompensasjonsordning må ikke dekkes av bistandsbudsjettet.

Norge må følge opp sine forpliktelser om inkludering av funksjonshemmede i bistanden og legge føringer for alle norske og internasjonale bistandsaktører som mottar midler fra norske myndigheter, om at mennesker med funksjonsnedsettelse blir en integrert del av målgruppen for bistand.

I mange fattige land er det store utfordringer knyttet til mangel på eiendomsrettigheter. Det må etableres systemer som nettopp anerkjenner enkeltpersoners rett på eiendom, slik at det er mulig for eksempel å ta opp lån. For å skape utvikling for den enkelte er det avgjørende å få mulighet til å bygge seg opp kapital. Mikrofinansieringsordninger kan være et viktig virkemiddel som gir hjelp til selvhjelp og skaper uavhengighet for mottakeren på sikt.

KrF vil innføre en ekstern evaluering av hele bredden av norsk politikks innvirkning på utviklingsland. Dette skal skje i form av en regelmessig rapportering til Stortinget og vil inkludere bl.a. pensjonsfond utland, handel og investeringer.

Frivillig engasjement

Frivillige organisasjoner spiller en viktig rolle i bistandsarbeidet. De har ofte en stor lokal kunnskap og driver effektiv bistand. Derfor ønsker KrF fortsatt å bevilge en betydelig del av bistanden gjennom de frivillige organisasjonene.

Åpenhet og kontroll

Det er viktig at det jevnlig føres god kontroll med all bistand, og korrupsjon må bekjempes. Bistanden må rettes inn slik at den styrker demokratiet og innbyggernes muligheter til å holde sine ledere ansvarlige for deres handlinger. Budsjettstøtte må gis med betingelser knyttet til åpenhet og gjennomsiktighet og i mindre grad med betingelser knyttet til hvilken politikk landet skal føre. Dersom støtte heller knyttes til tiltak som reell parlamentsbehandling og bred publisering av statsbudsjettet, vil man styrke velgernes mulighet til selv å holde lederne ansvarlige.

Klima

Klimatiltak, som for eksempel bevaring av regnskog, må ses som et viktig virkemiddel for å skape samstemthet i utviklingspolitikken, ikke bidra til å vanne ut innholdet i bistanden. Norske klimatiltak skal ikke finansieres over bistandsbudsjettet, og miljø- og klimatiltak skal ikke gå på bekostning av bistand rettet mot fattigdomsbekjempelse. Det er samtidig viktig at bistand bidrar til å kunne tilpasse seg klimaendringene.

Norge bør videreføre satsingen på teknisk bistand på områder der Norge har særlig kompetanse, for eksempel innenfor forvaltning av energiresurser. Slik støtte må imidlertid underlegges de samme krav til mottakerorientering som annen bistand, og sammenblanding med norske næringsinteresser må unngås.

Den overordnede målsettingen for bistandsarbeidet må være at den på sikt skal bli unødvendig, og at mottakerlandet skal bli bistandsuavhengig.

Det er viktig at man arbeider kontinuerlig for å sikre bistands- og utviklingsarbeid bred forankring i den norske befolkningen. I dette inngår det å oppfordre kommuner til å skaffe vennskapskommuner i

utviklingsland og oppmuntre direkte samarbeid nord-sør, samt å satse på venns-kapsprosjekter spesielt rettet mot ungdom som virkemiddel for internasjonal forståelse.

KrF vil:

- øke bistanden til 1,4 prosent av BNI innen 2013, og til 2 prosent på lengre sikt.
- prioritere Norges offentlige bistand til de fattigste landene i Afrika Sør for Sahara, redusere antall samarbeidsland, og konsentrere bistanden om færre land og færre områder.
- sikre de frivillige bistands- og hjelpeorganisasjonene en fortsatt viktig rolle i norsk bistand.
- stoppe utvanningen av norsk bistand ved at blant annet klimakvoter og klimatiltak ikke skal regnes som en del av bistandsbudsjettet.
- at all bistand skal være ubundet i forhold til norske næringsinteresser.
- sikre gode kontrollfunksjoner for all bistand.
- sikre at hovedområdene for norsk bistand er helse, utdanning og næringsutvikling og godt styresett.
- at Norge i sterkere grad skal prioritere forebyggende tiltak i kampen mot HIV/AIDS.

Handel

Økt handel er den viktigste faktoren for å få økonomisk vekst i de fattige landene. Derfor er det en overordnet utfordring å integrere de fattigste landene bedre i verdensøkonomien. KrF tror ikke ensidig frihandel kan løse fattigdomsproblemet, men ønsker et handelssystem der fattige land får markedsadgang, mens de samtidig kan beskytte egne markeder mot rike land. Noe av det viktigste rike land kan gjøre for å støtte opp under fattigdomsbekjempelse, er å åpne egne markeder for utviklingslandenes produkter.

Flere u-land må få tilgang til norske markeder, og handelshindringer, som toll, kvoter og subsidier, må bygges ned i rike land. Ordningene med tollfrihet for import av varer fra utviklingsland må utvides til å omfatte lavinntektsland, og eventuelt noen mellominntektsland. Samtidig må det legges til rette for økt lokal og regional handel. Gjennom sterkere markeder kan landene også gradvis tilpasse seg en økende konkurranse og bygge opp kompetanse som dermed kan legge grunnlaget for senere eksport til de internasjonale markedene.

Utviklingsrunden i WTO må komme i havn. Her er det viktig at Norge går i front for å få forhandlet frem en avtale. Fokuset må ligge på å sikre en løsning de fattigste landene tjener på. Norge må tale de fattigste landenes sak. Samtidig må en WTO-avtale sikre at Norge fortsatt kan utnytte sine arealressurser til matproduksjon til eget bruk.

KrF mener at betingelsene for patentavtalen TRIPS+^{TRIPS} under WTO må reduseres. Krav om patentbeskyttelse skal ikke inngå som en del av bilaterale avtaler. I de siste tiårene er det blitt levert inn flere og flere patentsøknader innenfor bioteknologi, dvs patenter på levende ting. KrF mener Norge må ta et klart standpunkt i den Europeiske Patentorganisasjonen (EPO) mot patenter på vanlige planter og dyr.

Ved offentlige innkjøp må etisk og rettferdig handel (Fair Trade) være et bærende prinsipp. Offentlig sektor må være en pådriver i å kreve etisk handel i leverandørkjeden. Det må derfor komme et offentlig pålegg om at både stat og kommuner stiller etiske krav overfor sine leverandører.

KrF vil:

- utvide ordningene med tollfrihet for import av varer fra utviklingsland (GSP), men fortsatt målrette ordningen mot land med lav gjennomsnittlig inntekt pr. innbygger.
- øke utviklingslandenes adgang på verdensmarkedet og åpne for mer handel med alle utviklingsland, ikke bare de fattigste.
- jobbe for økt lokal og regional handel i sør.

^{TRIPS} The Agreement on Trade Related Aspects on Intellectual Property Rights

- at Norge må tale utviklingslandenes sak i internasjonale fora som WTO.
- bidra til kapasitetsbygging i fattige land for å muliggjøre handel.

Verdens handelsorganisasjon (WTO) har som mål å fremme frihandel og stimulere til økonomisk vekst. Organisasjonen lager regler for verdenshandelen, og mekler i konflikter mellom medlemsland. Verdens handelsorganisasjon overtok etter den såkalte GATT-avtalen (General Agreement on Tariffs and Trade), som var virksom mellom 1948 og 1994. Dette var en avtale som tok sikte på å få vekk tollbarrierer for å fjerne hindringer for frihandelen. WTO er en videreføring av GATT, med den endringen at WTO er bygget opp som en organisasjon.

Organisasjonen har hovedkontor i Genève.

Kilde: www.globalis.no Se også www.wto.org

Investeringer

Statens Pensjonsfond – Utland (SpU) har store muligheter til å bidra positivt gjennom investeringene fondet velger. Denne muligheten må brukes for å skape vekst i de fattigste landene. Oljen kan ikke sees på som vår alene, men en ressurs vi har fått for å forvalte til det beste for Norges befolkning og resten av verden. Da er klare og enda strengere retningslinjer for etisk forvaltning av SpU viktig. En prosent av petroleumsfondet bør avsettes til et utviklingsfond for risikoinvesteringer i de minst utviklede landene (MUL-landene).

Norfund (næringsfond for investering i utviklingsland) er et viktig virkemiddel for aktivt å skape arbeidsplasser og næring. Midlene avsatt til fondet må dobles i forhold til dagens nivå innen 2013, og investeringene må i større grad rette seg inn mot de fattigste landene.

Norge må tilrettelegge for bedrifter som ønsker å investere og starte produksjon i utviklingsland. Det må innføres et skattefradrag for gaver fra norske bedrifter og enkeltpersoner til statlige bistandsprosjekter. I denne sammenheng er det ønskelig å få til et internasjonalt sett av prinsipper for internasjonale investeringer som skaper forutsigbarhet for næringslivet samtidig som det ivaretar ethvert lands legitime politiske handlingsrom.

KrF vil:

- bidra til næringsutvikling i Sør, og til sterkere samarbeid mellom næringsliv i Nord og Sør.
- arbeide for internasjonale regler som styrker kapitalsvake utviklingslands evne til å ivareta sine interesser i forhandlinger om investeringsavtaler.
- arbeide for en ny modell for bilaterale investeringsavtaler og vil understreke betydningen av å bidra til en mer nyansert og balansert internasjonal rettsutvikling på dette området.
- etablere en ordning med skattefradrag for gaver fra norske bedrifter og enkeltpersoner til statlige bistandsprosjekter.

Gjeld

Muligheten for å ta opp lån er avgjørende for fattige land for å kunne skape utvikling. Men samtidig vet vi at gjeld kan bli et stort problem i utviklingssammenheng. Mange land er fortsatt nedtyngt av gjeld. For mange land innebærer gjelden at de ikke har mulighet til å investere og bekjempe fattigdom i eget land fordi ressursene må gå til nedbetaling av gjeld. Pengene burde i stedet gått til utvikling. For mange er lånevilkårene også svært lite gunstige. KrF er opptatt av at gjeldsettergivelse skal komme de fattigste i landene til gode. Samtidig er det viktig at land som får ettergitt gjeld, lager sin egen fattigdomsstrategi. Det har vært et uttalt mål på den internasjonale dagsorden at de fattige debitorlandene skal få mer innflytelse på beslutningene som fattes i internasjonale finansinstitusjoner. Dette målet er det viktig å innfri. Det er også behov for faste ordninger for konflikthåndtering knyttet til lånefinansiering. Dette for å sikre at spørsmål om illegitim gjeld og andre uoverensstemmelser løses. Det må også etableres internasjonale retningslinjer for ansvarlig långiving og låneopptak.

KrF vil:

- at Norge skal arbeide for at utviklingslandenes innflytelse i Verdensbanken og IMF (Det internasjonale pengefondet) må økes.

- ha en gjennomgang av norsk utlånspraksis og ettergi all illegitim gjeld.
- at Norge skal arbeide for etableringen av en effektiv og rettferdig tvisteløsning i internasjonale lån- og tilbakebetalings spørsmål for blant annet å sikre at land i fremtiden ikke tvinges til å betale illegitime lån.
- at betingelsene for gjeldsetteggivelse i hovedsak skal handle om at frigjorte ressurser skal komme de fattigste til gode og brukes til å nå tusenårsmålene.
- at Norge skal arbeide for at gjeld ettergis også til lavinntektsland som viser seg å ikke kunne innfri tusenårsmålene uten gjeldsslette.
- at prinsippet om åpenhet må bli gjort gjeldende for internasjonale låneavtaler.
- at Norge skal ta initiativ overfor likesinnede land om å opprette en internasjonal gjeldsdomstol i FN-regi som vurderer gjeld basert på kriterier om legitimitet og bærekraftighet, fremme prinsippet om kreditoransvar også i de internasjonale finansinstitusjonene og ta en lederrolle i å utarbeide et bindende internasjonalt regelverk for ansvarlig långivning.

Kapitalflukt

Sammen med å øke bistand og investeringer i fattige land, er det like viktig å sikre at de verdier som skapes i utviklingslandene, kan bidra til utvikling i disse landene. Gjennom skatteparadiser tappes fattige land for enorme ressurser som burde kommet landene til gode. Det er derfor viktig å arbeide internasjonalt for å redusere kapitalflukt fra fattige land og sikre mer gjennomsiktighet og åpenhet knyttet til finanstransaksjoner og bevegelser av kapital.

KrF vil

- lage en mekanisme for sporing og utveksling av skatteinformasjon mellom stater.
- arbeide gjennom IMF for økte krav til transparens (åpenhet og innsyn) hos store globale finansaktører, herunder investeringsbanker, hedgefund, "private equity" og statlige fond (sovereign wealth funds).
- at selskaper skal måtte oppgi grenseoverskridende skatteplanlegging til myndighetene.
- at Norge må bidra til at det internasjonalt lages en global minstestandard for åpenhet og kontroll med alle typer kapitalstrømmer. Denne minstestandarden må også omfatte informasjon om selskapers eierskap, struktur (inkludert holdingselskaper), lokalisering og verdiopplysninger. Slik informasjon bør være tilgjengelig på årsbasis knyttet til årsrapporter og regnskap.
- at norsk bruk av utenlandsk arbeidskraft ikke skal tappe sårbare utviklingsland for helsefaglig kompetanse.
- at det ved uttak av naturressurser i regi av utenlandske selskaper, må sikres at vertslandet beholder en vesentlig del av ressursbeskatningen.

Flyktningpolitikk, innvandring og inkludering

Norge må gjøre mer for å gi mennesker som trenger det beskyttelse. Et samfunn der mennesker med ulike kulturell bakgrunn og tradisjon lever sammen, er en berikelse både mellommenneskelig og for nasjonen. Norge trenger også mer arbeidskraft, og KrF er positiv til arbeidsinnvandring.

Mennesker beveger seg i større grad over landegrenser enn før. Noen reiser frivillig, men mange blir også drevet på flukt av ulike grunner som undertrykkelse, forfølgelse, miljøødeleggelser, hungersnød og krig. Et overordnet mål i flyktningpolitikken må være å sørge for beskyttelse til dem som trenger det. Asylpolitikken må være konsekvent og rettferdig. Norsk politikk overfor flyktninger, asylsøkere og arbeidssøkere må bygge på toleranse, ikke-diskriminering, likeverdighet og rettferdighet. Alle mennesker har krav på å bli møtt med respekt og individuell behandling.

Rasisme og diskriminering må bekjempes på alle fronter. Alle mennesker, uavhengig av kjønn og etnisk bakgrunn, skal ha like muligheter, rettigheter og plikter i forhold til deltakelse i samfunnet. Det er behov for sterkere fokus på vanskeligstilte minoritetsgrupper, spesielt kvinner. Det må arbeides med holdninger mot kjønnslemlestelse og tvangsekteskap i tillegg til at dette må følges strafferettslig.

Rettigheter

KrF vil styrke rettighetene til papirløse innvandrere. Det må bli lettere å få oppholdstillatelse for barn som har levd lenge i Norge. Utlendingers botid må kunne vektlegges i vurderingen av opphold på grunnlag av sterke menneskelige hensyn og særlig tilknytning til Norge.

Konvertitter har generelt vanskelige livsvilkår. KrF mener at FNs høykommissær for flyktnings (UNHCRs) retningslinjer om religionsforfølgelse må nedfelles i forskrifter og legges til grunn ved behandlingen av saker hvor beskyttelse påberopes på grunn av religiøs forfølgelse.

Asylinstituttet må respekteres. Det må gis et verdig oppholdstilbud under søknadsperioden gjennom blant annet mer aktivisering av beboere i asylmottak ved blant annet å åpne for bruk av sivile vernepliktige som aktivtører. Avslag må effektiviseres, og det må være en effektiv, men verdig, returnering.

Nasjonalt ansvar

Det er et nasjonalt ansvar å ta imot flyktninger, men en forutsetning for å lykkes med integreringsarbeidet, er at kommunene bosetter flyktningene så raskt som mulig. Kommunene må pålegges bosetting og gode integreringsopplegg. Samtidig må staten sørge for gode økonomiske rammer for bosetting og integrering

Arbeidsinnvandring

Norge må tilrettelegge for nødvendig arbeidsinnvandring og gjøre landet attraktivt for spesialister og høyt utdannet arbeidskraft. Det bør blant annet bli mulig å søke om arbeidstillatelse fra Norge for kvalifiserte utenlandske arbeidssøkere som allerede befinner seg her. KrF vil imidlertid ikke at Norge skal "tappe" utviklingsland for blant annet helsepersonell som sårt trengs i deres eget land. Gode bo- og levevilkår er viktig. Arbeidsinnvandringen må ikke åpne for lønnsdumping eller utvanning av arbeidsmiljøreglene. Introduksjonsprogrammet bør utvides ytterligere, og arbeidsinnvandrere og deres familier må få tilbud om norskkurs.

Vellykket integrering og inkludering bygger på respekt for ulike kulturer og livssyn. Det er behov for en sterkere og mer målrettet integreringspolitikk. Det må i sterkere grad fokuseres på ressursene hos enkeltmenneskene i stedet for å problematisere grupper. Kunnskap og kompetanse hos innvandrere må utnyttes bedre. Et flerkulturelt samfunn er en berikelse. Arbeidet med inkludering av innvandrere må være mer målrettet, og samarbeidet med frivillige organisasjoner må økes.

Arbeidsledigheten er høyere blant innvandrere enn hos etniske nordmenn. Det må gjennomføres tiltak i arbeidslivet som bryter de barrierene som finnes for å ansette innvandrere. Utdanning og rekruttering av innvandrere innen det offentlige og andre viktige stillinger i samfunnet vil gi synlige forbilder for unge mennesker og innvandringsmiljøene.

KrF vil:

- at Norge skal ta imot minst 2 000 overføringsflyktninger årlig.
- styrke støtteapparatet rundt flyktninger og asylsøkere for å sikre dem hensiktsmessig hjelp gjennom blant annet tilbud om psykiatrisk vurdering for å kartlegge eventuelle behov for videre hjelp.
- at behandlingstiden for asylsøknader kortes ned til seks måneder.
- legge til rette for økt bosetting i kommunene og samtidig sikre kommunene full utgiftsdekning.
- at alle nyankomne flyktninger skal få en flyktningeguide i sitt nærmiljø som kan bidra til et enklere møte med norske myndigheter og befolkning.
- etablere flere prosjekter med kombinasjon av barnepass og norskopplæring uten at kontantstøtten blir fratatt deltakerne, og gjøre det mulig å tilby grupper med språkutfordringer gratis kjernetid i barnehage.
- øke antall norsktimer i introduksjonsprogrammet etter individuell vurdering og gjennomgå finansieringsordningen for språkopplæringen for å sikre denne tilstrekkelige ressurser.
- at det i introduksjonsprogrammet skal utvises skjønn med tanke på bytte av bostedskommune når det av helsemessige eller praktiske årsaker kan være nødvendig.
- gi alle arbeidsinnvandrere tilbud om norskundervisning i samarbeid med arbeidsgiverne.
- gi tilbud om gratis norskundervisning i asylmottakene.
- åpne for at asylsøkere skal få arbeidstillatelse dersom de får jobb, og vurdere å innføre yrkesopplæring i asylmottakene.
- at innvandrere som mottar sosialhjelp etter endt introduksjonsprogram, og som ikke kan dokumentere tilstrekkelige norskkunnskaper, må få delta på fortsatt norskopplæring.
- bekjempe kjønnslemlestelse ved systematisk holdningsskapende arbeid. Dersom kjønnslemlestelse forekommer, bør dette danne grunnlag for omsorgsovertakelse.
- styrke ressursene til politi- og påtalemyndighet til etterforskning av grove overgrep mot jenter i form av kjønnslemlestelse.
- fortsette kampen mot tvangsekteskap i dialog med minoritetsmiljøene.
- styrke asylbarnas stilling ved at barnevernet har omsorgen for også de enslige mindreårige flyktningene over 15 år, og at alle skal få tilbud om en norsk kontaktfamilie i nærmiljøet.
- motarbeide diskriminering i arbeidslivet ved å foreslå aktivitetsplikt for arbeidsgivere i diskrimineringsloven, bruke lønnstilskudd overfor kvalifiserte personer med minoritetsbakgrunn.
- at botid skal være relevant hensyn ved søknad om oppholdstillatelse på humanitært grunnlag.
- at saksbehandlingen for behandling av saker med konvertitter skal foregå etter UNHCRs retningslinjer mot religionsforfølgelse.
- likestille behandlingen av religiøse og politiske asylsøkere.
- bedre ordningene for oppholdstillatelse for utenlandske statsborgere med norsk kjæreste.

Asyl: Fristed for personer som er flyktninger i flyktningkonvensjonens forstand. De som får innvilget asyl i Norge, får arbeids- eller oppholdstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse.

Asylsøker: Person som ber myndighetene om beskyttelse og anerkjennelse som flyktning. Personen kalles asylsøker inntil søknaden er avgjort.

Flyktning: I alminnelig norsk språk brukes betegnelsen om personer på flukt av forskjellige årsaker, for eksempel krig, uroligheter, menneskerettighetsovergrep eller miljøkatastrofer. I forhold til fagtermer betyr det en person som har fått asyl i Norge og som fyller kriteriene i flyktingekonvensjonen.

Innvandrer: Innvandrerbegrepet avgrenset til å gjelde utenlandsfødte personer med to utenlandsfødte foreldre. Barn av innvandrere, født i Norge, faller utenfor denne definisjonen. De er imidlertid en undergruppe av kategorien personer med innvandrerbakgrunn.

Opphold på humanitært grunnlag: Samlebegrep på flere typer tillatelse til å oppholde seg i Norge, som gis etter en individuell vurdering til personer som ikke fyller kravene for å få asyl. Opphold på humanitært grunnlag gis til personer som har behov for internasjonal beskyttelse eller når sterke menneskelige hensyn taler for at de bør få bli i landet.

Overføringsflyktning: Begrepet brukes i utlendingsloven om flyktninger som får komme til Norge gjennom et organisert uttak, vanligvis i samarbeid med FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR). Stortinget, etter forslag fra regjeringen, fastsetter en treårig kvote for hvor mange overføringsflyktninger som kan tas imot i Norge.

Frivillig arbeid

Frivillighet lever av lyst og dør under tvang. Gjennom gode tilskuddsordninger, momsfritak og redusert papirmølle vil KrF legge til rette for en levende og mangfoldig frivillig sektor. Samfunnet vårt er avhengig av frivillighet. Frivillig sektor fyller funksjoner som det offentlige verken kan eller skal ivareta. Det offentliges rolle er å legge til rette for, ikke styre frivilligheten. KrF mener frivilligheten er en forutsetning for et velfungerende samfunn.

Et godt samfunn blir bygd gjennom familie, nærmiljø og lokalsamfunn. Frivillig arbeid er en viktig del av utviklingen av lokalsamfunnet. Folk stiller opp, bryr seg og lar seg engasjere. Det frivillige organisasjonslivet er bredt og spenner fra folkebevegelser som idrett, kultur og kirke til mindre organisasjoner. Gjennom det frivillige arbeidet blir svært mange aktivisert og mange har glede av det arbeidet frivillige organisasjoner gjør. Svært mye av barne- og ungdomsarbeidet blir drevet på denne måten. Frivilligheten har en stor egenverdi i form av deltakelse og muligheten til å gjøre en innsats for andre mennesker.

Både i et nasjonalt og globalt perspektiv er det å styrke det sivile samfunnet/den frivillige sektor viktig også i et demokratiperspektiv. Gjennom relativt små økonomiske bidrag og stor dugnadsinnsats gjør de frivillige organisasjonene et stort og nyttig samfunnsbyggende arbeid som også er av forebyggende og sosial verdi.

Momsfritak

KrF vil ha et avgiftssystem som fremmer positiv utvikling samtidig som det sikrer inntekter til fellesskapet. Dagens momsordning er i realiteten en beskatning av frivillighet. KrF vil sikre fullt momsfritak til frivillige organisasjoner. Det frivillige arbeidet i organisasjonene må ikke bli kvalt av byråkrati, kontroll og reguleringer. KrF vil doble fradragsordningen for gaver til frivillig sektor til 24 000 kroner årlig. De økonomiske støtteordningene må hovedsakelig basere seg på driftstilskudd som organisasjonene selv disponerer utfra sin egenart og etter dokumentasjon av aktivitet. Prosjektstøtte bør forbeholdes til å initiere aktivitet på nye og spesielt prioriterte saksområder.

Frivillighetssentralene må utvikles videre til å bli sektorovergripende nærmiljøsentraler. Målet er at de skal utløse frivillig engasjement til glede både for de frivillige og for dem som får tjenester eller fellesskap gjennom tjenesten.

Unngå frivilligheten på anbud

Flere frivillige organisasjoner og stiftelser driver gode behandlingstilbud og omsorgstjenester blant annet for rusavhengige og barnevernsbarn. KrF vil sikre at disse tilbudene benyttes av det offentlige apparatet som har det formelle ansvaret for å skaffe brukerne et tilbud. Det er etablert en unntaksbestemmelse i anbudsregelverket som gir offentlige myndigheter hjemmel for å forhandle direkte med frivillig sektor i stedet for å sette tjenesten ut på anbud. Denne unntaksbestemmelsen må brukes mer aktivt.

KrF vil:

- sikre frivillige organisasjoner gode arbeidsvilkår og gode økonomiske støtteordninger.
- arbeide for bedre samordning av den statlige frivillighetspolitikken.
- at støtten til frivillige organisasjoner i større grad skjer i form av driftsstøtte og at prosjektstøtte brukes som et supplement for nye satsinger.
- ha et forenklings- og avbyråkratiseringsprogram for frivillig sektor.
- sikre god samhandling mellom frivillige organisasjoner og det offentlige.
- sørge for at frivillighetsregisteret er tilpasset frivilligheten på en slik måte at små lag og foreninger ikke ekskluderes.
- fordoble fradragsgrensen for gaver til frivillige organisasjoner til 24 000 kroner årlig.

- at frivillig sektor i større grad kan få sjansen til oppdrag gjennom direkte forhandlinger når tjenester skal konkurranseutsettes.
- styrke det lokale frivillige arbeidet gjennom å opprette flere frivillighetssentraler og ved opptrapping av det statlige tilskuddet.
- igangsette et eget forskningsprogram rundt frivillig virksomhet, med en ramme, organisering og tidshorisont som gjør forskningen relevant og nyttig for sektoren.
- øke sparebankenes adgang til å disponere overskudd til gaver til allmennyttige formål for å styrke frivillige organisasjoners inntektsgrunnlag.
- styrke Frifondordningen som forvaltes av organisasjonene gjennom de nasjonale paraplyorganisasjonene.
- styrke og videreutvikle studieforbundenes rolle som lærings- og utviklingsarena for frivillig sektor.
- gi momsfritak for frivillige organisasjoner.

Forvalteransvar – natur, ressurer og økonomi

Miljø og naturressurser

Verden preges stadig mer av at klimaet er i endring. Vi står nå overfor utfordringer som er annerledes enn de miljøutfordringene verden har sett tidligere.

Klimaendringene er globale, og det trengs derfor både nasjonal innsats og internasjonalt samarbeid for å stoppe dem. Til tross for at det er den rike delen av verden som har bidratt sterkest til klimaendringene, er det de fattigste landene som rammes hardest. Klimapolitikken må gi føringer for andre politiske prioriteringer.

Forvalteransvaret er grunntanken i kristendemokratisk miljøpolitikk. Målet med all politikk skal være å løse dagens utfordringer uten at det går på bekostning av fremtidige generasjoners muligheter til å oppfylle sine behov. Derfor skal vi forvalte jorden på en best mulig måte og sørge for en bærekraftig utvikling. Dette omfatter å ta ansvar for det biologiske mangfoldet, klimaet og luften vi alle puster i.

Klimapolitikk

FNs klimapanel har dokumentert at utslippene av klimagasser må reduseres betydelig for å unngå dramatiske globale klimaendringer.

Det vil være avgjørende å ha på plass en ny internasjonal avtale før Kyoto-avtalen utløper. Det krever at industrilandene påtar seg både å redusere egne utslipp og å støtte tiltak i utviklingsland gjennom finansiering og teknologioverføring. Norge må være en aktiv pådriver i internasjonale forhandlinger, og vise vilje til å påta oss betydelige forpliktelser.

Dersom vi skal klare å nå to-gradersmålet, må vi få en reduksjon i globale klimautslipp senest innen 2015, og vi må få kutt på 50-85 prosent innen 2050. Det inngåtte klimaforliket legger en start for at Norge skal ta vår del, men KrF ønsker mer ambisiøse mål. Norge må innen 2020 slippe ut mindre enn 35 millioner tonn CO₂-ekvivalenter, og kutte utslippene med 30 prosent i forhold til 1990-nivå.

Norge kan ikke kjøpe seg fri fra betydelige innenlandske klimatiltak gjennom internasjonal kvotehandel. Internasjonal handel med klimakvoter må bare være et supplerende tiltak. Et effektivt kvotesystem sikrer at innenlandske klimatiltak gjennomføres når dette gir større miljøeffekt for en gitt kostnad enn å kjøpe kvoter.

De største bidragene til Norges klimagassutslipp kommer fra olje- og gassproduksjon, transport og fra industriprosesser. Det er nødvendig å redusere disse utslippene betydelig. Det krever i første rekke at vi erstatter fossil energi med fornybar i alle disse sektorene. "Forurensar betaler-prinsippet" er viktig, men ikke tilstrekkelig i møte med de klimautfordringene vi står overfor.

Selv om vi klarer å oppnå klimamålene, er det klart at de endringene som allerede har skjedd får stor betydning. KrF vil derfor at det systematisk arbeides med å kartlegge kortsiktige og langsiktige konsekvenser, slik at det kan settes inn avbøtende tiltak. Dette gjelder både rassikring, tiltak mot erosjon, reguleringsbestemmelser for bygg og anlegg, sikkerhetspolitikk i nordområdene og miljøpolitiske tiltak i forhold til arter som påvirkes eller trues av endret klima. Dette må også gjelde i fattige og sårbare land, der tilpasning til klimaendringer blir en stor utfordring i fremtiden.

KrF vil:

- arbeide for at Norge skal bidra aktivt til en ny og omfattende internasjonal klimaavtale etter Kyoto med en rettferdig byrdefordeling mellom rike og fattige land. En slik avtale må være forpliktende og ha sanksjonsmuligheter.
- at Norge skal være villig til å redusere våre egne utslipp med 25-30 prosent fra 1990-nivå innen 2020 og samtidig være villig til å påta oss å finansiere utslippsreducerende tiltak i utviklingsland, som tiltak i industri- og energiproduksjon og bevaring av regnskog, i tillegg til omfattende tilpasningstiltak for fattige og sårbare land.
- at Norge også i fremtiden skal delta i EUs kvotesystem for klimagasser. Norge må være en pådriver for å sikre at systemet fører til større utslippsreduksjoner, ved at den samlede kvotemengden reduseres og ordningen med gratis-tildeling av kvoter fases ut.
- vri skattesystemet i en grønn retning, slik at det lønner seg å være miljøvennlig.

- innføre en premie på 25 000 kroner ved kjøp av miljøvennlige biler.
- legge til rette for økt bruk av elektriske biler og hybridbiler.
- opprettholde høye avgifter på drivstoff og bruke avgiftssystemet til å premiere de mest miljøvennlige løsningene.
- innføre krav om miljømessige, etiske og sosiale standarder i produksjonen av biodrivstoff, og samtidig øke både produksjon og forbruk av bærekraftig biodrivstoff.
- økt produksjon av biodiesel skal ikke gå på bekostning av matproduksjon i fattige land. Derfor trengs det også en videre satsing på forskning, så en kan ta i bruk råvarer som ikke går på bekostning av landbruksareal og/eller eksisterende matproduksjon.
- at Norge må være en pådriver for internasjonale avtaler som setter et punktum for produksjon av biler basert på fossilt drivstoff innen 2020, eller andre teknologiorienterte avtaler med tilsvarende ambisjonsnivå.
- at alle allmennaksjeselskaper (ASA) skal pålegges å utarbeide og publisere årlige klimaregnskap som viser bedriftens karbonavtrykk.

Kyoto-avtalen/Kyoto-protokollen

- er en internasjonal avtale fattet i desember 1997 i Kyoto, Japan. Formelt er Kyoto-avtalen en protokoll til Klimakonvensjonen som ble vedtatt under FNs konferanse om miljø og utvikling i 1992 (Rio-konferansen). Avtalen innebærer at i-landenes utslipp av klimagasser skal reduseres med 5,2 prosent i forhold til 1990-nivå frem til perioden 2008–2012. *Kilde: Wikipedia*

FNs klimapanel

Siden slutten av 1980-årene har forskere, diplomater og statsledere diskutert internasjonalt samarbeid om å begrense utslippene av CO₂ og andre klimagasser. Forhandlingene om politiske tiltak organiseres av FNs klimasekretariat i Bonn. De viktigste avtalene er Klimakonvensjonen fra 1992 og Kyotoprotokollen fra 1997. Et viktig vitenskapelig grunnlag for klimaforhandlingene legges av FNs klimapanel (IPCC) som ble opprettet i 1988. FNs klimapanel fikk i 2007 Nobels fredspris sammen med Al Gore. Les mer om FNs klimapanel på www.ipcc.ch. *Kilde: Cicero/IPCC*

Energi

Behovet for energi øker. Veien ut av fattigdom for utviklingslandene forutsetter økt bruk av energi. Rike land må derimot redusere energibruken og vise at det er mulig å bygge velferd og velfungerende samfunn og samtidig redusere klimagassutslippene. Økt energiproduksjon bør i størst mulig grad komme fra fornybare energikilder. Norge har som et rikt land et spesielt ansvar for å hjelpe utviklingsland til å bygge sitt samfunn på ren energi. Våre naturressurser er hele landets eie og må bidra til landbasert verdiskaping og sysselsetting for hele landet.

Samtidig har petroleumsindustrien bidratt til global oppvarming gjennom utslipp av CO₂ til atmosfæren. Den har skaffet Norge betydelige inntekter og gjort oss til et av verdens rikeste land. Derfor bør Norge bidra med ressurser for å løse utfordringen. Vi må bruke vår kunnskap og våre ressurser til forskning og utvikling av ny klimavennlig teknologi og ren energi.

Over 70 prosent av norske klimagassutslipp skyldes bruk av fossil energi. For å oppnå tilstrekkelige kutt i våre nasjonale utslipp må vi derfor effektivisere energibruken samt erstatte fossil energi med fornybar. For å sørge for tilstrekkelige mengder fornybar energi og overføringskapasitet er det derfor avgjørende at det utarbeides en energi- og klimaplan med konkrete planer for å oppfylle våre klimamål innen 2020.

Eksisterende petroleumsinstallasjoner på norsk sokkel bør elektrifiseres med utslippsfri kraft fra land der det kostnadmessig ligger til rette for det. Alle nye utbygginger på sokkelen bør i hovedsak baseres på elektrifisering. Økt produksjon av fornybar energi er en viktig forutsetning i dette arbeidet.

KrF mener at oljeutvinning ikke skal foregå i sårbare havområder der miljøhensyn taler for at slik aktivitet er uforsvarlig. Det må derfor opprettes petroleumsfrie soner i havområdene utenfor Lofoten og Vesterålen, Mørebankene og kystnære områder i Skagerak. Petroleumsfrie soner bør også vurderes opprettet i spesielt sårbare og kystnære deler av Barentshavet.

Økt petroleumsvirksomhet på russisk side i Barentshavet og de allerede gitte konsesjonene i Norge medfører betydelig økt risiko for utslipp og skipshavarier. Det må derfor snarest mulig opprettes et senter for oljevern i Nord-Norge.

Eksport av norsk gass vil i årene fremover være viktig for at europeiske land skal redusere bruken av kull og redusere sine utslipp. Det bør derfor vurderes å endre kriteriene for valg av blokker til utlysninger på sokkelen. Dette kan gjøres ved at man så langt som mulig bruker tilgjengelig geologisk kunnskap for å prioritere gass som hovedressurs.

Det bør ikke gis nye tillatelser eller forlengelse av nåværende konsesjoner til bygging av gasskraftverk uten håndtering av CO₂.

Fornybar energi

Norge skal være en ledende energinasjon også i fremtiden, men da innen ren energi. Da må arbeidsplasser og forskning innen energi vris fra petroleum og over til ny fornybar energi.

I tillegg til vannkraft har vi et stort potensiale for produksjon av vindkraft, vi har gode forhold for tidevannskraft og muligheter knyttet til solenergi, saltvannskraft og bølgekraft. Vi har også tilgang til store mengder bioenergi, hovedsakelig i form av tilvekst i skogene. KrF vil styrke innsatsen for utvikling av nye fornybare energikilder, bedre støtteordningene og sikre forutsigbare rammevilkår for disse. Det er også viktig å stimulere til opprusting av vannkraftanlegg og til bygging av flere mikro-, mini- og småkraftverk der dette er miljømessig forsvarlig. Effektivisering av søknadsprosessene for slike kraftverk må gjennomføres uten at det går på bekostning av dokumentasjonskrav i forhold til miljøkonsekvenser. Mye energi går i dag tapt på grunn av et gammelt og underdimensjonert linjenett. Det er en nasjonal oppgave å utbedre dette.

Miljøvennlig energibruk

Norge er en storforbruker av energi. KrF ønsker en reduksjon i dette forbruket, noe som vil kreve holdningsendringer og konkrete tiltak. ENØK-innsatsen må økes både i privat og offentlig sektor. Kraftprisene i Norge har tradisjonelt vært langt lavere enn i våre naboland. Det har blant annet gjort investeringer i energisparing og nye fornybare energikilder mindre lønnsomme. KrF vil avvikle ordningen med såkalt uprioritert strøm til lav pris fordi denne ordningen blant annet gjør det ulønnsomt for store offentlige institusjoner å legge om fra elektrisk oppvarming til vannbåren varme basert på for eksempel bioenergi. Strøm bør bare være supplerende oppvarmingskilde.

Bruken av vannbåren varme må økes. En størst mulig del av nye bygg, og bygg som renoveres, må legges til rette for dette. Vannbåren varme gir fleksibilitet i valg av energiform. Det kan kombineres med fjernvarme, varmepumper, elektrokjele eller biobrensel (ved, flis, pellets, med mer). Det er et mål å erstatte oljefyring med økt bruk av varmepumper, bioenergi og fjernvarme. Norge må bli ledende innen forskning og utvikling basert på bioenergi av trevirke. Det er viktig å videreutvikle 2. generasjons biodrivstoff av tre og bio elkraft.

Så godt som all energiproduksjon innebærer en eller annen form for miljøbelastning. Derfor bør det legges stor vekt på energisparing. Det har vært altfor lite fokus på CO₂-utslipp fra bygninger. Kommunene må stille krav til at utbyggere velger miljøvennlige energiløsninger og gjerne bygger såkalte lavenergihus når nye boligfelt skal utvikles. Det bør også være krav til at nye forretningsbygg innrettes på en slik måte at utslipp av skadelige klimagasser blir redusert til et minimum. Uavhengig av energikilde er selve energibruken det største problemet, det må derfor etableres ordninger som favoriserer bygging og rehabilitering av bygninger slik at energibehovet reduseres til et minimum.

KrF mener utbygging av kjernekraft fremdeles er uaktuelt for Norge på grunn av den høye risikoen som er knyttet til dette og på grunn av avfallsproblematikken. Føre-var-prinsippet skal ligge til grunn, og det er foreløpig ikke aktuelt med utbygging av thoriumkraftverk.

KrF vil:

- at pilotprosjekter som ønsker å benytte seg av alternative energikilder, må gis ekstra støtte.
- satse sterkere på energieffektivisering og legge til rette for å øke produksjonen av fornybar energi for å erstatte fossil energi.
- innføre et forbud mot bruk av fyringsolje, først ved nybygg og rehabilitering og senere også gjennom utfasing av eksisterende anlegg.

- arbeide for holdningsendringer og gjennomføre konkrete tiltak for å redusere det samlede energiforbruket i Norge.
- opprette petroleumsfrie soner for å sikre at oljeutvinning ikke skal foregå i sårbare havområder der miljøhensyn taler for at slik aktivitet er uforsvarlig.
- at det snarest mulig opprettes et senter for oljevern i Nord-Norge og at oljevernberedskapen bygges ut langs hele kysten.
- at gasskraftanlegget på Melkøya må få CO₂-rensing.
- ikke gi nye tillatelser eller forlengelse av nåværende konsesjoner til bygging av gasskraftverk uten håndtering av CO₂.
- stå fast ved kravet om CO₂-rensing av gasskraftverkene på Kårstø og Mongstad.
- bedre støtteordningene til oppvarming med vannbåren varme, varmepumper eller andre miljøvennlige oppvarmingsmetoder som erstatter oppvarming av bygg med elektrisk energi og oljefyring.
- avskaffe ordningen med "tildeling av leteområder i forhåndsdefinerte områder" (TFO).
- øke bevilgningene til forskning på fornybar energi, både nasjonalt og globalt.
- ruste opp og effektivisere dagens vannkraftverk.
- legge til rette for utbygging av småkraftverk.
- at det må satses på vindmølleutbygging på egnede steder både til havs og til lands.
- grønn sertifikatordning må innføres for å stimulere til ny forbybar energiproduksjon.
- at ingen nye bygg skal bygges med elektrisitet eller fossil energi som hovedvarmekilde.
- øke CO₂-avgiften og utvikle støtteordninger som gjør det lønnsomt å utvikle og ta i bruk energisparende teknologi.
- øke el-avgiften over hele landet for å stimulere til strømsparing og bruk av alternative oppvarmingskilder.
- fortsatt gi støtte til innkjøp av varmepumper for å stimulere til strømsparing.
- at nettleien må utjevnes, slik at den blir mest mulig lik uansett hvor du bor i landet.
- gi statlig tilskudd til fornying/forsterking av linjenettet.
- at det må utredes og innføres en to-prisordning på elektrisitet.
- innføre energikrav til lyskilder, og forby elektriske apparater som bruker strøm også når de er slått av (standby).

Forbruk og avfall

Vi må redusere miljøbelastningene fra forbruk og avfall. Dette er en etisk utfordring som må omsettes i målrettet politisk handling.

Vi har i dag passert et forbruksnivå i den rike delen av verden som det er umulig å gi alle innbyggere på kloden. Ressursene vil kort og godt ikke strekke til. Den rike delen av verden har et ansvar overfor den fattige delen, og vi må derfor endre forbruksmønsteret vårt slik at vi forbruker mindre.

Vi må redusere miljøbelastningene fra produksjon og forbruk. Unødvendig emballasje og søppel må bort, og spesialavfalls andel av avfallet må reduseres. Alle kommuner må få skikkelig kildesortering, og det må bli bedre materialgjenvinning.

Regelverket for datomerking av matvarer bør gjennomgås med sikte på å redusere den stadig økende mengden matavfall fra dagligvarebransjen og husholdningene. Matavfall bør i størst mulig grad utsorteres og benyttes til produksjon av bærekraftig biodrivstoff.

KrF vil:

- innføre CO₂-regnskap på varer, spesielt energibærere, som kartlegger utslippene hele veien fra produksjon, videreforedling, transport og til forbruk.
- pålegge kommunene kildesortering av avfall.
- innføre emballasjeavgift.
- innføre "ja-takk- prinsippet" for uadressert reklame per post.
- legge til rette for overgang til handleposer som er laget av nedbrytbart materiale eller er egnet til gjenbruk.
- bedre ordningene for innsamling av spesialavfall ytterligere, blant annet gjennom at det skal etableres flere miljøstasjoner.
- bedre forbrukerrettighetene og skjerpe produsentansvaret for å bidra til forlenget varighet på produkter og forsvarlig avfallshåndtering.
- stimulere til økt utnyttelse av avfall til energiformål som fjernvarme, biodrivstoff eller elektrisitetproduksjon.
- bedre rammevilkårene for biogassproduksjon.
- vurdere innføring av kvoteregulering eller eksportforbud av avfall for å sikre utbygging av tilstrekkelig behandlingskapasitet i Norge.
- sikre effektiv gjenvinning og resirkulering av kildesortert materiale, og at avfall utnyttes på en økonomisk og miljøvennlig måte.

Naturvern, friluftsliv og naturbruk

Naturen må forvaltes slik at vi bevarer det biologiske mangfoldet. Det må utarbeides gode verneplaner. Luft- og vannforurensing og andre inngrep som kan gå på bekostning av verdens biologiske mangfold, må hindres. Det biologiske mangfoldet vi finner innenfor norske grenser, må ha et sterkt vern. Verdens regnskoger trenger et mye sterkere vern dersom vi skal klare å bevare det enorme antallet oppdagede og uoppdagede plante- og dyrearter i disse områdene. Dette vil også være et viktig klimatiltak.

Kunnskapsbasert arealforvaltning er helt nødvendig. Verdien av biologisk mangfold lar seg ikke måle med kortsiktige målestokker, men ødeleggelser av mangfoldet får alvorlige langsiktige konsekvenser som vi i dag ikke ser rekkevidden av. Naturmangfoldsloven må brukes aktivt til å sikre biologisk mangfold i alle natur- og landskapstyper, også i vann- og vassdrag og i havet. Hensynet til biologisk mangfold må innarbeides og tas hensyn til i all arealplanlegging og naturbruk. Samarbeidet med skogbruket om biologisk mangfold og god forvaltning må fortsette og utvides.

Vern

Verneplanarbeidet må videreføres for å sikre vern av viktige naturtyper over hele landet. KrF mener frivillige verneavtaler er et konstruktivt spor og vil videreutvikle denne ordningen.

Erstatningsordningene for barskogvern må legges om, slik at eiere av de berørte eiendommene får årlig erstatning basert på skogens tilvekst og hva som kunne vært hentet ut dersom området ikke hadde vært vernet. Dette vil frigjøre statlige midler til flere verneavtaler samtidig som det sikrer en langsiktig og rettferdig erstatningsordning for eiendommen.

De fire store rovdyrartene bjørn, ulv, jerv og gaupe må forvaltes slik at vi tar vår del av ansvaret for å sikre levedyktige bestander av disse, i tråd med tidligere bredt forlik i Stortinget. Rovdyrforvaltningen må basere seg på lokal kompetanse, kunnskap om dyrenes adferd og levemønster. Følelse av utrygghet i enkelte områder må imidlertid tas på alvor. Det må sikres tilstrekkelige midler til registrering av rovdyrbestanden. En viktig del av forvaltningen er uttak av skadedyr, og hindre at de store rovdyra etablerer bestand utenfor kjerneområdene. Midlene til forebyggende og konfliktdempende tiltak bør økes. Bønder som lider husdyrtap på grunn av store rovdyr, må få gode erstatningsordninger. Det må gjennomføres omstillingstiltak i landbruket til andre driftsformer i de mest rovdyrberørte områder.

Friluftsliv

Retten til allmenn ferdsel i utmark er viktig å ta vare på. Mulighet for ferdsel og bruk av naturområdene er viktig for trivsel og velvære. Barn og unge må stimuleres til ansvarlig bruk av naturen både for egen del og fordi naturglede og innsikt skaper gode forvaltere.

Strandsonen må forvaltes i et generasjonsperspektiv og sikres for allmennhetens bruk.

Hundremetersregelen må praktiseres strengt. I deler av landet der strandsonen ikke er under press, bør det kunne åpnes for en mer fleksibel praksis.

KrF vil fortsatt ha en restriktiv politikk for motorferdsel i utmark. Det må være gode ordninger for forsvarlig nyttekjøring, kjøring til og fra hytte og traseer for snøscooterklubber og lignende i områder der dette ikke har store negative miljøkonsekvenser.

Folks nærmiljø er viktig for trivsel og helse. Det må stilles klare krav til støyutslipp. Det må arbeides målbevisst for å redusere støyplagen og for at støybegrensning tas med i samfunnsplanleggingen.

KrF vil:

- sikre tilstrekkelig barskogvern og øke vernetempoet av gammelskog/barskog betydelig, og legge til rette for en raskere verneprosess.
- legge om erstatningsordningene for barskogvern til årlig erstatning, som justeres i takt med verdien av tilveksten av skogen, for å øke vernetempoet og samtidig sikre langsiktighet for berørte eiendommer.
- sikre vern av områder som er sårbare for inngrep, og opprettholde et rikt kulturlandskap.
- sikre allemannsretten, og allmennhetens adgang til strandsonen blant annet ved erverv av friluftsområder og videreføre gratis jusshjelp til kommuner som vil fjerne ulovlige ferdselshindre i strandsonen.
- bedre tilskuddordningene for friluftslivstiltak.
- etablere gode ordninger for forsvarlig bruk og vedlikehold av turstier etc i verneområder.
- heve aldersgrensen for gratis innlandsfiske fra 16 til 18 år.
- sikre levedyktige bestander av de fire store rovdyrartene, men vurdere om nødvergebestemmelse er dekkende, og om disse skal utvides til å gjelde ved direkte rovdyrangrep på jakthunder og husdyr på innmark.
- at naturmangfoldloven skal gi en sterk beskyttelse for det biologiske mangfoldet på land og i vann.
- at strømforsyning i større grad skal legges som sjøkabel, der dette er mulig, slik at man i størst mulig grad unngår kraftlinjer over land.

Finanspolitikk

Det overordnede målet for finanspolitikken er å bidra til en stabil økonomisk utvikling som sikrer varig høy sysselsetting. En ansvarlig forvaltning av petroleumsformuen er en nødvendig forutsetning for å nå dette målet. Både vår egen og kommende generasjoner har samme rett til inntektene fra utvinningen av olje og gass. Petroleumsformuen må brukes slik at den er med på å sikre gode velferdstjenester også for kommende generasjoner. KrF vil føre en finanspolitikk som inkluderer flest mulig i arbeidslivet.

Handlingsregelen:

Stortinget sluttet seg våren 2001 til følgende retningslinjer for budsjettpolitikken:

- Petroleumsinntektene fases gradvis inn i økonomien, om lag i takt med utviklingen i forventet realavkastning av Statens Pensjonsfond - Utland. (tidl. kalt petroleumsfondet)
- Det legges vekt på å jevne ut svingninger i økonomien for å sikre god kapasitetsutnyttelse og lav arbeidsledighet.

Siden det kun er forventet realavkastning som skal brukes, innebærer handlingsregelen at fondskapitalen ikke tappes over tid. Det legges dermed til rette for en bærekraftig forvaltning av petroleumsformuen, slik at den også kommer fremtidige generasjoner til gode. Den sparingen som handlingsregelen innebærer på statens hånd, er imidlertid ikke tilstrekkelig til å dekke den kraftige veksten i utgifter til pensjoner, helse og omsorg som følger av at befolkningen eldes.

I revidert nasjonalbudsjett for 2009 ble det lagt opp til å bruke 130 milliarder kroner av oljeinntektene, målt ved det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet. Til sammenlikning anslås samlede utgifter i 2009 over statsbudsjettet utenom petroleumsvirksomheten til 851 milliarder kroner. Det betyr at om lag hver niende utgiftskrone over offentlige budsjetter er en "oljekrone".

Kilde: Finansdepartementet/Revidert nasjonalbudsjett 2009. Se www.regjeringen.no og www.statsbudsjettet.dep.no

Avkastningen på investeringene i Statens Pensjonsfond - Utland kan ikke finansiere et godt offentlig velferdstilbud på varig basis. Det er det bare befolkningen selv som kan gjøre, gjennom arbeid, verdiskaping og rettferdig fordeling. I beregninger av Norges nasjonalformue er verdien av arbeidskraften om lag ni ganger verdien av olje og gass og finansinvesteringene i Statens Pensjonsfond - Utland. Langsiktige fremskrivninger (generasjonsregnskap) tyder på at kommende generasjoner står overfor skatteøkninger tilsvarende 7-8 prosent av BNP bare for å finansiere det nivået på velferdstjenestene som vi har i dag, hvis man forutsetter uendret arbeidsdeltakelse i de ulike aldersgruppene.

KrF vil derfor ikke bruke petroleumsformuen til å finansiere velferdsreformer som vil svekke deltakelsen i arbeidslivet på varig basis, slik som for eksempel generelle arbeidstidsforkortelser. En større del av statsbudsjettet bør imidlertid brukes til målrettede investeringer i infrastruktur som jernbane og vei og til oppbygging av humankapitalen gjennom økt satsing på forskning og utvikling.

Det er en klar sammenheng mellom Norges petroleumsformue og de menneskeskapte klimaendringene som blant annet følger av utslipp fra fossile brensler. Dette forplikter Norge som petroleumsnasjon til å satse store penger på klimatiltak og til å bøte på skader i fattige land som følge av klimaendringene.

Partene i arbeidslivet har et selvstendig ansvar for å sikre grunnlaget for en stabil økonomisk utvikling gjennom moderate lønnsoppgjør. Både private og offentlige arbeidsgivere har et selvstendig ansvar for å bevare forståelsen for dette i hele befolkningen gjennom å motvirke en urimelig vekst i lederlønninger.

Stabil pengepolitikk

Pengepolitikken må innrettes mot å sikre en prisstigning om lag på linje med de land Norge har økonomisk samkvem med. Det kan bidra til en stabil økonomisk utvikling.

Det direkte statlige eierskapet skal bidra til å oppfylle de overordnede mål for finanspolitikken. KrF støtter et profesjonelt statlig eierskap som virkemiddel blant annet for å sikre at verdiskaping ved utnytting av ikke-fornybare ressurser kommer hele befolkningen til gode, og for at viktige ledelses- og strategifunksjoner i bedrifter som er teknologiledende innenfor sine bransjer bevares i Norge. Samtidig må effekten av eierskap som virkemiddel for å nå disse målene vurderes opp mot andre virkemidler. KrF mener at det er rom for en viss reduksjon av statlig eierskap til fordel for privat eierskap, uten at dette vil svekke måloppnåelsen for finanspolitikken.

”Brutto nasjonal livskvalitet”

Når folk har nådd et visst nivå på kjøpekraft og tilgang til velferdstjenester, er det ikke slik at fortsatt økonomisk vekst nødvendigvis øker livskvaliteten. Samtidig er det i dag bare den økonomiske utviklingen som måles og rapporteres, og derfor får størst fokus i samfunnsdebatten. Det er behov for å dreie fokus i samfunnsdebatten fra velferdsutvikling til utvikling av livskvalitet. KrF vil derfor være en pådriver for å videreutvikle verktøy for måling av samfunnsutviklingen også på andre områder enn den rent materielle utviklingen.

KrF vil:

- videreføre handlingsregelen for budsjettpolitikken, med nødvendig fleksibilitet til å vurdere oljepengebruken ut fra konjunktursituasjonen.
- videreutvikle dagens etiske retningslinjer for Statens Pensjonsfond - Utland innenfor eksisterende forvaltningsmodell, blant annet ved å åpne for temabaserte investeringer i børsnoterte foretak og investeringer i unoterte selskaper som utvikler teknologi for miljøvennlig energibruk og ren energiproduksjon.
- få en særskilt vurdering i de årlige budsjettdokumentene om hvordan prioriteringen av investeringsmidler og driftsmidler i budsjettforslaget bidrar til samfunnets langsiktige verdiskaping.
- gjennomføre en gradvis reduksjon i statlige eierandeler i bedrifter med forretningsmessig avkastning som hovedmål, der eierandelen er større enn nødvendig for å sikre de spesifiserte målene for det statlige eierskapet.
- øke fokuset i budsjettdokumentene på utviklingen av relevante målestokker for ”nasjonal livskvalitet”, og de faktorer som forskningen forteller er avgjørende for denne utviklingen.
- ha et desentralisert bank- og finansvesen i hele landet. Sparebankene må få gode rammevilkår blant annet med grunnfondsbevis som egenkapitalinstrument for å unngå oppkjøp og sentralisering.
- investere i fremtiden ved å øke bevilgningene til infrastruktur, til vedlikehold av offentlige bygg og til samferdsel og forskning.

Skatt og avgifter

Hovedhensikten med å betale skatter og avgifter er å finansiere et godt offentlig velferdstilbud til hele befolkningen. KrF ønsker et stabilt skatte- og avgiftssystem som belønner miljøvennlig adferd, og som har en god fordelingsprofil. Samtidig må skatte- og avgiftssystemet gi gode vilkår for verdiskaping over hele landet, og stimulere til deltakelse i arbeidslivet.

Norge har et skatte- og avgiftsnivå som ligger litt høyere enn gjennomsnittet i EU. Samtidig har vi generelt gode velferdsordninger og et større innslag av offentlig tjenesteproduksjon enn i mange EU-land. Et effektivt skatte- og avgiftssystem må innrettes slik at det stimulerer til verdiskaping. Selv om det i økonomisk teori er vanlig å anta at høyere skattenivå skader verdiskapingen, er det likevel vanskelig å påvise en slik entydig sammenheng i internasjonal sammenlignende statistikk. Tvert imot er det mye som tyder på at godt utbygde velferdsstater har høy verdiskaping, blant annet fordi ordningene kan bidra til en generelt kompetent arbeidsstokk med høy yrkesdeltakelse. De dominerende skatte- og avgiftspostene i dag er inntekt på formue og inntekt fra personer og næringsliv, merverdiavgift og trygdepremiene.

KrF vil prioritere gode velferdsordninger for alle fremfor store generelle skattelettelser. Skatte- og avgiftsinntektene til det offentlige skal være omlag på dagens nivå. KrF vil imidlertid foreta noen vridninger i skattesystemet ved blant annet å redusere skatt på arbeid, særlig overfor personer med lavere inntekter og foreta en dreining bort fra skatt på næringsliv og verdiskaping. I stedet vil vi vektlegge sterkere miljøavgifter og avgifter på helseskadelige produkter.

KrF vil:

- redusere skatt på arbeid, i særlig grad overfor personer med lavere inntekter, gjennom økte minstefradrag og økt frikortgrense.
- opprettholde et system med to trinns toppskatt, slik at personer med høye lønnsinntekter bidrar relativt mer i finansieringen av velferdsordningene.
- at formueskatten fjernes for arbeidende kapital.
- fordoble skattefradraget for gaver til frivillige formål til 24 000 kroner årlig i løpet av stortingsperioden, og øke grensene for lønnsplikt og arbeidsgiveravgiftsplikt for frivillige organisasjoner.
- heve grensen for maksimalt sparebeløp i BSU-ordningen til 225 000 kroner.
- øke grensen for individuell pensjonssparing med skattefordel til 40 000 kroner hvert år.
- stimulere til økt forskningsinnsats i bedriftene gjennom å øke beløpsgrensene i SkatteFunnordningen.
- vurdere om familiepolitisk begrunnede skattefradragsordninger i sterkere grad kan målrettes mot barnefamilier med mange barn og eninntektsusholdninger med svak økonomi.
- la alle kommuner ha samme mulighet til å kunne skrive ut eiendomsskatt dersom de ønsker, men forsterke kommunenes mulighet i eiendomsskatteloven til å kunne ivareta sosiale hensyn i utformingen av skatten.
- innføre et fritak for arveavgift ved generasjonsskifte i familieeide bedrifter, betinget av at bedriften drives videre av neste generasjon. (Se faktaboks for forklaring.)
- fjerne merverdiavgiften på frisk frukt og grønnsaker, men samtidig øke merverdiavgiften på brus og sukkerholdige drikkevarer.
- erstatte dagens særavgifter på sjokolade etc og sukker til husholdningsformål med en generell sukkeravgift.
- øke særavgifter med en miljømessig eller helsemessig begrunnelse for å finansiere andre skatte- og avgiftsreduksjoner som fremmer verdiskaping eller motiverer til arbeid.

- at likningskontorene skal praktisere en lik – og liberal – tolkning av dokumentasjonskrav overfor personer med diabetes som krever fradrag for store sykdomsutgifter.
- legge om bilavgiftene og bruke skatte- og avgiftssystemet for å stimulere til en mer miljøvennlig bilpark, herunder fjerne engangsavgiften for lavutslippsbiler.
- forbedre mulighet til skattefradrag for dekning av arbeidstakers arbeidsreiser med kollektivtransport, og finansiere dette med å innføre fordelsbeskatning av gratis parkering på arbeidsgivers areal i sentrumsområder i større byer.
- utvide ordningene med tollfrihet for import av varer fra utviklingsland (GSP), men fortsatt målrette ordningen mot land med lav gjennomsnittlig inntekt pr innbygger.
- øke grensen for avgiftsfrie varer ved privat import.
- innføre momsfratak for frivillig sektor.
- forbedre fradragsordningene for ekstraordinære utgifter til tannbehandling.
- innføre skattefradragsordninger for miljøinvesteringer/miljøtiltak.
- beholde pendlerfradraget og ikke svekke dette.

KrFs arveavgiftsmodell for familiebedrifter:

Mange familieeide bedrifter sliter veldig ved generasjonsskifte på grunn av at store verdier i bedrifter gir høy arveavgift.

KrFs arveavgiftsmodell for familiebedrifter vil løse dette.

Vi foreslår: Ved generasjonsskifte i familieeide bedrifter beregnes arveavgiften, men betalingen utsettes automatisk i ti år. Hvis neste generasjon velger å drive bedriften videre, bortfaller en tiendedel av arveavgiften hvert år. Hvis bedriften drives videre i ti år eller mer, bortfaller dermed arveavgiften helt.

Skolepolitikk

Skolen er samfunnets viktigste fellesarena for læring av kunnskaper, grunnleggende ferdigheter og holdninger. Den gode skole vektlegger lærelyst og mestring, og arbeider ut fra et bredt kompetansesyn og dannelsingsmandat, i tråd med Unescos fire søyler for livslang læring: Elevene må lære å kunne, å gjøre, å være og å leve sammen. ^{4 søyler}

KrF vil ha en skole som baserer seg på grunnleggende verdier i vår kristne og humanistiske arv og i menneskerettighetene og at dette gjenspeiles i skolens formålsparagraf. Skolens arbeid for et positivt læringsmiljø og konkrete tiltak mot alle former for mobbing og diskriminering skal ha høyeste prioritet.

Skolens viktigste oppgave er læring. KrF vil styrke skolens fokus på kunnskap og grunnleggende ferdigheter som er viktige for å gi barn og unge bærekraftig ballast for å mestre utfordringer i samfunnet og i sitt eget liv. Skolens arbeid står i et livslangt læringsperspektiv, hvor også skapende aktivitet, kreativ utfoldelse og sosial, kulturell og etisk kompetanse er viktige ingredienser.

Fornyning og endring i skolen må være erfarings- og kunnskapsbasert. KrF vil derfor stimulere pedagogisk forskning og utviklingsarbeid som kan gi innsikt i hvordan vi sikrer god grunnopplæring for alle.

Skoletrinnene

Skolen er en dannelsingsinstitusjon og en sentral kultur- og verdibærer. Alle elever skal oppleve at skolen ser og verdsetter dem som hele mennesker, uavhengig av bakgrunn og kulturell kapital. KrF vil styrke innsatsen for å tilpasse skolens læringsarbeid og organisering til bredde og mangfold med hensyn til interesser, evner og forutsetninger. Vi mener også at det må utarbeides bedre modeller for å styrke den tilpassede opplæringen, for eksempel gjennom deling av klassene i flere timer og fag, slik at elevene får en undervisning mer rettet mot deres kunnskapsnivå. Det er likevel viktig at elevene som utgangspunkt har klasser som er inndelt uavhengig av nivå.

KrF vil ha et spesielt fokus på elever som av ulike grunner sliter i skolen. Systematisk arbeid både med kartlegging, forebygging og problemløsende tiltak skal styrkes. Mer av læringen må kobles opp mot praktiske arbeidsoppgaver. KrF vil arbeide for å styrke entreprenørskapsperspektivet og utvide handlingsrommet for mangfold og variasjon i læringsarbeidet.

Ingen av de siste skolereformene har hatt et særlig fokus på ungdomsskolen. KrF vil ha mer fokus på praktisk arbeid og praksisrettet teori og tilføring av ressurser for å kunne møte utfordringene. Dette er viktig, blant annet for å redusere frafallet i videregående skole. Skolen må se og verdsette alle elever, og det er et mål i seg selv at alle elever opplever å lykkes med noe. Skolen må tilrettelegge både for praktisksterke og teoristærke elever. Entreprenørskap må videreutvikles som en naturlig del av skolens ulike trinn. De praktiske fagene må få tilstrekkelige midler til lokaler og utstyr. Her er det viktig å ha et tett samarbeid med det lokale næringslivet.

Det store frafallet er den viktigste utfordringen innen videregående opplæringen. KrF mener at det trengs mange ulike tiltak for å løse dette problemet, og at det er dem som er nærmest elevene som også er nærmest å løse problemet. KrF vil innføre en sentral tilskuddsordning (frafallspott) som skoler, fylkeskommuner og kommuner kan søke penger fra for å bekjempe frafallet i videregående opplæring. I tillegg vil KrF styrke pedagogisk forskning og utviklingsarbeid som kan gi mer kunnskap om hvordan teoristoff kan tilrettelegges, slik at yrkesfaglig motiverte elever finner det meningsfullt og interessant.

For dem som velger en yrkesrettet utdanning i videregående skole, er læretiden en svært sentral del av opplæringen. Undersøkelser viser at de som har hatt sin læretid i bedrift, består fagprøven langt oftere enn de som får sin læretid på skolen. KrF vil at alle som ønsker det, skal få lære plass. Læringer er en viktig ressurs i seg selv. Kravene til oppfølging og opplæring bidrar til at lærebedriften blir tilført ny kunnskap. For å få nok lærlingeplasser til helsearbeiderfaget må det vurderes om kommuner og helseforetak skal pålegges å ta inn lærlinger.

^{4 søyler} (UNESCOs fire søyler: Learning to know. Learning to do. Learning to live together. Learning to be.)

Lærekandidatordningen må også styrkes for dem som trenger et kompetansebevis på lavere nivå enn fagbrevet. Ordningen bør være søkbar og kunne påbygges til full kompetanse på et senere tidspunkt.

Skolehverdagen

KrF er opptatt av kvalitet i skolen. Det betyr at vi prioriterer innhold og lærertetthet fremfor økt timetall.

Skolen må bevisstgjøre barn og unge på at gutter og jenter er likestilt og har de samme muligheter og rettigheter til valg av utdanning, yrke og organisering av sitt eget liv. Unge mennesker må få anledning til å være med å ta ansvar, derfor må rådgiverne i ungdomsskolen og den videregående skolen stimuleres til tett samarbeid. Elevrådene må sikres reelle muligheter for medbestemmelse, og ordningen med elevrepresentanter i skolens styrende organer må videreutvikles. Det må også opprettes verneombud for skoleelever.

Skolehelsetjenesten må være tilgjengelig og ha tilstrekkelig kapasitet til elevene. Den bør også trekkes sterkere inn i koordinering av det offentlige hjelpeapparatet rundt eleven, som for eksempel barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), barnevern, politi og familierådgivning. Barn og unges personlige utfordringer må møtes på en god og profesjonell måte. Skolehelsetjenesten både i grunnskolen og videregående skole må styrkes, gjerne med flere faggrupper. KrF vil ha en nasjonal minstestandard som vil sikre bedre kvalitet i skolehelsetilbudet med blant annet flere yrkesgrupper og mer tid pr elev.

Det er viktig at foreldre deltar i elevens læring. Det må legges til rette for flere arenaer hvor skole og hjem kan møtes. KrF vil vektlegge skole-hjemsamarbeidet sterkere, for eksempel med en skole-hjemkoordinator som skal ha et sterkt fokus på å fange opp dem som faller utenfor på grunn av forhold i hjemmet. Ved et godt samarbeid mellom hjem og skole viser erfaring at fraværet reduseres, flere fullfører videregående, foreldre og elever blir mer fornøyd, lærere vurderer barnets kunnskapsnivå mer korrekt, og man får økt trivsel og bedre resultater. I tillegg får foreldre et sterkere nettverk og mer støtte fra andre foreldre. Dette kan ofte være spesielt viktig for flerkulturelle familier. For KrF er valgfriheten for foreldrene helt sentral og vil derfor sikre et godt SFO-tilbud, leksehjelp og andre tiltak løst fra skoledagen som frivillige tilbud.

En god opplæring må sørge for å sette fokus på holdninger og respekt for medmennesker i hverdagen. Samliv, relasjonskompetanse og konfliktforebygging og konflikthåndtering må derfor innarbeides i relevante fag.

Læring er avhengig av et godt skolemiljø. Arbeidet med kamp mot mobbing i skolen må fortsette. For å løfte frem viktigheten av systematisk skolemiljø- og antimobbearbeid bør Senter for Adferdsforskning styrkes. Det er viktig med tung forskningskompetanse for å bygge opp kompetente veilednings-/mentorkorps som kan bistå skoler i konkret arbeid på feltet. KrF vil innføre et uavhengig mobbeombud i hvert fylke som kan bistå foreldre, elever, skoler og lærere når konfliktnivået er for høyt til å løses lokalt. Alle skoler må gjennomføre systematisk arbeid mot mobbing. Elever som blir tatt for mobbing må følges grundig opp, og gjentatt mobbing må få konsekvenser for oppførselskarakteren på vitnemålet.

Uavhengig mobbeombud!

Mange foreldre opplever at de er maktesløse når barnet deres blir mobbet. KrF vil derfor ha et uavhengig mobbeombud i hvert fylke. Vi vil gi barn og foreldre en klageinstans og alliert i kampen mot mobbing når løsning ikke oppnås på den enkelte skole. Den viktigste innsatsen mot mobbing gjøres lokalt – i barnehagen, i skolen, hjemme og i barn og unges fritidsmiljø. Trygg oppvekst uten mobbing skal være en rettighet for alle barn!

Det er viktig for barn og unge å ha mulighet til å delta i aktiviteter også utover skoledagen. Flere steder er det innført ordninger med såkalte fleksible tiltaksmidler, der barn og unge fra familier med lav betalingsevne, kan få hjelp til utgifter til for eksempel kulturskole, idrettsaktiviteter eller utflukter i regi av skolen. KrF vil innføre slike ordninger over hele landet og ønsker å knytte disse til skolene som en viktig fellesarena.

Lærerrollen og lærerkompetanse

Kvaliteten i utdanningen er primært avhengig av lærerne, hvilke kvalifikasjoner de har og hvordan de arbeider sammen med kolleger, med elever og med elevenes foreldre. KrF vil sikre god kvalitet i opplæringen ved å rekruttere de rette studentene til læreryrket, sørge for at de får en solid og

skolenær lærerutdanning og gi dem gode arbeidsvilkår i skolen. Gode arbeidsvilkår omfatter blant annet utfordringer og muligheter til videre faglig og pedagogisk utvikling og kompetanseheving. Lærerne må få tid nok til den enkelte elev. Det forutsetter flere lærere i skolen.

KrF ønsker muligheter for større grad av spesialisering innenfor lærerutdanningen. Samtidig er det viktig å ivareta en god almennlærerutdanning, spesielt i et distriktsperspektiv hvor vi har mange skoler med få elever og derfor lærere som skal ivareta mange fag. Utdanningen må være skolenær og praksisorientert. Psykisk helse skal være obligatorisk emne i lærerutdanningen.

Starten legger grunnlaget for resten av karrieren, derfor ønsker KrF å innføre en mentorordning det første året en lærer er ute i arbeid. Lærere med erfaring og god kompetanse skal bruke denne til å veilede og følge opp nye lærere (se også høyere utdanning).

Friskoler

Foreldre må ha rett til å velge en annen skoletype for barna sine enn det som det offentlige tilbyr. Foreldreretten handler blant annet om retten til å velge oppdragelse i tråd med egen overbevisning. KrF vil sikre retten til å starte friskoler basert på alternativ pedagogikk, livssyn eller ideologi. Slike friskoler er et flott supplement til det offentlige. Friskolene må fortsatt ha rett til å ansette pedagogisk personale som står inne for den enkelte skoles egenart. Vi vil ikke åpne for friskoler basert på kommersiell drift.

For å bevare mangfoldet bør staten bidra med økonomisk støtte til oppstart og drift av friskoler. KrF vil innføre et husleietilskudd for denne typen skoler og styrke dagens tilskuddsordning til drift.

KrF vil:

- øke lærerressursene i skolen slik at lærerne skal ha mer tid til elevene.
- at det utvikles mentorordninger for å gi nyutdannede lærere veiledning og oppfølging.
- sikre tilpasset opplæring til hver enkelt elev, inkludert spesialundervisning for de med spesifikke vansker, for eksempel dysleksi.
- ha en skole/hjemkoordinator i hver kommune.
- at skolen skal drive aktiv verdiformidling.
- si nei til heldagsskolen og nei til skole for 5-åringer.
- at det må opprettes verneombud for skoleelever.
- at det legges godt til rette for elevdemokrati i skolen, som en del av elevenes demokratiopplæring.
- at SFO skal være et godt frivillig tilbud av høy kvalitet. Ansvar for dette bør ligge hos kommunen.
- vurdere gjennomføringen av gratisprinsippet i grunnskolen. Gratisprinsippet bør ikke begrense skolens frihet til å reise på ekskursjoner, leirskoler eller til å delta i kulturopplevelser.
- sikre den kulturelle skolesekken som et fullverdig kulturtilbud til alle skolebarn.
- at det fortsatt skal gis obligatorisk opplæring i sidemål i grunnskolen og at lærebøker må foreligge på begge målformer samtidig.
- at undervisningsmateriell for funksjonshemmede skal foreligge til skolestart.
- at arbeid mot mobbing, voldsbruk og diskriminering må innarbeides i skolens undervisning på alle trinn.
- innføre et uavhengig mobbeombud.
- styrke de pedagogisk-psykologiske tjenestene til barn og unge.
- at foreldreveiledning skal gjøres tilgjengelig for alle. Foreldre som ikke bruker tilbudet, og som skolen vurderer at ville ha stor nytte av det, må oppsøkes.

- sikre en fornyelse av ungdomsskolen med blant annet bedre tilpasset opplæring, mer praktisk innhold og større muligheter for fordypning.
- at rådgivningstjenesten og samarbeidet mellom ungdomsskolen og videregående skole må styrkes.
- at også lærlinger må få tilbud om rådgivning.
- beholde og ved behov utvide ordningen med rentefrie lån til kommunene til vedlikehold av, og bygging av, nye skolebygg.
- innføre en frafallspott sentralt som skoler, kommuner, fylkeskommuner og andre kan søke tilskudd til gode prosjekter for å hindre at elever dropper ut av skolen.
- sikre retten til å starte friskoler basert på alternativ pedagogikk eller livssyn, som et alternativ til offentlig skole.
- innføre et husleietilskudd for friskoler.
- at fellesfagene på yrkesforberedende studieretninger blir mer praktisk orientert.
- styrke pedagogisk forskning og utviklingsarbeid som gir mer kunnskap om hvordan teoristoff kan tilrettelegges slik at yrkesfaglig motiverte elever finner det meningsfullt og interessant.
- videreutvikle TAF-ordning (teknisk allmenne fag) i videregående skole.
- sikre en skolehelsetjeneste med tilstrekkelig kapasitet både i grunnskole og videregående skoler.
- at kristendommen skal ha en plass i skolens verdifag som gjenspeiler realiteten i vår historie og kulturarv.
- ha flere yrkesgrupper inn i skolen.
- legge forholdene bedre til rette for skoleflinke elever.
- gjeninnføre praktiske valgfag som et alternativ til språklig fordypning i ungdomsskolen.
- videreutvikle entreprenørskap i skolen, for å gi elevne praktisk kunnskap og stimulere til nytenkning og kreativitet i næringslivet.
- utvide bruken av lære kandidatordningen, for å sikre dem som trenger det, et kompetansebevis på et lavere nivå enn fagbrevet og dermed hindre frafall.
- redusere arbeidsgiveravgiften for lærlinger.
- at det skal være krav om læring i bedriften i alle offentlige anbud, der dette er relevant.
- styrke realfagene i grunnskolen.
- sikre at friskoler kan ta inn voksne uten rett til utdanning.
- begrense lærernes administrative byrde og slik frigjøre tid til undervisningsformål.
- at retten til videregående opplæring må utvides slik at de som har fullført et yrkesfaglig utdanningsprogram, har rett til påbyggingskurs i fellesfagene.
- at det bør stilles krav om at rådgivere i skolen har formell rådgivningskompetanse.

Høyere utdanning og forskning

KrF mener at norsk høyere utdanning må være preget av kompetanse, kvalitet, mangfold og like rettigheter. Utdanningspolitikken må ikke ensidig baseres på hva samfunnet trenger til enhver tid, men også den enkeltes behov og ønsker. Skal Norge i fremtiden være et konkurransedyktig kunnskapssamfunn, må vi satse på forskning. KrF ønsker å bygge høyere utdanning på den universitets- og høyskolestrukturen som er etablert.

Det er et offentlig ansvar å sikre lik rett til utdanning for alle. Verdien av vår kunnskap er langt større enn verdien av oljeressursene, derfor er det helt nødvendig med en god høyere utdanning og satsing på forskning for å sikre landets fremtid.

Kvalitet på utdanningstilbudet og solide og utviklende fagmiljøer er utslagsgivende for universitets- og høyskolestrukturen i Norge. Høyskolene må ha sitt hovedfokus på profesjonsutdanning, praksis og yrkesutøvelse - og på forskning og utviklingsarbeid på disse områdene. Universitetene må legge til rette for solide fagmiljøer som også danner grunnlaget for forskning og ny kunnskap.

I en tid som preges av større mangfold, høy teknologisk utvikling og en større grad av internasjonalisering, er vi avhengige av å ha gode utdanningsinstitusjoner på høyt internasjonalt nivå. Frie, uavhengige og kritiske utdannings- og forskningsinstitusjoner vil ha stor betydning for samfunnsutviklingen i fremtiden.

KrF vil at Norge skal være en kunnskapsnasjon på høyt internasjonalt nivå. Det er viktig å sikre nasjonal styring av høyere utdanning for å bevare helhet og mangfold i utdanningstilbudet. Økt internasjonalisering innenfor høyere utdanning gjør det viktig å legge forholdene til rette for en større grad av utveksling av kunnskap, studenter og ansatte. KrF mener det bør legges bedre til rette for at en større andel av norske studenter tar studieopphold i utlandet i studietiden. Vi ønsker en sterkere satsing på studiesamarbeid med ikke-vestlige land. For å stimulere til at flere velger å ta en hel bachelorgrad i utlandet bør støtten til førsteåret ved amerikanske og ikke-vestlige universiteter gjeninnføres.

Lærerutdanningen

Lærerutdanningen er forberedelse til et av de viktigste yrkene i samfunnet vårt. KrF vil styrke rekrutteringen til lærerutdanning, bl a ved offentlige rekrutteringskampanjer og ved lønnspolitiske virkemidler. Vil vil også vurdere en forsterkning av inntakskravene. Grunnskolen trenger gode allmennlærere samtidig som man trenger lærere med forsterket kompetanse i noen fag. KrF vil beholde lærerutdanningen som fireårig høyskoleutdanning, men vil innføre et introduksjonsår for nyutdannede lærere. Introduksjonsåret bør inneholde mulighet for 80 prosent arbeid og 20 prosent studierett veiledning av en mentor. Introduksjonsåret bør avsluttes med en godkjenningsordning. Ordningen med praksis underveis i studiet må likevel videreføres. KrF vil i tillegg gå inn for en organisering av allmennlærerutdanningen som stimulerer til videre utdanning i form av skolerettede mastergradsprogram.

Kunnskap om religion og livssyn har relevans i mange fag og bør derfor være en del av allmennlæreres kompetanse.

Forskning

Norge skal være et konkurransedyktig kunnskapssamfunn i fremtiden, og det må satses på forskning, innovasjon, nyskaping og entreprenørskap. Det er avgjørende for å kunne opprettholde dagens velferdsnivå fordi Norge ikke vil kunne leve på oljen i all fremtid. Forskning er helt nødvendig for å få frem ideer og næringer en kan bygge videre på. KrF vil legge til rette for at forskningsbevilgningene i Norge når det gjennomsnittlige OECD-nivået innen 2015.

Grunnforskningen må styrkes. Norge må utfra sine naturlige fortrinn og beliggenhet også prioritere forskning på nye fornybare energikilder, klimaforskning og forskning knyttet til nordområdene og Svalbard.

Det er viktig å bedre samhandlingen mellom grunnforskning, anvendt forskning, forskerutdanningen og næringslivet. Universitetene må ta større ansvar for innovasjon i nærings- og samfunnsliv, og bidra

til at kunnskapen produseres og formidles på en effektiv måte til bruk i næringsutvikling. Vi har store utfordringer med "å holde på de gode hodene", rekruttere nye vitenskapelig ansatte og oppdatere gammelt vitenskapelig utstyr. Det er et sterkt behov for flere faste vitenskapelige stillinger i sektoren. En annen viktig faktor som påvirker både muligheten til å rekruttere unge forskere og kvaliteten på forskningen som gjennomføres, er nivået på det vitenskapelige utstyret. KrF mener at finansieringen til dette må økes betydelig. Det må opprettes flere stipendiater og postdoc-stillinger for å ta vare på og legge til rette for videreutvikling av spisskompetanse. Samtidig med utvikling av spisskompetanse, er det vesentlig at også universitets- og forskningsmiljøene legger vekt på allmennkunnskap, samfunnsforståelse og dannelse.

Private høyskoler, folkehøyskoler og ulike fagskoler

De private høyskolene har en sentral plass innenfor høyere utdanning. Det er viktig å arbeide for en langt større grad av likestilling, slik at disse institusjonene sees på som en viktig del av høyere utdanning.

Fagskolene, folkehøyskolene, kunsthøgskolene, helsefagskolene og bibelskolene er svært verdifulle utdanningstilbud. I tillegg til viktig realkunnskap bidrar de til en generell kompetanseheving i samfunnet og styrker den enkeltes personlige utvikling, modning og etiske bevissthet.

Folkehøyskolene legger særlig vekt på nytenkning, personlighetsutvikling og dannelse. De har sine røtter i humanisme, kristendom og folkelig kultur. Kunsthøgskolene gir både utdanning og kompetanse og bakgrunn for opptak ved kunsthøgskoler i inn- og utland. Bibelskolene gir en opplæring og kompetanse som mange kirkesamfunn og organisasjoner har bruk for. De tekniske fagskolene dekker behovet for yrkesrettet utdanning, som vil bli stort i de nærmeste årene. De private studietilbudene dekker viktige behov for målrettede utdanningsveier. KrF vil arbeide for å sikre disse private utdanningstilbudene gode vilkår, som gjør at de kan utvikle seg og også i fremtiden sikre enkeltmennesker og samfunn verdifull kompetanse.

Livslang læring

KrF ser ikke bare etter- og videreutdanning ut fra behovet samfunnet har, men også ut fra den enkeltes behov. Livslang læring skal ikke være endimensjonal, men ha utviklingen av hele mennesket som mål. KrF mener etter- og videreutdanningen må bygge på en bred forståelse av både teoretisk og praktisk kunnskap.

Utdanning må lønne seg

Høyere utdanning må lønne seg. KrF vil bedre studiefinansieringen slik at det er mulig å leve av den. KrF vil gjenreise heltidsstudenten, og da er de økonomiske forutsetningene avgjørende. Det må likevel tas høyde for at studenter som får opphold i studiet på grunn av sykdom eller svangerskap/fødsel, ikke blir rammet økonomisk. Det må sikres god dekning av studentbarnehager og innføres pappaperm også for studenter. Fars rolle i forhold til barnet er ikke mindre viktig om han er student enn om han hadde vært yrkesaktiv. KrF vil utvide studiestøtteordningen til 11 måneder i året, og at den skal knyttes opp til folketrygdens grunnbeløp og utgjøre 1,5 G pr år.

Nedsatt funksjonsevne skal ikke være til hinder for å ta høyere utdanning. Regelverket i Lånekassen må tilpasses slik at studenter med funksjonsnedsettelse ikke har dårligere kår enn andre studenter. Ekstrakostnader/lengre studietid som følger av funksjonsnedsettelse må kompenseres.

Høye boligpriser på flere av studiestedene er med på å drive levekostnadene kraftig opp, noe som igjen fører til at studenter bruker mer tid på inntektsgivende arbeid fremfor å prioritere fremdriften i studiet sitt. Tilgangen på rimelige studentboliger må økes, og tilstrekkelig antall av disse må ha universell utforming.

Studenter må sikres et godt behandlingstilbud for fysiske og psykiske lidelser. KrF vil også sikre studenter et like godt psykososialt tilbud uavhengig av studiested. Dette innebærer at modellene for tildeling til studentsamskipnadene må gjennomgås for å sikre likebehandling mellom studiestedene.

KrF vil

- bidra til utviklingen av Norge som kunnskapsnasjon på høyt internasjonalt nivå og sikre en nasjonal styring av høyere utdanning.
- øke grunnbevilgningene til universitetene og høyskolene.

- at det utarbeides en finansieringsmodell for universitet og høyskoler som stimulerer til robuste fagmiljøer og til at institusjonene utvikler og styrker sin egenart.
- verne om gratisprinsippet i høyere utdanning.
- legge til rette for at bevilgningene til forskning i Norge når opp til gjennomsnittelig OECD-nivå gjennom både å styrke den offentlige forskningsinnsatsen og å styrke næringslivets rammevilkår for forskning.
- øke offentlige midler til grunnforskning og næringsrettet forskning.
- prioritere forskning innen energi og klima og nordområdene.
- øke bevilgningen til avansert utstyr.
- stimulere til økt kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter, høyskoler og andre forskningsmiljøer. Institusjonene må gis incentiver for å øke denne aktiviteten.
- at de nye universitetene i Stavanger, Agder og Ås må sikres med rimelig andel av forskningsmidler og forskningsstillinger.
- at større andel av nordområdeforskningen bør kanaliseres til FOU-miljøene i nord.
- at det opprettes flere stipendiat- og postdoc-stillinger og flere faste vitenskapelige stillinger.
- sikre en større rekruttering av kvinner i forskning og blant vitenskaplig personale.
- at norsk medisinsk forskning må styrkes. Det må forskes mer på globale sykdommer, og KrF mener at andelen av ressursene innen offentlig helseforskning som er rettet mot globale sykdommer, må dobles fra 5 prosent til 10 prosent innen 2013.
- sikre og forsterke SkatteFUNN-ordningen.
- løfte frem de ideelle institusjonene innenfor høyere utdanning som en viktig del av den nasjonale utdanningsstrukturen.
- at det stimuleres til at studentene skal ha utvekslings- eller utenlandsopphold, og at internasjonalisering må bli en naturlig del av høyere utdanning.
- gjeninnføre studiestøtten til førsteåret av godkjente bachelorgrader i utlandet.
- styrke helsetilbudet til studentene, særlig når det gjelder psykisk helsevern.
- at støtten fra Statens Lånekasse for utdanning skal være av en slik størrelse at det er mulig å leve på den. Studiestøtten må økes til et beløp tilsvarende 1,5 G (folketrygdens grunnbeløp) pr år.
- utvide studielån til 11 måneder i året.
- at staten skal finansiere og bygge flere studentboliger slik at antall studentboliger står i forhold til behovet. Det bør bygges 2 000 nye studentboliger i året for å få tilstrekkelig fremdrift på dette.
- sikre at utenlandsstudenter med barn har samme rettigheter til kontantstøtte som studenter i Norge.
- at studenter ved private universitets- og høyskolestudier skal få studielån på lik linje med studenter ved offentlige institusjoner.
- at støtten fra Statens lånekasse for utdanning legges til grunn som opptjeningsgrunnlag for trygdeordninger dersom studenten ikke får arbeid etter endt utdanning.
- stimulere til at flere skal få mulighet til videreutdanning.
- sikre offentlig støtte til opprettholdelse og videreutvikling av folkehøyskolene og sikre offentlig støtte til opprettelse av nye og videreutvikling av eksisterende folkehøyskoler.
- at utdanning fra utlandet lettere må kunne godkjennes i Norge.
- at det skal innføres en statlig tilskuddsordning for fagskoler.

- ha på plass en finansieringsordning for helse og sosialfagene ved fagskolene snarest.
- vurdere økt spesialisering i lærerutdanningen enten mot de ulike trinn eller fag.
- styrke rekrutteringen til lærerutdanning, blant annet ved offentlige rekrutteringskampanjer og ved lønnspolitiske virkemidler.
- at bibelskoler og andre skoleslag som ikke naturlig hører inn under privatskoleloven eller fagskoleloven, skal sikres like gode rammebetingelser og utviklingsmuligheter som i dag.
- at bibelskoler likestilles med folkehøyskole med tanke på studiepoeng.
- styrke utdanningen av realfaglærere.

Næringsliv og næringsutvikling

Lønnsomme bedrifter er en forutsetning for bosetting og aktivitet i by og bygd. KrF vil arbeide for at norske bedrifter har forutsigbare rammebetingelser som legger til rette for bærekraftig verdiskaping. Vi vil føre en økonomisk politikk som fremmer nyskaping og næringsutvikling og som gir forutsigbarhet for de som vil investere i arbeidsplasser. Norge må fremstå som et attraktivt land for investering i nye virksomheter. KrF vil ha en målrettet politikk for å gi gründere gode vilkår.

Økt satsing på forskning og utvikling er nødvendig for et næringsliv som skal bære kostnader for kommende generasjoner. Konkurransen er viktig for et sunt næringsliv med livskraft og omstillingsevne og bidrar til effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser. Uheldige maktkonsentrasjoner i markedet må motvirkes av et sterkt og uavhengig konkurransetilsyn. KrF vil at alle bedrifter skal ha etiske retningslinjer for sin virksomhet.

Skatteregimet i Norge skal være konkurransedyktig internasjonalt, og dessuten enkelt og lett å forstå. Kompliserte og uoversiktlige regelverk er krevende både for privat og offentlig virksomhet, og må unngås. Vi vil arbeide for et skattesystem som fremmer miljøvennlig atferd. Private investorer som ønsker å investere i nyetableringer, såkalte "business angels", bør sikres rammevilkår som øker tilgangen på risikokapital og at risikovillig kapital sikres gjennom det offentlige virkemiddelapparatet.

KrF ønsker et enklere Norge. Norge har flere hundre tusen små bedrifter som rammes hardt av et unødige detaljert rapporteringssystem og kompliserte regelverk. 80 prosent av norske bedrifter har under fem ansatte. "Skjemaveldet" er særlig et problem for gründere. KrF vil avskaffe unødige lover og regler og forenkle rapporteringen for næringslivet.

KrF vil sikre norske hjørnesteinsbedrifter en fremtidig energiforsyning som muliggjør fortsatt drift i Norge. Ren energi til kraftkrevende industri er et miljøvalg. KrF vil ha både generelle og næringsspesifikke tiltak for å treffe næringslivets forskjellige behov.

Norsk næringsliv er nær knyttet opp til rike naturressurser. Tilgang på kvalifisert arbeidskraft og forskningsbaserte løsninger og produkter er viktig for at bedriftene skal kunne videreutvikles. Sterkere satsing på forskning og utvikling er også et offentlig ansvar og må prioriteres sterkere. Arbeidsinnvandring er en forutsetning for å lykkes. Norsk næringsliv er avhengig av arbeidsinnvandring for å opprettholde produksjon og tilfredsstillende etterspørselen. KrF vil arbeide for at disse arbeidstakerne har samme betingelser som norske arbeidstakere og vil motarbeide sosial dumping. Gode ordninger for seniorer og fleksibilitet i forhold til trygd/arbeid må på plass.

Norge trenger en bedre infrastruktur. Det gjelder både veier, bane, sjøtransport og bredbånd. En kraftig opprustning av jernbanen og veinettet er nødvendig for at transporten til markedene for bedrifter i distrikts-Norge skal være tidsriktig, sikkerhetsmessig og miljømessig forsvarlig.

KrF vil innføre bedre sosiale rettigheter for gründere og selvstendig næringsdrivende.

Det er nødvendig med et sosialt "sikkerhetsnett" i en startfase. Sykestrygd og gode løsninger for omsorg for egne barn er for dårlig ivaretatt for selvstendig næringsdrivende sammenliknet med vanlige lønnsinntakere. Selvstendig næringsdrivende bør ha rett til sykepenger fra første sykedag, på lik linje med andre arbeidstakere.

Den unike kompetansen i det norske maritime miljøet har internasjonal ry. Grunnlaget for kompetansen kommer fra norske sjøfolk, og KrF vil legge til rette for å bevare denne spisskompetansen. Norsk skipsfart er en viktig næring og spiller i tillegg en nøkkelrolle for arbeidsplasser og bosetting langs kysten. KrF vil sikre skipsfartsnæringen forutsigbare rammevilkår og en rederiskatteordning som sikrer et fortsatt sterkt og aktivt norsk eierskap i skipsfarten. Rederinæringen og sjøfolk må ha rammevilkår som gjør dem i stand til å konkurrere på det internasjonale markedet.

For å stimulere til innovasjon må skolene, i samarbeid med lokalt næringsliv, satse mer på opplæring i entreprenørskap. Om lag 30 prosent av dem som har deltatt i en "ungdomsbedrift" på skolen, starter senere egen virksomhet. Morgendagens næringsliv skapes nå. Det vil i stor grad være kunnskapsbasert. Videreutvikling og videreforedling av produkter både fra primærnæringene og industrien henger nøye sammen med kunnskap. Det vil samtidig være behov for mange kategorier

ansatte i disse satsingene. Norske myndigheter må stimulere til og forutsette bedre samhandling og samarbeid mellom utdannings- og forskningsinstitusjoner og næringslivet.

Miljø- og klimautfordringene må møtes med et bredt spekter av politiske tiltak. Næringspolitisk må Norge utnytte sine fortrinn samtidig som man bidrar til å løse miljøutfordringer. Kunnskap og utvikling av fremtidsrettet miljøvennlig teknologi er en viktig nøkkel til bærekraftig utvikling. Her må politikk og næringsliv spille på lag. KrF vil at det skal stilles strenge miljøkrav og legge til rette for at de gode og fremtidsrettede løsningene skal lønne seg.

Norges allsidige natur- og villmarksområder er, i tillegg til sin egenverdi og lokale betydning, et konkurransefortrinn for reiselivsnæringen. Reiselivsnæringen er viktig for verdiskapingen i hele Norge og må videreutvikles. Kulturbasert næringsutvikling må også stimuleres.

Petroleumsnæringen er viktig for norsk økonomi. Næringen bidrar til både industriell og teknologisk utvikling av stor betydning, og er dessuten vesentlig for sysselsettingen i mange regioner. Det er behov for kompetanse og teknologiutvikling på norsk sokkel om man skal opprettholde eller forlenge aktivitetsnivået. Rammevilkårene må tilpasses endringene som skjer på sokkelen og for leverandørindustrien.

Den norske stat er, ikke minst på grunn av oljeindustrien, en stor eier i norsk næringsliv. KrF mener at det bør være en rimelig balanse mellom privat og offentlig eierskap. Det direkte statlige eierskapet skal bidra til å oppfylle de overordnede målene for finanspolitikken. KrF støtter et profesjonelt statlig eierskap som virkemiddel blant annet for å sikre at verdiskaping ved utnytting av naturressurser kommer hele befolkningen til gode, og for at viktige ledelses- og strategifunksjoner i bedrifter som er teknologiledende innenfor sine bransjer, bevares i Norge. Samtidig må effekten av eierskap som virkemiddel for å nå disse målene vurderes opp mot andre virkemidler. KrF mener at det er rom for en viss reduksjon av statlig eierskap til fordel for privat eierskap, uten at dette vil svekke måloppnåelsen for finans- og næringspolitikken.

Samtidig som det er viktig å sikre næringslivet gode og forutsigbare vilkår, er det nødvendig å gjennomgå samfunnets kontrollrutiner for å ivareta hensynet til miljø, helse og sikkerhet. KrF ønsker strengere kontroll med laster levert til norske havner og en større samordning av statlige tilsynsmyndigheter.

KrF vil:

- at formueskatten fjernes for arbeidende kapital.
- at arveavgiften fjernes ved eierskifter i familiebedrifter som drives videre. (Se skatt- og avgiftskapitlet for detaljer.)
- ha en forenklet aksjelov for små bedrifter.
- innføre "solnedgangslovgivning" både statlig og kommunalt, slik at visse regler og forskrifter har en begrenset varighet og forsvinner dersom de ikke aktivt blir vedtatt på nytt etter et gitt antall år.
- skape et enklere Norge. Særlig skal det tas hensyn til små og mellomstore bedrifter. Ingen skal måtte gi det offentlige samme opplysningen flere ganger.
- at rammevilkårene for nyetablerere må bedres, blant annet ved at skatt og moms forfaller til betaling først etter at inntektene er kommet i de første driftsårene.
- legge særlig til rette for innovasjon og nyskaping av miljøteknologiske nyvinninger.
- sikre næringslivet likeverdige konkurransevilkår med sammenlignbare land i Europa.
- økte investeringer i jernbane, stamveinettet og i veiene i distrikts-Norge.
- øke tilskudd til forskning og styrke samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og bedrifter.
- bedre sosiale rettigheter for selvstendig næringsdrivende.
- vurdere innføring av et minstefradrag for selvstendig næringsdrivende som et virkemiddel for å redusere tidsbruk til dokumentasjon av mindre utgifter.
- at reglene for fremførbart underskudd må videreføres.

- sikre forutsigbare rammevilkår som sikrer en konkurransedyktig skipsfartsnæring.
- heve strafferammen for prissamarbeid for å bekjempe denne grove formen for konkurransekriminalitet som særlig går ut over mindre bedrifter og vanlige forbrukere.
- at Norge utnytter handlingsrommet innenfor EØS for støtte til næringsutvikling.
- at det stimuleres til best mulig ressursutnyttelse i økonomien for å sikre verdiskaping, sysselsetting og bærekraftighet.
- at "Innovasjon Norge" har ansvar, regionalt og sentralt, for å skape møteplasser mellom forsknings, gründer- og kapitalmiljø, slik at gode ideer blir omsatt til produkter.
- stimulere til økt forskningsinnsats i bedriftene gjennom å øke beløpsgrensene i SkatteFunnordningen.
- at det må bli lettere å få godkjent utdanninger fra utlandet.
- styrke merkevarebyggingen av Norge som opplevelsesturistmål.
- sikre drift av Hurtigruta.

Landbrukspolitikk

Norsk landbruk skal drive god og forsvarlig ressursforvaltning, trygg matvareproduksjon av høy kvalitet og bidra til bosetting i alle deler av landet. Bondens arbeid er viktig for nasjonen og må verdsettes slik at de som driver landbruk, må sikres en inntekt på linje med andre yrkesgrupper. Landbrukspolitikken må fortsatt stimulere en variert bruksstørrelse. Den internasjonale matvaresituasjonen gjør det viktig å sikre produksjonen av basisvarer nasjonalt samtidig som det stimuleres til lokal videreforedling og økologisk produksjon.

Norsk landbruk er viktig for å opprettholde matvaresikkerhet, verdiskaping, bosetting og kulturlandskap. Matvareproduksjonen i Norge skal baseres på en miljø- og ressursvennlig utnyttelse av lokale ressurser. Landbrukspolitikken må ta høyde for at utfordringene varierer i ulike deler av landet. Det er en nær sammenheng mellom dyrket areal og matproduksjon. Norge er mellom de land i verden som har minst dyrket jord pr. innbygger. KrF går inn for et strengt jordvern for å sikre fremtidens generasjoner muligheten for nasjonal matforsyning.

Økologisk produksjon og alternativ drift

Det er et mål å vri etterspørselen etter norske landbruksvarer fra konvensjonelle til økologiske, slik at den økologiske produksjonen kan økes. Valg av driftsform bør avspeile en helhetlig tenkning både når det gjelder plante- og dyrehelse, et samlet miljøperspektiv og behovet for matproduksjon. Både forskningsmidler, tilskuddsordninger og gode omsetnings- og markeds løsninger er nødvendig for å få dette til.

KrF er positiv til småskaladrift og nye regler som åpner for lokal slakting blant annet ved mobile slakterienheter og lokal foredling. Dette kan blant annet gi grunnlag for spennende nisjeproduksjon og lokale spesialiteter i tillegg til redusert transportbehov. Landbruket bør i større grad nyttes som ressurs for læring, mestring og terapi hvor skoleelever, mennesker med psykiske lidelser og behov for arbeidstrening/attføring utgjør målgruppen.

Dyrevern og dyrehelse

Transport av dyr og matvarer er en miljøutfordring. Nødvendig transport må ta hensyn til dyrenes helse og stressnivå. Lokal produksjon og omsetning gir en miljømessig gevinst. Forbrukerinformasjon er en viktig pådriverfaktor for kvalitet og skaper sunn konkurranse. Alle landbruksvarer må merkes med opprinnelsesland og produsentkode. Næringsmiddelindustrien er en viktig arbeidsintensiv distriktsnæring som må sikres råstoff. Den må drives på en måte som tilfredsstiller høye miljø- og hygienekrav.

Alt dyrehold skal baseres på god dyrevelferd, og avlving skal skje raskt og uten unødige lidelse. Det må ikke tillates avl eller bioteknologisk utvikling som fremskaffer individer uten dyrenes naturlige instinkter og egenart.

Landbruk og miljø

Det må stilles strenge miljøkrav til landbruket for å hindre avrenning til vassdrag. Det må arbeides aktivt for å prøve ut tiltak som reduserer utslippene av klimagasser fra landbruket, og avgasser fra gjødselkjellere må i større grad brukes til energiproduksjon for dermed å redusere utslippene av metangass.

De miljøpolitiske målsettingene om levedyktige bestander av de store rovdyrartene må følges opp gjennom en aktiv forvaltning med bestandsovervåking og –regulering. Det er storsamfunnet som skal bære omkostningene med rovdyrene, og landbruket må derfor ha gode erstatningsordninger for tap av beitedyr og omstillingstiltak i kjerneområdene for rovdyr. Det må i stor grad være en lokal forvaltning av vernet av de store rovdyrene.

Landbruksnæringen er, som forvalter av kulturlandskapet vårt, en viktig faktor for trivsel og som grunnlag for reiselivet.

Økonomi

Midler over jordbruksavtalen må i størst mulig grad komme den aktive bonden til gode. Landbrukspolitikken må stimulere til felles drift mellom gårdsbruk, slik at de kan bedre sine arbeidsvilkår og utnytte maskinpark og driftsapparat bedre.

KrF vil opprettholde norsk matproduksjon og vil at utviklingslandene må få forbedret sin internasjonale markedsadgang. Det er fullt mulig både å sikre dette og sikre handelsmekanismer og næringstilskuddspolitikken som fremmer ønsket utvikling innenfor eget lands landbruk. Samarbeid mellom norsk landbruk og landbruket i utviklingsland må stimuleres og videreutvikles.

Generasjonsskifte og odel

Det må legges til rette for gode ordninger ved generasjonsskifter og ved annen overtakelse av landbrukseiendommer. Nye eiere må stimuleres til aktivt eierskap og drift og bosetting på gården. Boplikten bør opprettholdes som hovedregel, men kommunen må kunne gi varig fritak der det, etter nærmere gitte kriterier, er urimelig å pålegge boplikt.

Odelsoven bør revideres. Loven skaper grunnlag for positive holdninger, langsiktig satsing og stabilitet i næringen. Odelsoven må imidlertid ikke være til hinder for sunn bruksutvikling og aktivt eierskap. Fristen for å levere odelstevning må gjøres kortere, samtidig som odelsrettshavere må varsles når odelseiendommer legges ut for salg, slik at eksterne kjøpere får raskere avklaring på hvorvidt odelsrett ønskes benyttet.

Skogbruk

Skogen i Norge er en viktig ressurs både med tanke på tømmer, annen virkesproduksjon til bioenergi og friluftsopplevelse. Skogen er også av stor betydning for binding av CO₂. Aktivt eierskap i skogbruket må stimuleres. Det må stimuleres til investering i fremtidsskogen, med tilskudd til skogkultur som planting, rydding og tynning. Staten må legge til rette for å kunne kombinere verneinteresse med bærekraftig landbruksdrift.

KrF vil:

- arbeide for et levende landbruk og en livskraftig næringsmiddelindustri med basis i landbruket.
- sikre en nasjonal produksjon av basismatvarer samtidig som en øker matmangfoldet og produksjon av økologiske varer.
- arbeide for økonomiske virkemidler som fremmer samdrift og stimulerer til mer samarbeid mellom gårdsbruk. Begrensingene på antall medlemmer i en samdrift og maksavstanden mellom gårder som inngår i samme samdrift må oppheves.
- at kvoteordningen for melk skal innrettes med størst mulig fleksibilitet både for enkeltbruk og samdrifter. Kvoteene må tilpasses slik at driftsapparat som melkeroboter og så videre kan utnyttes på en optimal måte.
- at regelverket om bruk av traktor og større landbruksmaskiner på offentlig vei skal tilpasses den tekniske utviklingen og behovet i næringslivet. Regelverket må utformes mer oppklarende og håndheves likt over hele landet.
- sikre bønder mulighet for et inntektsnivå på linje med andre yrkesgrupper.
- regionalisere større deler av virkemidlene som retter seg mot miljø, kulturlandskap og næringsutvikling.
- utvikle tilskuddsordningene slik at de i større grad fører til en variert bruksstruktur og fanger opp regionale forskjeller.
- åpne for mer bruk av arealtilskudd og andre tiltak for å holde kulturlandskapet åpent og samtidig sikre driftsgrunnlag også for mindre bruk.
- ha et strengt jordvern og nydyrking for å sikre nasjonal og global matproduksjon også i fremtiden.
- si nei til genmanipulerte mat- og fôrvarer.

- føre en aktiv skogpolitikk som legger til rette for en skogskjøtsel som tar hensyn til skogens produksjonspotensiale samtidig som skogens potensiale for binding av CO₂ utnyttes.
- sikre grunneierne gode erstatningsordninger i forbindelse med arealvern. Staten må stille seg positiv til frivillige og langsiktige verne- og skjøtselsavtaler, som både sikrer vern av områder og langsiktig økonomi for gården.
- føre en skogpolitikk som gir bedre utnyttelse av skogen, også som biomasse til energiformål.
- klargjøre begrepsbruken omkring inngrepsfrie soner INON^{INON}. Begrepsbruken må ikke komme til hinder for et aktivt skogbruk innen områder som ellers ikke er underlagt andre vernebestemmelser. Dette forutsetter at hogst og maskinelt uttak av tømmer ikke defineres som tunge tekniske inngrep.
- ha strenge krav til levetilstand for husdyr som så langt mulig ivaretar dyrenes naturlige behov.
- begrense omfanget av dyreforsøk, og erstatte dette mest mulig med moderne teknologi.
- beholde odelslovens intensjon, men endre fristen for odelsstevning av hensyn til forutsigbarhet for eksterne kjøpere.
- at det må satses enda sterkere på forebyggende tiltak mot rovdyrskader for å redusere tap av dyr på beite. Samtidig må det sikres gode erstatningsordninger.
- at Norge gjeninnfører beredskapslagring av korn.
- at en ordning med fagbrev må innføres i landbruket.
- at kjøp av melkekvote skal kunne regnes som investering.
- at støtteordningene til landbruket skal innrettes slik at de ikke hindrer handel med fattige land.

^{INON} Inngrepsfrie områder i norsk natur

Fiskeri og havbruk

Fiskerinæring og havbruk har stor betydning for verdiskaping, sysselsetting og bosetting i kyst-Norge. Vår kyststripe er lang og ressursrik. Våre havområder er tre ganger så store som våre landområder. Norge rår på den måten over enorme, fornybare ressurser. Dette gir vår nasjon store muligheter og et tilsvarende ansvar for å forvalte havets ressurser på en bærekraftig måte. Et langsiktig bærekraftig forvaltningsperspektiv må ligge til grunn for fiskeri- og havbrukspolitikken.

Fiskeriressursene er vår felles eiendom. Deltakerloven og råfiskloven er viktige pilarer i fiskeripolitikken. Kvotesystemet må opprettholdes for å sikre en langsiktig og bærekraftig avkastning. Hensynet til levedyktige bestander må gå foran kortsiktige næringshensyn. Det må være et mål at mer av fisken videreføres i Norge. Kystflåten har med sin nærhet til mottaker gode forutsetninger for å levere fisk til norsk videreforedling. Havfiskeflåten sine leveranser av fisk til anlegg langs hele kysten er viktig for å opprettholde jevn drift. Det må stimuleres til å legge større vekt på ferskhet og kvalitet på fangstene, blant annet gjennom utvikling av redskaper og fangstmønstre. Det store opptaket av ungfisk må reduseres, blant annet gjennom reguleringer av områder og redskaper.

Forbedring

Næringen er ressurskrevende, med store investeringer og er avhengig av å planlegge driften langsiktig. Det må skapes rom for fornyelse av fiskeflåten, slik at produktiviteten er optimal, uten å svekke ressursgrunnlaget. En fornyelse av flåten vil også være gunstig med tanke på reduserte utslipp til luft og har dermed en betydelig miljøgevinst.

Rekruttering

Det er viktig å rekruttere dyktige unge til å satse på næringen. Det må reageres strengt mot dumping av fisk og uriktig rapportering og legges til rette for levering av bifangst på en måte som reduserer fristelsen for dumping. Norge må være en pådriver for et velfungerende internasjonalt avtaleverk mot fiskefusk og dumping. Straffereaksjonene for forsettlig ressurskriminalitet må skjerpes.

Bærekraftig forvaltning

Det må legges til rette for økt uttak av sel og noen hvalarter. En stor bestand av sjøpattedyr står for stort uttak av matfisk. KrF ønsker økt forskning for å finne bærekraftig anvendelse av sjøpattedyr. All forvaltning av havpattedyr må være kunnskapsbasert og bygge på reelle bestandsmål. KrF vil styrke forskningen knyttet til havbruksnæringen. Føre-var-prinsippet skal ligge til grunn for satsing og videreutvikling. KrF ønsker en videreutvikling av oppdrettsnæringen med tanke på produksjon av kvalitetsprodukter. Det er nødvendig å forske på utvikling av fôrtyper, slik at gift og medisinerbruk kan elimineres. Nye arter i oppdrettssammenheng, som blant annet torsk, kveite og piggvar, samt skjell og skalldyr, kan gi grunnlag for ny vekst. Det er viktig at gener fra villaksestammer tas i bruk for at bestanden skal bli mer motstandsdyktig mot sykdom. Det er viktig i havbruksnæringen at mangfoldet blir tatt vare på.

Det må satses på videreutvikling av innlandsfisket med sikte på å bedre utnyttelsen av denne ressursen. Landbaserte oppdrettsanlegg for innlandsfisk må ha krav til rensing som hindrer utslipp av fôr-rester og smittestoffer og rømming av oppdrettsfisk i innlandsvassdragene.

KrF legger vekt på at naturens mangfold må bevares og at vi ikke må risikere at villaksen mister sine territorier og at villaksstammen utsettes for genetisk forurensing.

Det er rimelig at det er de regionale myndigheter som har hånd om konsesjonsvilkår og har konsesjonsmyndighet. Det er viktig at arealbegrensninger ikke blir brukt på en måte som frembringer økt risiko for sykdom. Krav til rømmingssikkerhet må skjerpes.

Kongekrabben er et godt eksempel på at nye arter kan føre til store utfordringer for økosystemene og for eksisterende næringvirksomhet.

KrF vil:

- sikre en forsvarlig og langsiktig bærekraftig forvaltning av fiskeressursene.

- at fiskeri prioriteres høyere i konkurransen mellom oljeutvinning/seismisk skyting og fiskeri.
- bevare norsk eierskap i fiskeri og havbruk.
- legge økt vekt på lokale arbeidsplasser når kvoter skal fordeles.
- at innholdet i strukturmeldingen må ligge fast for å sikre næringen forutsigbare rammevilkår.
- ha leveringsplikt for å fremme lokal videreforedling. Dersom leveringsforpliktelsene ikke overholdes, må det få konsekvenser for videre kvotetildeling.
- bekjempe fiskefusk og dumping.
- at kystfiskeflåten skal sikres forsvarlige driftsvilkår og redusere trålnes og snurrevadfiskernes adgang til å fiske i kystnære strøk.
- styrke forskning på nye arter innenfor havbruk og utvikling av nye produkter fra fiskeri gjennom å utnytte råvarene bedre og satse mer på innenlands videreforedling.
- øke fangsten av sjøpattedyr og arbeide for en internasjonal aksept for dette innenfor økologisk bærekraft.
- at kvotefordelingen mellom ulike fartøygrupper må ligge fast.
- arbeide for internasjonale avtaler for å sikre norske bedrifter markedsadgang for marine produkter.
- redusere opptaket av ungfisk.
- ha en effektiv kontroll mot overbeskatning av matfisk i norsk farvann og arbeide for en slik kontroll også internasjonalt.
- stimulere til å legge større vekt på ferskhet og kvalitet.
- at uttak av laks i sjø og elv må forvaltes på en bærekraftig måte. Eventuelle restriksjoner i uttak må fordeles både på elvefiske og sjølaksefiske.
- at tildeling av oppdrettskonsesjoner innenfor rammen av nasjonalt fastsatt politikk flyttes fra fiskeridirektoratet til regionalt nivå.

Arbeidsmarkeds- og velferdspolitik

KrF vil ha et arbeidsliv der alle som har mulighet til å arbeide, kan delta, og hvor det føres en aktiv innsats for å inkludere alle, og forhindre utstøting. Myndighetene, arbeidstakerne og arbeidsgiverne må samarbeide aktivt for å nå dette målet. Velferdsordningene må utformes slik at det lønner seg å arbeide. Samtidig må personer som ikke makter å stå helt eller delvis i arbeid, sikres et verdig liv med tilstrekkelig inntekt.

Arbeidsmiljøloven skal sikre gode fysiske og psykososiale arbeidsforhold for arbeidstakerne. KrF vil bevare arbeidsmiljøloven som en vernelov for arbeidstakerne, som ivaretar deres kollektive og individuelle rettigheter. KrF ønsker at alle som blir kjent med kritikkverdige forhold og varsler om dette skal sikres tilstrekkelig vern.

NAV

Hver femte person i yrkesaktiv alder står utenfor arbeidsmarkedet, og er avhengig av sykepengene eller andre korttidsytelser, sosialhjelp, uførepensjon eller førtidspensjon. En hovedutfordring for arbeidslivspolitikken de kommende årene blir å redusere antallet personer som går fra arbeid til trygd på varig basis. Arbeidstakerne er selve nerven i verdiskapingen i landet, og arbeidsledighet og -uførhet har store kostnader både for samfunnet og for den enkelte. KrF vil ha et godt utbygd offentlig støtteapparat for personer som trenger bistand for å kunne stå i eller komme tilbake til arbeid. NAV-reformen skal følges aktivt opp, slik at brukerne opplever et samlet offentlig tilbud som gir best mulig målrettet hjelp, så tidlig som mulig. KrF vil at summen av de økonomiske virkemidlene (skatt, ulike tilskudd og trygd) skal være slik at det lønner seg å arbeide, så sant ikke tungtveiende sosiale hensyn tilsier noe annet. NAV-reformens intensjon om at brukerne skal slippe å bli sendt fra kontor til kontor, men møte en samlet tjeneste for trygdeordninger, sosiale ordninger og arbeid på ett sted må ivaretas. NAV-kontorene må derfor sikres gode faglige arbeidsmiljøer og tilstrekkelige ressurser.

Livsfasetilpasset arbeidstid

Livsfasetilpasset arbeidstid er et viktig virkemiddel for å unngå utstøting av personer fra arbeidslivet i perioder der de for eksempel har stor arbeidsbyrde knyttet til omsorg for barn, syke eller eldre familiemedlemmer. Så sant arbeidets art tillater det, bør det legges til rette for avtaler om livsfasetilpasset arbeidstid for et visst tidsrom.

Utenlandske arbeidstakere

De siste årene har antallet utenlandske arbeidstakere i Norge steget kraftig. Hovedårsaken er innlemmingen av Polen og de baltiske landene i EU fra 2004, noe som har åpnet det norske arbeidsmarkedet for arbeidstakere og oppdragstakere fra disse landene. Arbeidsinnvandringen har skapt økende utfordringer for arbeidet med å hindre sosial dumping. KrF vil at alle som arbeider i Norge, skal ha gode lønns- og arbeidsforhold, uavhengig av hvilken nasjonalitet de har, og hvilket land deres arbeidsgiver er registrert i.

KrF vil:

- ha et høyt nivå på arbeidsmarkedstiltak rettet mot personer med særskilt behov for kvalifisering og aktiv bistand for å kunne vende tilbake til arbeidslivet.
- satse på et nært samarbeid med attføringsbedrifter og frivillige aktører som Fretex, Kirkens Bymisjon og Kirkens Sosialtjeneste i arbeidet for å nå målene om inkludering i arbeidslivet.
- legge klare føringer på NAV, slik at personer med mulighet til helt eller delvis arbeidsdeltakelse kan komme raskt i gang med et relevant attføringsløp, og at personer uten reell mulighet til å komme tilbake til arbeid får en rask og ubyråkratisk overgang til en varig trygdeordning.
- påse at NAV-reformen fører til større nærhet mellom bruker og veileder ved NAV-kontoret.
- at det åpnes for at førerkortopplæring skal kunne finansieres gjennom Statens Lånekasse for Utdanning.

- at størrelsen på sosialhjelpsutbetalingene i kommunene skal være basert på den enkeltes behov og ikke kommuneøkonomiske hensyn.
- at velferdsordningene må innrettes slik at det lønner seg å ta arbeid med mindre viktige sosiale hensyn tilsier noe annet.
- vurdere en viss oppmyking av vilkårene for at gjeldsordningsperioden kan settes til «0 år».
- åpne for at en og samme person kan få mer enn én gjeldsordning i løpet av livet.
- at mulighetene for å gi permanent lønnstilskudd til personer med nedsatt funksjonsevne blir benyttet aktivt.
- øke bevilgningene til hjelpemidler som gjør det lettere for personer med nedsatt funksjonsevne å stå i ordinært arbeid.
- at uførepensjonsordningen i fremtiden skal utformes slik at det lønner seg å prøve seg i arbeidslivet, uten fare for at mindre inntektsendringer medfører store kutt i pensjon.
- tilpasse AFP-ordningen til målene i pensjonsreformen i tråd med pensjonsforlikene i Stortinget, ved at alle får et tidligpensjonstillegg ved fylte 62 år. Personer som velger å fortsette i arbeid etter 62 år, skal tjene på dette også i form av høyere pensjon.
- videreføre og fornye en avtale om inkluderende arbeidsliv med partene i arbeidslivet, men med mulighet for staten til å foreslå endringer i den økonomiske ansvarsfordelingen mellom stat, arbeidsgivere og arbeidstakere i sykelønnsordningen dersom vedtatte målsettinger om redusert sykefravær ikke nås.
- gå kritisk gjennom særalderbestemmelser for å se om de er tilstrekkelig begrunnet i viktige HMS-hensyn.
- forsterke tilbakevirkende kraft for pensjonsopptjening for ulønnet omsorgsarbeid, slik at flere kommer inn under ordningen.
- at en allmenn folketrygd og obligatoriske tjenstepensjonsordninger skal kunne suppleres med gode muligheter for individuell pensjonssparing.
- videreføre arbeidsmiljøloven som en vernelov for arbeidstakernes kollektive og individuelle rettigheter.
- beholde regler i arbeidsmiljøloven som skal sikre at faste ansettelsesforhold er hovedregelen i arbeidslivet.
- ha samme arbeidsrettsbestemmelser for alle grupper i arbeidslivet ved å erstatte tjenstemannsloven med allmenne bestemmelser i arbeidsmiljøloven.
- justere bestemmelser i arbeidsmiljøloven som i særlig grad gjør det risikabelt for småbedrifter å ansette i faste stillinger.
- innføre likestilling av arbeidstid for personer med tredelt turnus og mye kvelds- og helgearbeid med personer som arbeider i helkontinuerlige skiftordninger.
- fortsette et aktivt samarbeid med partene i arbeidslivet for å bekjempe mobbing på arbeidsplassene.
- føre et kontinuerlig holdningsarbeid mot skjult diskriminering av seniorer, funksjonshemmede og innvandrere i arbeidslivet, i samarbeid med ressursmiljøer.
- ha et regelverk for folketrygdens ansvar for dagpenger ved permisjon som er tilpasset arbeidsmarkedssituasjonen.
- sikre Arbeidstilsynet tilstrekkelige ressurser til at det kan følge opp sitt ansvar for å påse at bestemmelser om lønns- og arbeidsvilkår blir fulgt opp, og ha et særlig fokus mot bedrifter og bransjer som benytter seg av utenlandsk arbeidskraft.
- at det skal være mulig å søke om arbeidstillatelse fra Norge for kvalifiserte utenlandske arbeidssøkere som allerede befinner seg her.

Boligpolitikk

Alle skal kunne bo godt og trygt. Med økende befolkning må det bygges mange boliger. Husbanken må styrkes for å hjelpe unge i etablererfasen til å få et stabilt og trygt lån. Fokuset på mer miljøvennlige og universelt utformede løsninger må økes. Det skal fortsatt satses på å avskaffe bostedsløshet. Høye boligpriser bør møtes med nye finansieringsordninger som gjør det mulig å skaffe egen bolig.

En god bolig er viktig for både helse, trivsel og integrering av ulike grupper i befolkningen. For KrF er det et mål at flest mulig skal kunne eie egen bolig. Husbanken er statens fremste virkemiddel for en god boligforsyning og samarbeider både med private utbyggere og kommuner, og KrF vil videreføre Husbankens oppgaver og målsettinger. Det viktigste er å sørge for et godt fungerende boligmarked – både i byer og tettsteder og i distriktene - og en effektiv byggeprosess. Samtidig må Husbanken kunne spille en viktigere rolle og gi lån til enda flere enn i dag. I dårlige tider er Husbanken et avgjørende virkemiddel for å opprettholde boligbyggingen.

Sosial boligbygging

KrF vil tilrettelegge for et boligtilbud som skal være variert og tilpasset ulike befolkningsgrupper og aldersfaser. Det ordinære boligtilbudet fremskaffes gjennom privat og offentlig regulering, utbygging i privat regi gjennom markedsmekanismer og privat/offentlig samarbeid. Kommunene har et særskilt ansvar for den sosiale boligbyggingen som fremskaffelse av egnede boliger til vanskeligstilte og grupper som selv ikke kan skaffe seg bolig, som blant annet boliger til psykiske utviklingshemmede, rusavhengige, psykiatriske pasienter, flyktninger og omsorgsboliger.

De økonomiske virkemidlene er målrettet mot de mest vanskeligstilte på boligmarkedet. Sentrale boligvirkemidler som bostøtte, startlån og boligtilskudd må gjøre det mulig både å skaffe seg og beholde sin egen bolig. KrF vil at botilskuddet skal økes og gis til flere som trenger økonomisk tilskudd. Kommunene må i samarbeid med Husbanken ha økt innsats mot bostedsløshet.

Høye boligpriser bør møtes med nye finansieringsordninger som gjør det mulig å skaffe egen bolig også i pressområder. Her kan Husbanken spille en viktig rolle. KrF mener det må utvikles nye finansielle virkemidler rettet mot vanskeligstilte og unge førstegangsetablerere (uten kapital). Det bør utprøves løsninger i kombinasjon med leie/leasingmodell og eierløsninger.

Det er viktig at tilgangen på tomter planlegges med et langsiktig og helhetlig perspektiv. Kommunenes behandling og godkjenning av byggeklare tomter må ikke virke unødvendig fordyrende. En ansvarlig finanspolitikk med lavt rentenivå er viktig for dem som skaffer seg bolig og skal betjene lån.

Energi i boliger

KrF vil at det skal satses mer på alternative energikilder og tiltak som vil redusere energibehovet. Oppvarming med oljefyr skal fases ut i løpet av neste stortingsperiode. Alle offentlige bygninger skal ha oppvarming ved alternativ energi. Alle større byggefelt skal ha fjernvarme. Det skal gis rimelige lån til energisparing ved utbedring og rehabilitering.

Universell utforming

Universelt utformede boliger vil gi gode boligmiljøer og samfunnsøkonomiske gevinster. Universell utforming handler ikke om spesialløsninger for enkeltpersoner, men om god utforming som passer for flest mulig mennesker uten behov for tilrettelegging. Det er viktig at boliger, bygninger og utearealer gjøres tilgjengelige for alle. Installering av heis i eldre bygårder vil gjøre det mulig for flere å bli boende lenger i egen bolig. Uteområder og gårdsrom i tette byområder kan utvikles til gode private uteområder og øke bokvaliteten med rekreasjons- og lekeområder.

KrF vil:

- arbeide for å skaffe boliger til vanskeligstilte i boligmarkedet, med særlig vekt på bekjempelse av bostedsløshet.
- utvide mulighetene for å få lån i Husbanken.

- styrke Husbankens rolle i sosial boligbygging.
- arbeide for bærekraftig kvalitet, sikkerhet og god estetikk i det bygde miljøet.
- ha flere universelt utformede boliger og bygninger.
- at det etableres en ordning med statlig heistilskudd.
- etablere en ordning med tilskudd til utvikling av gårdsrom, "byhager" og store lekeområder i bysentra.
- stimulere til bygging av flere miljøvennlige boliger med redusert energibehov.
- at offentlige bygg skal ha alternativ energi.
- utvide bostøtteordningen, særlig i områder med prispress og høye bokostnader.
- øke grensene for samlet sparebeløp og maksimalt årlig sparebeløp i BSU- ordningen.^{BSU}

Distriktspolitikk

KrF vil ha en politikk som legger til rette for at folk kan bo der de selv ønsker. Sterke regioner, som kan videreutvikle og utnytte spesielle fortrinn, er en forutsetning for en effektiv distriktspolitikk. Distrikts-Norge har sammensatte utfordringer som ikke kan løses uten sterkere regional styring og samordning. En differensiert distriktspolitikk, basert på regionale fortrinn, er nødvendig. Gode kommunikasjonsløsninger, som reduserer avstandsulempen, er viktig for en positiv utvikling i hele landet.

Distriktspolitikkenes fremste oppgave blir å legge til rette for bosetting og arbeidsplasser i hele landet. En god distriktspolitikk er avhengig av politikken på alle områder. Distrikts-Norge kan tilby andre kvaliteter enn de store befolkningskonsentrasjonene, men folketallet går likevel ned. Statens politikk overfor kommunesektoren er et av de politikkområdene som har størst effekt på utviklingen i distriktene. Gjennom de årlige overføringene til kommunene må staten sikre kommunalt handlingsrom. Landbrukspolitikk, fiskeripolitikk og annen næringspolitikk er også vesentlig i denne sammenhengen. For næringslivet er avstandskostnader og mangel på gode kommunikasjoner en av de største utfordringene.

Kultur- og fritidstilbudet blir stadig viktigere når folk velger bosted og når bedrifter skal etablere seg. Det bør være tilgang til et bredt spekter av kulturopplevelser også i distriktene. Satsing på barn og unge er god distriktspolitikk. Livskvalitet må være sentralt i all samfunnsplanlegging. God kulturpolitikk er også god næringspolitikk. Den videregående skolen må ha et bredt utdanningstilbud - også i distriktene. Det må særlig legges vekt på fag som er relevante i hjemområdet.

Næringer som tradisjonelt har vært viktige for sysselsetting og bosetting i distriktene, er i endring, og kan ikke alene motvirke fraflytting. Samfunnet er avhengig av at det bor folk i distrikter med rike naturressurser. Landbrukets betydning for reiselivet må verdsettes høyere. Byer og tettsteder har en viktig funksjon som motorer for utvikling i sine distrikter. Videreutvikling av gode regionssentra er også en forutsetning i denne sammenhengen. Sterke og robuste fagmiljøer og arbeidsplasser har store fordeler av en viss grad av sentrumsfunksjoner.

Det viktigste virkemidlet for styrket bosetting i distriktene er interessante arbeidsplasser. Personer med høyere utdanning må kunne finne relevant og interessant arbeid i hele landet. Ungdom skal kunne satse på høyere utdanning uten at de samtidig må velge bort bygda eller utkanten som fremtidig bosted.

KrF mener at prosessen med utflytting av statlige arbeidsplasser må fortsette. Nye statlige arbeidsplasser må, så sant det er hensiktsmessig, etableres i distriktene. Kommunikasjonsteknologien åpner for større fleksibilitet innen arbeidslivet. Denne teknologien må bli like tilgjengelig i distriktene som i sentrale deler av landet.

KrF vil:

- at avstandskostnadene i distriktene skal reduseres gjennom bedre infrastruktur.
- forbedre inntektssystemet til kommunene slik at det sikrer at grunnleggende velferdstjenester ikke rammes ved endringer i folketallet.
- støtte kultur- og fritidstilbud utfra deres egenverdi og fordi dette skaper trivsel og bølge i lokalsamfunnene.
- at Innovasjon Norge og SIVA (Selskapet for industrivekst) må ha en tydeligere distriktspolitisk profil.
- utvikle mikrofinansordninger for gründere og mindre virksomheter i distriktene.
- at bredbåndstilbudet må bygges ut slik at hele landet sikres datakommunikasjon med akseptabel overføringskapasitet. Staten må ta et finansielt ansvar i de områdene der det ikke er markedsmessig lønnsomt å bygge ut.
- sørge for rimelig bredbånd til alle deler av landet.
- at nye offentlige enheter og funksjoner som kan fungere godt med lokalisering i distriktene skal legges dit.

- at statseide virksomheter og selskaper skal gå foran som gode eksempler ved lokalisering av ledelsesfunksjoner i distrikts-Norge.
- stimulere til et desentralisert videregående skoletilbud.
- utvide ordningen som gjelder i Nord-Troms og Finnmark med gradvis bortfall av studielån til å gjelde flere områder.
- etablere en ordning med spesielle tiltakssoner i særlige regioner i Sør-Norge som har særlige utfordringer med tanke på næringsetablering og folketall.
- styrke virkemidlene i tiltakssonen for Nord-Troms og Finnmark.
- legge til rette for økt videreforedling og direkteomsetning av fisk og landbruksprodukter i distriktene.
- at deler av selskapsskatten tilbakeføres kommunene.

Bypolitikk

Byene og byregionene vil spille en viktig rolle i utviklingen av fremtidens Norge både økonomisk og kulturelt. I dag bor mer enn halvparten av landets befolkning i storbyregionene. I tillegg kommer andre større byregioner. Urbaniseringen skjer over store deler i verden. Dette krever at det legges til rette for en sunn og god utvikling i byene og at man ser byregionene gjennom en helhetlig regionpolitikk.

Alle storbyene har hatt vekstkraft de siste årene, men i ulik grad. Storbyregionene har sine særtrekk som kan være grunnlag for regionale konkurransefortrinn, noe som bør vektlegges i den videre næringsutvikling i regionene. Og gjennom sine muligheter til å spille en aktiv økonomisk rolle i den lokale og regionale utviklingen, har storbykommunenes nasjonale betydning økt med henblikk på den totale verdiskapingen.

For å styrke norsk internasjonal konkurransekraft og samtidig fremme balansert regional utvikling, må storbypolitikken være en del av en helhetlig regionalpolitikk. By og land er gjensidig avhengig av hverandre, og byene må utvikles som gode "motorer" for næringsliv og utvikling i sine regioner. Man bør i større grad se på utvikling av helhetlige nærings- og boligregioner.

Aktiv arealplanlegging

Arealplanleggingen bør ses i en helhet i regionen. En effektiv areal- og utbyggingspolitikk ved kollektiv- og knutepunkter er blant de viktigste bidrag innenfor miljøpolitikken til å redusere luftforurensningen. Balansert utbygging av bolig- og næringsområder, tilrettelegging av møteplasser for innbyggerne, bevaring av grønne områder for rekreasjon og friluftsliv er viktig for levende og gode bymiljøer. Den fysiske utformingen av områdene legger også grunnlaget for gode møteplasser og det estetiske i byrommene.

Veinett og samferdsel må dimensjoneres og plasseres slik at lokalmiljøene ikke får urimelige belastninger i form av luftforurensning og støy eller mister sine funksjoner som møteplasser. Storbyene må gis grunnlag for utbygging av kollektivnett.

Byene spiller en viktig rolle som kultursentra, ikke bare for byene, men også for regionene. Dette bør også utvikles innenfor kultur som næringsutvikling.

Undersøkelser av levekår viser at storbykommunene har større og annerledes sosiale utfordringer. Dette er først og fremst knyttet til barns og unges oppvekst og levekår, rus, psykisk helse og sosiale tjenester, trygghet og tilbud om bolig til alle. Storbyene må sikres økonomi til å takle disse utfordringene og må settes i stand til økt innsats innen rus- og psykiatriomsorgen, språkopplæring og integrering av minoritetsspråklige. Behovet for naturlige møteplasser og tilrettelegging for sosiale fellesskap og nettverk er av stor betydning. Det må være et spesielt fokus på å ta vare på dem som faller utenfor i velferdssamfunnet.

Hovedstaden

Oslo står i en særstilling i kraft av sin funksjon som hovedstad. Oslo er sentrum for næringsliv, turisme, samferdsel og kultur i regionen, og motor i deler av den nasjonale økonomien og brohode mot viktige internasjonale miljøer. Oslo har de beste og dårligste levekår i Norge, og de største sosiale utfordringene, ikke minst innenfor psykiatri, rus og integrering. Oslo må sikres økonomi til å takle de utfordringene som er spesielle for en hovedstad.

KrF vil:

- videreutvikle de større byene som gode "motorer" for sine regioner.
- at miljøhensyn skal være grunnlag for byutvikling og transportløsninger i byene.
- prioritere og tilrettelegge for kollektivtrafikk i og omkring byene og legge til rette for blant annet såkalt "park and ride" (innfartsparkering).
- at belønningsordningen for storbyenes kollektiv- og miljøsatsing bygges ut og gjøres permanent.

- satse på kultur som utviklingskraft for byene og tilhørende distrikter.
- tilrettelegge for gode oppvekstvilkår ved å prioritere parker, lekeplasser og grønne lunger ved arealplanleggingen.
- arbeide for å sette storbyene bedre i stand til å håndtere sine spesielle utfordringer innenfor rusomsorg, psykiatrisk helsevesen og integrering.
- arbeide for en bedre koordinering av statens politikk overfor storbyene.
- bygge og vedlikeholde gode sykkel- og gangstier.

Forbruker- og konkurransepolitikk

Gode spilleregler til forbrukernes beste gjennom lovgivning og rammeverk er viktig for den enkeltes trygghet. En politikk som åpner for mer konkurranse både offentlig og privat kan være både positivt og negativt ut fra forbrukerhensyn.

Forbruksveksten i den rike delen av verden skaper store utfordringer for miljøet. Vi lever i et "bruk-og-kast-samfunn", der sløsing er åpenbar. Trenden må snus. Det enorme forbruket av energi- og naturressurser kan reduseres dersom vi klarer å utnytte avfallet bedre. KrF ønsker en bevisstgjøring av forbrukere. Miljøbelastningene fra produksjon og forbruk må reduseres. Her må det offentlige gå foran med et godt eksempel.

Økt produsentansvar

Produsentene må få større ansvar for produktene sine, slik at det skapes flere produkter beregnet på gjenbruk og materialgjenvinning. Det må stilles krav til miljømerking, som blant annet redegjør for gjenbruk og materialgjenvinning og leveringsordninger. Det må fokuseres mer på produkters "levetid" og kvalitet for å motvirke "bruk og kast-tendensen".

Barn og kjøpepress

Barn er de siste årene blitt en meget aktuell målgruppe for reklame. Barn har ofte sterk innflytelse på hele familiens forbruk og representerer stor kjøpekraft i fremtiden. Sterk kommersiell påvirkning av barn og unge kan på en uheldig måte påvirke deres selvforståelse og identitet. Reklamen knytter ofte ideer om suksess og vellykkethet til varer beregnet på barn og unge. Det er derfor viktig med klare begrensninger på reklame direkte rettet mot barn.

Reklame i det offentlige rom

Store reklameboards er ofte svært dominerende. KrF vil innføre en konsesjonsordning for reklameboards for å redusere størrelse og omfang av reklameboards i bybildet og langs innfartsveiene.

Enkeltmenneskets rettigheter

KrF mener vi må ha en kontinuerlig vurdering av om forbrukerregelverket er godt nok. Forbrukeren er ofte den svake part og den som sitter med minst informasjon når kjøpet foregår. Derfor må et tydelig regelverk legge føringer som på en god måte skjermer forbrukeren. Samtidig må det ligge et ansvar på hver enkelt. KrF mener det holdningsskapende arbeidet er viktig. Barn og unge må gis kunnskap slik at de kan forholde seg reflektert til reklame og kjøpepress. Forbrukerrådet har viktige oppgaver ved å påvirke myndigheter og marked, gi informasjon og bistand til forbrukerne, mens Forbrukerombudet ivaretar en viktig ombudsrolle. Den økte internasjonaliseringen krever et sterkt engasjement i internasjonale fora der viktige forbrukerpolitiske avgjørelser blir fattet.

Flere og flere tjenester kan utføres over Internett både innenfor post, bank, rapportering og tjenester fra det offentlige og varehandel. Det må fortsatt være mulig for dem som av ulike årsaker ikke er databrukere å få utført tjenestene på tradisjonell måte.

KrF vil bidra til en forbrukerdebatt som fokuserer på ansvar for medmennesker og ressursmessig forsvarlig forbruk.

Konkurranseutsetting

Økt konkurranseutsetting medfører også en ny rolle for innbyggerne. KrF vil ikke prioritere konkurranseutsetting av sentrale velferdstjenester, som omsorg og skole. KrF sier imidlertid ikke et prinsipielt nei til konkurranseutsetting, men mener andre sektorer enn omsorg og skole er bedre egnet for dette. Innenfor pleie og omsorg er det særlig viktig at ikke profitt blir det vesentlige. Målet er å sikre innbyggerne det beste tilbudet. Der konkurranseutsetting kan hjelpe oss til bedre tjenester, er KrF åpne for slike løsninger. Samtidig må arbeidet med å utvikle gode og effektive organisasjonsformer innen det offentlige fortsette.

KrF ønsker et sterkt og uavhengig Konkurransetilsyn. Det må imidlertid fortsatt være anledning til å foreta en politisk overprøving av deres vedtak når viktige samfunnshensyn tilsier det.

KrF vil:

- begrense det kommersielle presset mot barn og unge.
- at skolen skal fokusere sterkere på bevisste valg knyttet til forbruk, usunne kroppsidealer og nettvett.
- innføre en konsesjonsordning for reklameboards i det offentlige rom.
- at det skal lønne seg for forbrukerne å kjøpe miljøvennlige produkter både med tanke på produksjon, emballasje og gjenvinningsmulighet.
- innføre "jatakk-prinsippet" for uadressert reklame per post.
- bedre forbrukerrettighetene for å stimulere til at det lages produkter som varer lenger.
- stimulere til kjøp av "rettferdige produkter" og stimulere til at alle kommuner blir Fair Trade-kommuner/byer.
- styrke ordningen med miljømerking og gjøre det enklere og billigere å velge miljøvennlige produkter.

Samferdsel

God og fremtidsrettet samferdselspolitikk krever økte statlige rammer i Nasjonal transportplan 2010-2019. Det må foretas en målrettet satsing både på kollektivtransport og utbedring av vei- og jernbanenettet. Hovedmålsettingene for samferdselssatsingen må være fremkommelighet, sikkerhet, tilgjengelighet og miljø.

For å få et realistisk og riktig bilde av dagens standard og utfordring innen samferdsel i Norge, må Nasjonal transportplan (NTP) i større grad gjenspeile det reelle behov for investering og vedlikehold. Økte investeringer vil utløse nasjonal og regional verdiskaping. Næringslivet trenger effektive transportløsninger i møte med en stadig økende internasjonal konkurranse.

Det er viktig å arbeide for å få ned tallet på ulykker og tallet på drepte og skadde i trafikken. KrF vil støtte holdningsskapende arbeid blant barn og unge. Kollektivtilbudet skal utvikles til beste for alle, også med tanke på bevegelseshemmede.

Bedre og mer langsiktig finansiering

Gode samferdselsløsninger forutsetter et bedre samspill mellom nasjonale, regionale og lokale myndigheter. KrF ønsker en samlet regional transportetat under regional politisk styring. KrF vil legge til rette for nye finansieringsmuligheter slik at større prosjekter både på vei og bane kan gjennomføres i sammenheng. En mer langsiktig og forutsigbar finansiering av samferdselsprosjekter er nødvendig. Transportetatene må gis større handlefrihet til å løse sine oppgaver. Det må etableres en ordning der staten stiller lånemidler til disposisjon for samferdselsprosjekter. Betjeningen av lånene må skje i form av bevilgninger over statsbudsjettet, og gjennom andre finansieringsformer.

Det må også kunne åpnes for flere prosjekter med prosjektf finansiering og "Offentlig/privat samarbeid" (OPS).

Samferdsel og miljø

Miljø- og klimautfordringene er svært store i transportsektoren. Derfor må prosjekter som reduserer kjørelengde, og prosjekter som flytter gods og mennesker fra vei til bane og sjø, prioriteres. KrF vil styrke havnene og knytte havner med nasjonalhavnstatus bedre til riksveisambandet. Sterkere satsing på kollektivtrafikk, særlig i og rundt storbyene, er viktig. Den statlige belønningsordningen til kollektivtrafikken må økes betraktelig. I byområdene må arbeidet med bybaner få økt statlig medvirkning. Både tilgjengelighet, avgangshyppighet og konkurransedyktige priser, er nødvendig for å få flere til å velge kollektive reiseformer. Ved utlysning av anbud for transport, må miljøkriterier brukes mer aktivt for å stimulere til de mest miljøvennlige løsningene på de aktuelle strekningene.

Parallelt må utvikling og bruk av miljøvennlige kjøretøyer stimuleres og premieres gjennom avgiftssystemet.

Biodrivstoff må i økende grad brukes som alternativ til bensin og diesel. Det må satses på forskning og videreutvikling av dette. KrF mener det på sikt er feil å bruke matjord til drivstoffproduksjon.

Det ligger et stort potensiale i sykkelen som transportmiddel, og derfor vil vi drive en aktiv politikk for å tilrettelegge for sykling. Det må legges til rette for sammenhengende hovednett for syklist i byer og tettsteder, og trafikkreglene må tilpasses for å gjøre sykling tryggere og mer attraktivt.

KrF vil starte en betydelig opprustning og utvikling av jernbanenettet i Norge. KrF ønsker utbygging av høyhastighetsbane i Norge. Dette vil skape et mer miljøvennlig og effektivt alternativ til både luftfart og biltrafikk.

Sikkerhet og fremkommelighet

Stamveinettet i Norge bærer preg av for dårlig standard og møter ikke kravet til dagens trafikkmengde. Stamveinettet er svært viktig både for transport av folk og varer. Sikkerheten langs disse veiene samsvarer ikke med dagens trafikkmengder.

Langs kysten er et godt ferge- og hurtigbåttilbud svært viktig. I fergetilbudet vil KrF prioritere frekvens, åpningstid og kapasitet. På stamveinettet og andre sterkt trafikkerte samband bør det være nattferge.

Flytrafikken står for en viktig del av persontransporten. I mange regioner er fly eneste reelle alternativ. I slike regioner må det sikres et tilstrekkelig flytilbud. Flysikkerheten må ivaretas.

KrF vil:

- ta miljøhensyn i all transportplanlegging. Det er særlig viktig å få redusert støyproblemene, og stille krav om miljøvennlig teknologi og drivstoff.
- ha omlegging til CO₂-nøytralt drivstoff og økt bruk av hybrid-, hydrogen- og elbiler og plug-in hybridbiler.
- videreføre prøveordningen med at nullutslippsbiler skal ha tilgang på kollektivfeltene.
- at Norge skal være en pådriver for internasjonale avtaler som setter punktum for produksjon av biler basert på fossilt drivstoff innen 2020.
- at det opprettes en belønningsordning for stimulering til økt bygging av gang- og sykkelveier.
- at alle nye offentlige personbiler skal være "miljøbiler".
- etablere bilfrie soner i byer der det er store problemer med forurensset byluft.
- stimulere befolkningstette byregioner til å ta i bruk prismekanismer som tar bedre hensyn til at miljøkostnadene ved veibruk varierer gjennom døgnet (tidsdifferensierte bompengesatser etc).
- at veiopprustinger i størst mulig grad omfatter hele veistrekninger.
- at veksten i antall personreiser skal komme innenfor kollektivtrafikken. Det må lønne seg å velge kollektivtransport fremfor privatbil.
- prioritere tiltak som øker trafiksikkerheten særlig på høyt trafikkbelastete veier, blant annet ved fysisk skille mellom motgående kjørefelt, utbedring av ulykkespunkter, utvidelse av alle stamveier til to felt, kontroller og miljøtunneler.
- at det settes opp MC-vennlige underskinner på rekkverk i farlige svinger og iverksettes flere trafiksikkerhetstiltak også med tanke på motorsykler (nullvisjonsveier for MC).
- satse offensivt på trafiksikkerhet for å få ned tallet på ulykker i trafikken. Særlig må det satses på tiltak for å hindre ulykker med barn og unge i trafikken gjennom å styrke trafikkopplæringen med økt vektlegging på etikk og holdninger i trafikken.
- utvide belønningsordningen for kollektivtrafikk.
- at føreropplæring må tilbys som fag på alle videregående skoler.
- sikre midler til rassikring av riks- og fylkesveier.
- bygge pendlerparkeringsplasser langs hovedtransportårene slik at man kan benytte buss og tog på hovedstrekningene.
- øke bussenes fremkommelighet med egne felt og prioritet i lyskryss.
- at ordningen med miljø- og ungdomskort må fortsette, og at ordningen med studentrabatter må forbedres.
- vil innføre en ordning med felles kollektivkort for alle kollektive transportmidler i landet.
- at all kollektivtrafikk må være universelt utformet.
- at utredningen av høyhastighetsbane må fortsette. Satsingen må ikke gå på bekostning av eksisterende bane.
- bygge nytt dobbeltspor Oslo-Ski.
- at arbeidet med fornying av Bergensbanen må forseres.
- starte planlegging for videreføring av Nordlandsbanen fra Fauske til Tromsø.

- støtte innsatsen til frivillige organisasjoner, lag og foreninger sitt arbeid med å gjennomføre ulike trafikksikkerhetstiltak.
- at leverandører av transporttjenester som bruker miljøvennlig drivstoff gis konkurransefortrinn i anbudsprosesser.
- bygge ut jernbanenettet mot Europa, blant annet intercitytog.
- at infrastrukturen på jernbane må rustes opp, og viktige strekninger må bygges ut med dobbeltspor.
- øke bevilgningene til jernbane for å bedre kvaliteten på både togmateriell og banestandard, blant annet ved flere kryssningsspor.
- legge til rette for at godstransport flyttes fra vei til bane og sjø.
- sikre og utvikle kortbanenettet.
- stille krav om "grønne avganger og landinger" på flyplassene.
- at det legges en klimaavgift på alle flyreiser, og at pengene fra denne går til klimatiltak i fattige land.
- opprettholde Hurtigrutens seilingsdistanse og anløpsmønster.
- at kysten sikres gode ferge- og båtforbindelser, også som alternativ til dyre bru- og tunnelprosjekter.
- stille krav om at båter som ligger i havner nær bebyggelse, benytter landstrøm i stedet for aggregater/motorer.
- intensivere merkingen av farleden langs kysten, og realisere Stadt skipstunnel for å bedre sikkerheten til sjøs.
- utvikle fergeforbindelser med fokus på gassdrevne ferger.
- sikre hele landet gode posttjenester, særlig med hensyn til leveringstid.
- sørge for rimelig bredbånd til alle deler av landet.
- opprette en statlig låneordning for samferdselsformål.
- sikre rasjonell fremdrift og rasjonell utnyttelse av ressurser innen samferdselssektoren, gjennom en mer langsiktig og forutsigbar finansieringsordning.
- organisere flere utbyggingsprosjekter som OPS-prosjekter (offentlig/privat samarbeid).
- finansiere nye større prosjekter ved hjelp av prosjektf finansiering for å sikre rasjonell sammenhengende utbygging.
- at Sørlandsbanen kobles sammen med Vestfoldbanen.
- at Gjøvikbanen må rustes opp.
- stimulere til en arealplanlegging som legger et godt grunnlag for utbygging av kollektivtransport.

Demokratiet vårt

Vi er stolte av våre demokratiske tradisjoner i Norge og ønsker at de skal bli videreført i fremtiden. Derfor er det viktig å være oppmerksom på utviklingstrekk som kan underminere eller svekke folkestyret. KrF mener tiden er inne til å sette fokus på demokratiutviklingen i Norge og ta i bruk nye virkemidler blant annet for å øke valgoppslutningen.

Det tar tid å bygge opp demokratiske ordninger og institusjoner. En viktig forutsetning for at demokratiet skal fungere, er ytringsfriheten og at innbyggerne er opplyst og satt i stand til å delta aktivt i den offentlige debatten.

Den norske demokratimodellen er utviklet gjennom en lang historisk prosess og bygger på to viktige prinsipper; folkesuverenitetstanken og maktfordelingsprinsippet. Disse prinsippene innebærer at makten i samfunnet utgår fra folket og at denne makten hviler på flere søyler; den lovgivende makt (Stortinget), den utøvende (regjeringen) og den dømmende (domstolene). I tillegg omtales ofte mediene som den fjerde statsmakt. Rettstaten og demokratiet fungerer best når det er en god balanse mellom de ulike statsmaktene.

Maktutredningen viste til at demokrati ikke bare bygger på makt gjennom folkevalgte organer, men også på rettigheter og rettsgarantier for individer og grupper, ulike former for deltakelse utenom valg, partier og politiske folkebevegelser, påvirkningsmuligheter som brukere, forbrukere og aktive i pressgrupper.

Valgdeltakelsen har vært synkende ved flere valg. Dette gir grunn til bekymring. Det bør satses mer på forskning for å avdekke årsaker til sviktende velgeroppslutning og finne frem til treffsikre tiltak som kan bidra til å snu denne trenden.

Alle former for korrupsjon må avsløres og motarbeides. Åpenhet og offentlighet i forvaltningen for å motvirke maktmisbruk og kameraderi er viktig. Ytringsfriheten må vernes og den offentlige samtale stimuleres blant annet gjennom at mediene gis gode rammevilkår. Reformen og større endringer i samfunnslivet må utredes slik at man er klar over konsekvensene før beslutning blir tatt.

Et velfungerende demokrati er avhengig av at politiske partier har økonomi og handlingsrom til å utvikle politikk og arbeidsmåter. For å motvirke uheldige bindinger mellom private, bedrifter, fagorganisasjoner og de politiske partiene, mener KrF at statens støtte til de politiske partiene bør styrkes.

Frie og rettferdige valg og gode opplysende valgkamper er forutsetninger for et reelt demokrati. Det er ødeleggende for demokratiet hvis valgkampene får et hovedfokus på andre elementer enn politikk.

Kunnskap om politikk og samfunnsstyring er en viktig forutsetning for et reelt og sunt demokrati. Skoledebattene som gjennomføres på de fleste videregående skoler sammen med skolevalg, må videreutvikles slik at de i større grad tar elevenes ønske om opplysning og demokratilæring på alvor. Det er et ansvar både for skolene og for de politiske partiene å finne en form på dette som er med på å styrke kunnskapen om politikk og samfunnsliv og som tar elevene på alvor. Dette må også integreres i ordinære undervisningsopplegg på en bedre måte.

KrF vil:

- at lokaldemokratiet skal grunnlovfestes.
- intensivere innsatsen mot korrupsjon i det norske samfunnet.
- legge til rette for bruk av elektronisk stemmegivning i forbindelse med valgene.
- at det skal fremlegges forslag til lov om konsekvensutredninger av reformer og inngrep som berører natur og samfunnsliv.

Lokal- og regionaldemokrati

KrF legger til grunn at politiske beslutninger skal tas på lavest mulig hensiktsmessig nivå. Dette forutsetter at maktfordeling og finansiering er slik at både kommuner, fylkeskommuner/regionalt nivå har virkemidler til å ivareta sine oppgaver. Kommunene er den viktigste leverandør av velferdstjenester. Dette krever en forutsigbar og god kommuneøkonomi.

Kommunene og fylkeskommunene er førstelinjetjeneste med tanke på tilrettelegging for næringsliv og samfunnsutvikling. Dette tilsier at sektorens inntekter må stå i forhold til det ansvaret og plikter dette medfører. Norge er et langstrakt land med mange ulike kommuner med ulike utfordringer. Inntektssystemet for kommunene må ta høyde for denne ulikheten.

Et velfungerende lokaldemokrati er viktig, og KrF vil arbeide for at staten i hovedsak styrer gjennom rammer slik at kommunenes handlefrihet øker og lokaldemokratiet styrkes.

Samsvar mellom økonomi og oppgaver

KrF mener det må være samsvar mellom kommunenes pålagte oppgaver og kommunenes økonomi. Statens krav til kommunenes rapporteringssystem må forenkles. Fellesmidlene må i større grad benyttes til aktiv tjenesteyting, og byråkratiet utover det nødvendige må reduseres.

Dialogen mellom regjeringen og KS må videreutvikles, og det må arbeides for å gjøre konsultasjonsordningen mer forpliktende. Inntektssystemet må sikre forutsigbarhet, opprettholdelse av bosettingsmønsteret og gode velferdstjenester i alle kommuner.

Det er viktig at kommuner og regioner samarbeider om det som er nyttig å løse i fellesskap. KrF vil styrke det interkommunale samarbeidet. På flere områder kan interkommunalt samarbeid medføre både bedre tjenester, mer robuste og interessante fagmiljøer og mer effektiv ressursbruk. God demokratisk styring må sikres også der man velger interkommunalt samarbeid.

Kommunestruktur

Flere kommuner kan ha nytte av å slå seg sammen. Slike prosesser må primært stimuleres ut fra gode lokale samarbeidsløsninger med fokus på lokaldemokrati, gode tjenester til innbyggerne og velfungerende enheter. Frivillighet må legges til grunn for kommunesammenslåinger. For kommuner med stor geografisk utstrekning og spredt bosetting eller perifer beliggenhet kan det være lite å hente på sammenslåing med andre. Også slike kommuner med store smådriftsulempen må sikres økonomisk grunnlag for å gi befolkningen likeverdig tjenestetilbud.

Slagkraftige folkevalgte regioner

En del oppgaver er mest hensiktsmessig å legge til regionalt nivå. KrF ønsker større og mer slagkraftige regioner enn dagens fylkeskommuner. Det regionale nivået må styres av et direkte folkevalgt organ for å sikre reelt demokrati. Det er på sikt naturlig at valgkretsene til Stortinget og de nye regionenes grenser samsvarer. Den regionale statsforvaltningen må ha ansvar for kontroll- og tilsynsoppgaver og rettledning. Utøvende styring og politiske skjønnsmessige vurderinger må ligge til det folkevalgte regionale nivået.

Det fremtidige regionnivået må få hovedansvaret for en helhetlig regional utvikling. En vellykket distrikts- og regionalpolitikk forutsetter at det tas utgangspunkt i egne regionale forutsetninger og behov. Statlig politikk må samordnes på regionalt nivå. Aktuelle oppgaver som krever politiske prioriteringer, som bør ses i sammenheng og som er for omfattende til at den enkelte kommune kan ivareta ansvaret, vil være aktuelle å legge til det regionale nivået. Et politisk styrt regionnivå vil dermed være et nødvendig redskap for å legge makt og beslutninger nærmest mulig dem det gjelder. Det er en forutsetning at staten avgir makt til det regionale nivået.

KrF vil:

- sikre et velfungerende og grunnlovsfestet lokaldemokrati.
- sikre at kommuneøkonomien står i forhold til de oppgavene kommunene skal løse.

- styrke kommunenes økonomiske grunnlag, slik at de kan gi innbyggerne et godt tjenestetilbud.
- fortsette arbeidet med å avvikle og forenkle lover, forskrifter og rapporteringssystemer.
- at statlige reformer og pålegg må følges opp med tilstrekkelige frie midler.
- at konsultasjonsordningen mellom staten og KS (Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon) skal videreføres og gjøres mer forpliktende.
- videreutvikle interkommunalt samarbeid.
- fortsette overføring av oppgaver, makt og myndighet fra staten til regionalt og kommunalt nivå der dette er hensiktsmessig.
- erstatte dagens fylkeskommuner med færre og større regioner og sikre at disse blir direkte folkevalgt styrt.
- samordne statlig regional politikk på regionalt nivå gjennom de nye regionene og arbeide for rasjonell og god styring der makt og beslutninger tas på lavest mulig hensiktsmessige nivå.
- at den statlige regioninndelingen på sikt må samsvare med den folkevalgte for å sikre best mulig samhandling.
- overføre ansvaret for hoveddelen av Statens vegvesen til de nye regionene ved at dagens regionkontorer legges under de folkestyrte regionene.
- fremme forslag om en ny organisering av Innovasjon Norge der selskapets regionkontor overføres til regionene.
- stimulere til kommunesammenslåinger ut fra frivillighetsprinsippet der dette er hensiktsmessig.

Forsvars- og sikkerhetspolitikk

Verdien av å kunne leve i fred og frihet er grunnleggende for menneskers utvikling. Av de seks trusselgruppene som FNs Høynivåpanel oppfordret verden til å vise bekymring for, omhandler fem sikkerhetsrelaterte temaer, som krig, vold, overgrep, atomtrussel, terrorisme og organisert vold. Væpnede konflikter medfører stor menneskelig lidelse, hindrer utvikling og medfører store økonomiske tap for de land og befolkninger som blir rammet. Å skape fred eller redusere konfliktnivået er dermed også en viktig faktor for å redusere fattigdom.

Det utvidede sikkerhetsbegrepet, som inkluderer diplomatisk, økonomisk, sosial, politisk og miljømessig utvikling, innebærer en langt bredere tilnærming til sikkerhet enn tidligere. I dette ligger også en forståelse av at militære virkemidler alene ikke skaper varig fred.

Sikkerhetspolitiske utviklingstrekk

Det internasjonale trusselbildet er endret. Antall konflikter i verden går ned. Tidligere kriger involverte stater, i dag er konfliktene i all vesentlighet innad i statene. Utsiktene er gode for en fredelig utvikling i Europa, og slik sett har den sikkerhetspolitiske utviklingen lenge vært dominert av positive trekk.

Vi ser nå en rekke tegn som dreier det sikkerhetspolitiske bildet. Dette omfatter økende motsetninger og rivalisering på globalt plan, økt konkurranse om ressursene, vedvarende utfordringer for FN og NATO - ikke minst knyttet til internasjonale operasjoner, og økende utfordringer i nordområdene. Dette bildet medfører glidende overganger mellom det nasjonale og det internasjonale, mellom fred, kriser, væpnede konflikter og krig.

Verden står overfor en rekke konkrete sikkerhetsutfordringer. Internasjonal terrorisme er fortsatt en trussel for mange land, og det er en klar fare for at man vil møte nye former for terrorisme. Med den økte trusselen som spredning av masseødeleggende våpen og langtrekkende missiler representerer, har nedrustningsarbeidet igjen fått økt betydning.

Sikker tilgang til energi, først og fremst petroleum, er viktig for mange land, og betydningen av energisikkerhet vil øke i årene som kommer. Russlands styrkede økonomiske posisjon har vært fulgt av en mer selvhevdende russisk sikkerhets- og forsvarspolitik.

Globale menneskeskapte klimaendringer kan føre til store endringer i menneskers levekår og strid knyttet til begrensede ressurser som vann, mat, beboelige territorium, mineraler og energi.

Internasjonalt samarbeid er en forutsetning for fredelig internasjonal utvikling og ikke minst styrking av folkeretten. FN har en unik posisjon til å fremme fred, utvikling og sikkerhet på verdenssamfunnets vegne. Regionale organisasjoner som African Union (AU) og andre representerer et stort potensiale med tanke på regional krisehåndtering. NATO er fortsatt en hjørnestein i norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik. Den europeiske sikkerhets- og forsvarspolitikken (ESDP) gir føringer for norsk sikkerhetspolitisk tenkning og militær deltakelse i en europeisk ramme. Felles for alle disse organisasjonene er fokus på bidrag til internasjonale militære operasjoner og byrdefordeling.

KrF vil:

- kjempe for at grunnleggende verdier som folkestyre, rettssikkerhet, menneskerettigheter og trygghet omfatter alle verdensborgere.
- arbeide for å styrke FNs rolle og evne til å koordinere og lede ulike typer krisehåndteringsoperasjoner.
- forsterke og understøtte reformprosessene i FN på en slik måte at organisasjonen fremstår som mer effektiv og relevant.
- aktivt støtte opp om FNs arbeid og utvikling av initiativene knyttet til menneskelig sikkerhet.
- understøtte regionale organisasjoners evne til å lede og utføre ulike krisehåndteringsoperasjoner.

- aktivt støtte opp om NATO og NATOs utvikling av den såkalte "Comprehensive approach" som sikrer bedre samvirke, samarbeid og koordinering mellom militære og sivile aktører og organisasjoner.
- arbeide for kjernefysisk nedrustning globalt sett.
- innføre merking av norskprodusert ammunisjon og en eksportlovgivning som gjelder for norskeide våpenfabrikker uansett hvilket land de ligger i.
- arbeide for å innføre en juridisk bindende, internasjonal avtale som setter strenge rammeverk rundt håndvåpenhandel og krever åpenhet omkring våpenfabrikkenes produksjon og eksport.
- Innføre individuell sluttbrukererklæring.

Forsvarspolitik

Forsvarets formål er å forebygge krig og konflikter, hevde landets suverenitet og bidra til å fremme en fredelig utvikling i verden med respekt for menneskerettighetene.

Forsvaret har en rekke oppgaver i fred, krise og krig, blant annet suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse samt fredsstøttende og stabiliserende operasjoner. Det legges stor vekt på Norges evne til å delta i internasjonale militære operasjoner. Internasjonale operasjoner kjennetegnes av stor kompleksitet. Afghanistan er et eksempel på dette. Skal militærmakt skape rom for varige politiske løsninger og utvikling, krever dette et samspill av tiltak for å bedre sikkerheten, utvikle styresettet og fremme økonomisk utvikling. Erfaring fra internasjonale operasjoner har gitt en stadig klarere erkjennelse av at koordinering av sivile og militære bidrag er svært viktig for å lykkes. Målet må være å finne hensiktsmessige konsepter og rutiner for slik koordinering. Hvor godt militære og sivile og humanitære aktører evner å samvirke og samarbeide i felt har stor innvirkning på om oppdraget lykkes.

Soldater med tjeneste i krigsområder har vært utsatt for betydelig psykisk press over lengre tid. De har gjort en betydelig innsats for Norge og internasjonal fred og sikkerhet. Det må vises respekt og anerkjennelse for deres innsats for fellesskapet. Soldater som tjenestegjør i utenlandsoperasjoner, må sikres god oppfølging for å forebygge og begrense senskader. Forsvaret bør ha et medisinsk oppfølgingsansvar de fem første årene etter avsluttet tjeneste i Forsvaret og senere ved behov.

Omstillingen i Forsvaret har gitt gode resultater. Vi har gått fra et mobiliseringsforsvar til et innsatsforsvar med vekt på kvalitet og fleksibilitet. Det er allikevel fortsatt store utfordringer som krever omstilling. Det er manglende samsvar mellom operative og støttende elementer i strukturen. Avstanden mellom politisk vedtatt struktur og vedtatte budsjetter er stor. Et moderne forsvar krever høyt spesialisert kompetanse og avansert materiell. Forsvaret er avhengig av omfattende rekruttering både til nasjonal og internasjonal tjeneste. Verneplikten er et bærende element i denne rekrutteringen. Kjernen i verneplikten er at alle skikkede norske mannlige statsborgere skal stå til disposisjon for nasjonen fra de er 18 til de er 44 år. De som ikke gjennomfører førstegangstjeneste, representerer en nasjonal beredskap. Verneplikten er sentral for Forsvarets forankring og legitimitet i det norske samfunn.

KrF vil derfor utrede en ordning med utvidet verneplikt, en obligatorisk samfunnstjeneste der alle menn må avtjene militær eller sivil verneplikt. Samfunnstjenesten kan for eksempel avtjenes i skoler, eldreomsorg, bistandsarbeid eller frivillige organisasjoner. KrF ønsker at ungdom skal ha mulighet og plikt til å gjøre en samfunnsinnsats. I denne sammenhengen bør også en ordning med sivile fredsstyrker utredes.

KrF går mot allmenn verneplikt for kvinner. KrF støtter imidlertid at sesjonen er gjort obligatorisk for kvinner for å sikre at jenter som ønsker å gjøre militærtjeneste, får relevant informasjon om dette.

KrF vil:

- at Forsvaret innrettes mot oppgavene nasjonal krisehåndtering, kollektivt forsvar og internasjonale operasjoner.
- at Norges bidrag til internasjonale militære operasjoner skal ha forankring i folkeretten, helst gjennom mandat fra FNs sikkerhetsråd.
- styrke Forsvarets samarbeid med sivile myndigheter og sivile aktører både nasjonalt og i internasjonale operasjoner.

- etablere et permanent organ for å koordinere og samordne norsk innsats i internasjonale operasjoner. Dette omfatter både militær innsats, utviklingsbistand og humanitære bidrag.
- at Forsvaret skal få en betydelig styrket kapasitet til overvåking og etterretning i tråd med de nye truslene vi står overfor relatert sikring av våre interesser i nordområdene.
- at allmenn verneplikt opprettholdes og at det utredes en ordning med samfunnstjeneste for dem som ikke tjenestegjør i Forsvaret.
- at det bør utvikles et tettere og dypere samarbeid med andre land om militære styrker og militær virksomhet innenfor hele bredden av Forsvarets virksomhet.
- ha tilstedeværelse av alle forsvarsgrener og Heimevernet gjennom baser både i Sør-Norge og Nord-Norge.
- styrke Heimevernets mulighet til å forvalte sitt territorielle ansvar ved å gjeninnføre desentralisert ledelse og reversere de vedtatte sammenslåingene av Heimevernets distriktskommandoer.
- at Norge skal ha et forsvar som til enhver tid er sterkt nok til å sikre norsk suverenitet og territorial integritet.
- opprettholde egen utdanning for Heimevernets personell.
- sikre at miljørestriksjoner i Forsvarets skytefelt etterleves.
- sikre god oppfølging for veteraner og sikre økonomisk trygghet og velferdstjenester tilpasset den enkelte veterans behov.

Samfunnssikkerhet og beredskap

Det overordnede målet for norsk sikkerhetspolitikk er å sikre samfunnet mot anslag og angrep fra statlige og ikke-statlige aktører. Samfunnssikkerhet er avhengig av et velfungerende totalforsvar. Totalforsvar omfatter utnyttelse av de militære og sivile ressurser for å opprettholde et organisert og funksjonsdyktig samfunn, beskytte befolkningen og samfunnets verdier.

Ansvars-, likhets- og nærhetsprinsippet er retningsgivende for arbeidet med beredskap og krisehåndtering. Den som har et ansvar i en normal situasjon, har også ansvaret i tilfelle ekstraordinære hendelser. Den organisasjon man opererer med til daglig skal være mest mulig lik den man har under kriser. Kriser skal håndteres på lavest mulig nivå.

Samfunnssikkerhetsbegrepet brukes bredt og dekker sikkerhet mot hele spekteret av utfordringer, fra begrensede hendelser, via større krisesituasjoner med omfattende fare for liv, helse, miljø og materielle verdier, til sikkerhetsutfordringer som truer nasjonens selvstendighet eller eksistens. Det må gjennomføres gode risiko- og sårbarhetsanalyser som så legges til grunn for beredskapsplanlegging og forebyggende tiltak.

KrF vil:

- at flest mulig skal få opplæring og kompetanse på sårbarhet og samfunnssikkerhet.
- at informasjonsutveksling, koordinering og rolleforståelse innenfor totalforsvarskonseptet videreutvikles.
- videreutvikle samarbeid og samvirke for å sikre helhetlig og samordnet krisehåndtering på sentralt, regionalt og lokalt nivå.
- at det fortsatt legges til rette for deltagelse fra NGO-er og sivile bistandsmiljø under relevante øvelser i Forsvaret og sivile kriseøvelser.
- styrke Siviltforsvarets rolle som statlig forsterkningsressurs og sikre rammer for innkjøp av nødvendig materiell og verneutstyr for mannskapene.
- styrke Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) arbeid med tilsyn, erfaringsutveksling og koordinering.
- ha internasjonalt samarbeid om samfunnssikkerhet og krisehåndtering innenfor rammen av NATO, EU og FN.
- opprettholde tilfredsstillende nasjonal matvareproduksjon ut fra et sikkerhetsperspektiv.

Nordområdepolitikk

Nordområdene er svært viktige i et ressurs- og miljøperspektiv. Ny aktivitet i nordområdene må basere seg på forskning, kunnskap og føre-vår-prinsippet. Med disse forutsetningene ser KrF store muligheter for ny aktivitet og næringsutvikling i nord.

Nordområdene er i fokus både på grunn av sine naturressurser og sin strategiske beliggenhet.

For første gang siden polarpionerernes tid for over hundre år siden er nasjonal og internasjonal oppmerksomhet igjen rettet mot Arktis og nordområdene. Rike fiskeforekomster og store energiressurser er hovedårsakene til dette. Morgendagens ressurser knyttet til ulike former for liv og ressurser i og under havet, kan mangedoble de naturressursene som nordområdene representerer og som vi mennesker har behov for. Nordområdene fremtrer derfor som en av naturens store globale spiss- og skattkammer. Endret klima åpner for nye ferdselsveger mellom øst og vest ved at havene i nord er i ferd med å få isfrie traseer.

Det internasjonale fokuset på nordområdene omfattes av hele det sirkumpolare Arktis. Når vi i Norge fokuserer på nordområdene, mener vi nok i hovedsak våre nærområder av det store området som går rundt klodens arktiske område. Her har Norge sine store interesser. En hovedinteresse vil være å fastlegge nasjonalstatens grenser og suverenitetsområder.

Gråsonen og 200 miles sone rundt Svalbard må få sin avklaring. Dette representerer problemstillinger som traktats- og forhandlingsmessig er utfordrende. Det stiller også Norge overfor betydelige utfordringer knyttet til tilstedeværelse, overvåking og suverenitetshevdelse.

Nordområdene er sårbare og må forvaltes ut fra prinsippene om bærekraftig utvikling og "føre var-holdning". Norge må ha en ledende rolle og være et foregangsland med hensyn til forvaltning av fornybare ressurser. Det samme gjelder innenfor teknologi og miljøhensyn knyttet til petroleumsutvinning. Vi må også stille krav og være fremtidsrettet knyttet til miljø og sikkerhet for en stadig økende skipstrafikk.

Folk til folk-samarbeid er selve grunnlaget for en positiv utvikling av nordområdene. Derfor er samarbeid på tvers av stater, mellom folk, byer, regioner, bedrifter, organisasjoner og mellom mennesker svært viktig. Vi har gode tradisjoner for samarbeid på Nordkalotten. Samarbeidet med Nordvest-Russland blir viktigere og viktigere. Samarbeidet må være bredt: Kultur, forvaltning, næring, felles arbeidsmarked og kompetanseutvikling er selvsagte samarbeidsområder. Demokratisering og menneskerettigheter er også problemstillinger som må ha fokus i vårt samarbeid med Russland.

KrF vil:

- at Norge skal ha en aktiv forhandlingslinje for å sikre en fast grense- eller delelinje mellom Norge og Russland i Barentshavet.
- forsterke vår utenrikspolitiske linje som sikrer norsk suverenitetshevdelse over andre viktige havområder som for eksempel 200-miles sone rundt Svalbard.
- at Norge legger til rette for og deltar i en verdiskaping av de naturressurser som finnes i nordområdene innenfor en bærekraftig ramme.
- videreutvikle Norges gode forhold til Russland og legge til rette for et bredt samarbeid både innenfor næringsutvikling og folk til folk-samarbeid.
- at Norge deltar aktivt i Barentssamarbeidet og Arktisk Råd.
- at Forsvarets tilstedeværelse og suverenitetshevdelse styrkes i nord. Hær, luftforsvar og kystvakt har et godt utgangspunkt for dette. Det er viktig at Sjøforsvarets tilstedeværelse styrkes. Olavsvern i Tromsø bør gjenopprettes som Nord-Norges marinebase for å styrke tilstedeværelsen i de store havområdene i nord.
- at Norge arbeider på bred front for å bekjempe ulovlig fiske og annen miljøkriminalitet.
- arbeide for å sikre en bærekraftig forvaltning av ressursene i Barentshavet og at Norge må bli verdensledende i miljøovervåking og oljevernberedskap.

- at det må stilles krav til nullutslipp av olje og kjemikalier i havet.

Nordområdepolitikk er også fokus på Nord-Norge

En forsterket nasjonal politikk overfor nordområdene må også innebære økt fokus på den nordlige landsdelen. Skal Norge lykkes med sin nordområdepolitikk, må nasjonen også lykkes med å forsterke bosettingen i nord. Det er få ting som styrker nasjonalstatens interesser i nordområdene som en sterk og kompetent befolkning som utøver økt verdiskaping og forsterket bærekraftig forvaltning. I den nasjonale nordområdepolitikken har denne siden hatt for lite fokus. KrF vil forsterke denne delen av nordområdepolitikken.

KrF vil:

- at forholdet mellom fremtidig petroleumsutvinning, fiskeriressurser og miljøhensyn finner sine løsninger og avklaringer gjennom helhetlige og rullerte forvaltningsplaner.
- ha større ringvirkninger på land knyttet til utvinning og verdiskaping av både fiske- og petroleumsressurser. Landsdelen har utfordringer i å skape nye attraktive arbeidsplasser til særlig unge mennesker som ofte har få alternativer til å flytte.
- at det i tilknytning til konsesjoner og utvinningstillatelser stilles konkrete krav til oljeselskapene om aktiv deltakelse i å bygge kompetanse, trekke landsdelens bedrifter og næringer aktivt med i både utbyggings- og driftsfase.
- at det i tilknytning til petroleumsaktiviteter må bygges mer enn rørledningsender og offshoreløsninger. Det må legges opp til at statlige myndighetsorganisasjoner, selskaper og organisasjoner og driftsadministrasjoner legges til landsdelen.
- at landsdelens utdannings- og kompetansemiljøer både brukes og bygges opp til å delta i nordområdesatsingen hvor kompetanse er et hovedpunkt. Det må utvikles konkrete programmer under Norsk Forskringsråd for dette.
- styrke den generelle infrastrukturen i nordområdene. KrF vil gå inn for en nordområde-milliard for å styrke hovedferdselsåra gjennom landsdelen - E6.
- legge til rette for at Finnmark og Kirkenes skal bli en viktig nasjonal og internasjonal inngangsport til Russland.
- styrke flykommunikasjonene fra sentrale steder i Nord-Norge og øst til Kirkenes og Murmansk.
- styrke nordområdene som transportkorridor mellom øst og vest. Jernbaner fra Narvik til St.Petersburg og fra Kirkenes til Murmansk er to viktige prosjekter.
- vektlegge og styrke urfolkperspektivet.